

РАМАЯНА

ҚАДИМГИ ҲИНД ЭПОСИ

МУҲАММАД АЛИ
таржимаси

ҒАФУР ҒУЛОМ НОМИДАГИ АДАБИЁТ ВА САЊАТ НАШРИЁТИ
ТОШКЕНТ—1978

И
К 15

Рассом. А. БОБРОВ

P $\frac{70404-231}{352(06)-78}$ 101-78

© Гафур Гулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 1978 й. (Тарж.)

ҲИНДИЁНА МУЪЖИЗА

Буюк пролетар ёзувчиси Алексей Максимович Горький совет ёзувчиларининг биринчи съездида қилган докладыда бундай деганди:

«Қадимги эртаклар, мифлар ва афсоналарнинг... асосий маъзани чуқурроқ тушунишларингизни истардим. Буларнинг асосий ғояси қадимги даврлардаги меҳнат кишиларининг юкини енгиллаштиришга, уларнинг иш унумини оширишларига, тўрт оёқли ва икки оёқли душманларга қарши қуролланишларига ҳамда сўз кучи — «авраш», «афсун» йўли билан табиатнинг кишиларга хатарли бўлган ҳодисаларига таъсир этишларига қаратилган»¹.

«Рамаёна» ҳам шундай маъзи чуқур, мазмуни реал ҳаёдан олиниб, мифик, фантастик шаклларда ифодаланган энг нодир асарлардан биридир. У, асрлар мобайнида бир неча маротаба таҳрирларга учради, лекин шунга қарамай у ҳинд маданияти тарихида энг қадимий ва том маънодаги илк бадий адабиёт намунаси («адикавья»), автори эса (айтишларича, Валмики) биринчи шоир («адикави») деб ҳисобланади. Унда ватанга муҳаббат, севгида садоқат, яхшилик фойдасига баҳодирлик, ҳарбда жасорат; тўғри сўзликлик, ваъдага вафо, адолат куйланади, зулм ва зўравонлик, хиёнат ва рижкорлик, худбинлик ва бекорга қон тўкишлик, фалокатли ихтилофлар ва ҳалокатли урушлар қораланади, ёмонлик устидан албатта яхшилик ғалаба қилади, адолат ва тинчлик албатта тантана қилади, деган фикр «исбот» этилади. Унда севишганларни бир-биридан жудо қилиш, ҳажр азоблари ҳамда бевафолик изтироблари ҳам жуда катта ўрин олган бўлиб, ниҳоят даражада юксак бадий маҳорат билан ифодаланган.

Умуман, асарнинг Рамага бағишланиши ва Рама ҳамда унинг ҳар жиҳатдан ажойиб завжаси Сита бош қаҳрамон бўлишлари, Раманинг эпос аввалида таъкидланишича, «хайру саховатли, мард, гўзал талъат, алп келбат ва бошдан-оёқ бенуқсон, хирадманд йигит» эканлиги, ёвузликларни енгиб адолатнинг қарор топишидаги жасорати — мана аввало нималар билан белгиланади «Рамаёна»!

Қизиғи шуки, бу асарнинг таъсир излари ўзбек адабиётида, жумладан, Навоий ижодида борга ўхшаб кўринади...

...Ҳинд ва Ҳиндистон деганимизда кўзимиз ўнгида қандайдир ғоят сирли, сеҳрли, мингдан бир томонини ҳам таърифлаш маҳол бўлган ажойиб истеъдодли, муъжизали икки паҳлавон бутун салобати ва саховати билан, донолиги ва салоҳияти билан бутун ўз бошланғичини қадим-қадимлар

¹ М. Горький. Адабиёт ҳақида. ЎзССР Давлат бадий адабиёт нашриёти. Т., 1962, 265-бет.

дан оладиган тарихи-ю ҳайратланарли қудрати билан гавдаланади.

Ҳинд ва Ҳиндистон деганимизда ҳам минг-минг йиллар мобайнидаги моддий ва маънавий маҳсулдорлик, саргардонлик ва фожиадан иборат ижтимоий ҳаёт билан ҳам ўта антиқа табиат иқлими, ери, ҳайвонот ва наботот олами ғаройиботлари ва ҳаяжонли ажойиботлари билан, бунинг устига, оддий одамларнинг санаб ва чидаб бўлмас оғир меҳнат машаққатлари, юксак инсонийлиги, гўзал чеҳра-ю фазилатлари ва ғам-андуҳлари билан, ҳокимларнинг зулми ва зўравонликлари билан, қонталаш олишувлари ва харобачи урушлар билан тўлиб-тошган, лекин фалокатлардан бутун қолиб, яшаб келаётган икки паҳлавон ҳолда намоён бўлади.

...Ҳинд ва Ҳиндистон деганимизда айниқса, умуман башарият тарихида қарийб биринчи пайдо бўлган тўла маънодаги одам ва цивилизация бешиги, ҳамон барчани, бутун дунёни, қатор-қатор халқларни ҳайратга солиб келаётган, уларнинг бир неча асрлар олдин ўтган тарихини «уялтириб» келаётган серқирра ҳамда серсоҳали маданият фикримизда дарҳол кўринади.

Ниҳоят, Ҳинд ва Ҳиндистон деганимизда, айниқса, биз ўзбеклар учун, ҳозиргина эмас, кўп асрли аждоларимиз учун ҳам, умуман, кўп асрли тарихимиз учун ҳам ҳар жиҳатдан жуда яқин ва мўътабар, жуда қадрли ва жонажон халқ, сеҳрли диёр тасаввуримизда гавдаланади. Ҳа, ҳар жиҳатдан: санаш мушкул бўлган сонли саналарни ўз ичига олган тарихимиз ва курашларимизда, тақдиримиз ва куйларимизда, илмий билим ва юқорида айтганимиздек, адабиётларимизда, меъморчилик ва хулқу урф-одатларимизда, бутун чигал ҳаёт, ҳақиқат, хилқат ва коинот ҳақидаги фалсафий ўй-фикрларимизда, мулоқот ва мулоҳазаларимизда азалдан муштараклик мавжуд бўлган, азалдан мутақобил таъсири бор бўлган, бир-бирига ўргатиш ва бир-биридан ўрганиш бўлган, шу тарзда ўзаро биродарлик ва кўмакдошлик бўлган. Шундай кўп асрли ва кўп томонли дўстлигимиз ҳамда ҳамкорлигимиз билан ҳамиша фахрланганмиз, шундан манфаатдор бўлганмиз, ҳамон манфаатдормиз ҳам.

Ҳа, «Маҳабҳората» ва «Гўрўғли», «Алпомиш» ва «Ригведа», Калидаса ва Беруний, Форобий, Навоий, Улуғбек, Мирза Ғолиб, Бедил, Рабиндранат Тагор ва Ҳамза халқлари ҳамда диёрлари ҳамиша бир-бирига қўл беришгандек муомилада бўлганлар, бир-бири ила шарқона таъзим ва тавозе билан кўришгандек бўлганлар, бўлмоқдалар ҳам.

Халқ ва мамлакатлар тақдири билан боғлиқ бўлган ана шу муҳим масаланинг бояги гапга алоқадор иккинчи томони ҳам бор.

Ўзбек халқи ва унинг улуғ ижодкор фарзандларининг донолиги шунда ҳам ўз ифодаси ва тазоҳирини топдики, жуда ва жуда узоқ мозийдан бошлаб ўзбек тилига биринчи навбатда ва асосан Шарқ бадиияти дурдоналари таржима қилинди. Асрлар мобайнида ва ҳамон кечалари, даврада ўтириб олиб, ҳам дам олиш мақсадида, ҳам маърифат ва шавқ-завқ иштиёқида «Калила ва Димна», ҳамда «Шоҳнома»ни, «Вомиқ ва Узро» ҳамда Ҳофизни, Низомий ва Саъдийни мириқиб тонг отгунча ўқиганлар, маънавий қиёфаларини ва турмуш тарзларини безаганлар, бадиий маданиятларини ҳам бойитганлар. Бу ҳақиқатан ҳам ниҳоят

даражада муҳим ҳолатдир. Зотан, тарих кўргиздики, бусиз ҳеч бир халқ, айниқса, ҳеч бир халқ маданиятининг ҳеч бўлмаганда тез тараққиётини таъмин этиш мумкин эмас, зеро ҳар бир халқ яратган маънавий бойлик бошқаларга ҳам керакли, тааллуқли, ҳатто зарурдир, бошқаларга ўтадигандир, чегара ва ирқий фарқларни тан олмайдигандир, бошқа халқлар маданиятига ҳам қимматли ҳисса бўлиб қўшиладигандир ва бу, энг муҳими барча учун фойдалидир, шундай бўлди ҳам.

Ахир, қаранг, бир доҳий санъаткор умр бўйи яратган бир доҳиёна асарининг, ё бошқа гениал санъаткорнинг йигирма йиллик нотинч ижодий кунлари ва бедор тунларининг маҳсули бўлган бир асарнинг ёки ўта нодир бошқа санъаткорнинг сурункасига ўн йил мобайнида кўз нурларидан ундирган бир асарининг,— хуллас, мангу бебаҳо бадиият намуналарининг бошқа бирон халқ орасига, ҳаётига, маънавияти оламига, маданияти хазинасига кириб келиши ҳақиқатан ҳам нақадар улуғ ҳодиса-я! Бу чиндан-да бебаҳо қимматли ва севинчли воқеадир, мустасно аҳамиятли ажойиб ҳамда қутлуғ ҳодисадир! Бинобарин, бу улуғ ишнинг таржимонлар томонидан неча йил, ой ва кунларни ижодий нотинчликда, тунларни машаққатли изланишлар исканжасида ўтказиб бажариш ҳам нақадар гўзал ва фойдали фидойилиқдир, нақадар олижаноблик, савобли ва саодатлидир, нақадар юксак халқчиллик ва ватанпарварлик намунасидир!!! Хуллас, бу ишнинг маъноси теранлигини ва аҳамияти улуғлигини ўлчашнинг гоят қийинлиги ҳам тасодифий эмас, албатта...

Ҳа, худди шундай! Ахир, баҳоси ҳамда қиммати беқиёс дунё классикаридан ҳар бирининг, шу жумладан, Эсхил ва Жюмий, Шекспир ва Шиллер, Пушкин ва Лермонтов, Толстой ва Горькийнинг, Шевченко ва Мухтор оғанинг ҳар бирининг ижоди бир янги ҳамда бебаҳо оламдир-а! Шуларнинг, масалан, ўзбек маънавияти оламига кириб жо бўлиши аҳамиятини албатта ўлчаб бўлмаса керак. Бинобарин, бунинг уддасидан чиққан, яъни таржимани дўндириб бажарганлар хизматининг қимматини ҳам ўлчаш албатта амри маҳолдир.

Қисқа қилиб айтганда, булар — буюқдир....

Шундай буюқ ишни бажардилар асрларимиз мобайнида улуғ аждодларимиз — Қутб ва Ҳайдар Хоразмий, Огаҳий ва Мунис, Алмай ва яна-яна бошқалар. Бу иш албатта, айниқса, совет даврида, том маънодаги халқпарвар тузумимиз туфайли бемисл даражада гуркираб кетди. Бу ишда Ғафур Ғулом ва Ойбек, Ҳамид Олимжон ва Мақсуд Шайхзода, Абдулла Қаҳҳор ва Мирзакалон Исмоилий, Ҳамид Ғулом ва Мирмуҳсин, яна-яна бошқалар намуна кўргаздилар.

Кейинги вақтларда бу соҳада яна шобёни — диққат ва улкан янгилик рўй берди. Бу янгилик ҳозиргина мустасно аҳамиятга эга эмас. Унинг аҳамияти, муболағасиз айтаман, кейинги асрларга ҳам ўтажак, бошқа авлодларимиз ҳам ундан баҳраманд бўлажак ва миннатдорчилик билдиражак. Бу янгилик халқимизнинг маънавий оламини ҳам бевосита бойитишда, эстетик талабини бевосита бажаришда актив иштирок этажак, ҳам унинг адабиётини ривожлантиришда ўзининг жиддий ҳиссасини қўшажак. У янгилик халқимиз маданиятининг интернационал мазмунини чуқурлатишга улуш бўлди ва бўлажак. У, халқимизнинг жаҳон мадания-

ги оламига чиққанлигидан яна бир ажойиб далил бўлиб ҳисобланади, бошқа халқлар билан янада атрофли танишиш ҳамда яқинлашишга ёрдам беради. У, ниҳоят, ёзувчиларимиздаги малака ҳамда маҳоратнинг, таржимонлик салоҳияти ва санъатининг нақадар равнақ топганлигидан яна бир шаҳодатдир.

Мен бу ерда Эркин Воҳидов томонидан бажарилган ва нашр этилган «Фауст» таржимасини, Шоислом Шомухамедов («Биринчи китоб»), Ҳамид Ғулом, Жуманиёз Жабборов, Назармат (Иккинчи китоб) томонидан бажарилган ва нашр этилган «Шоҳнома»ни, Абдулла Орипов томонидан бажарилган «Дўзах»ни, ва мана ниҳоят, Муҳаммад Али ижро этган «Рамайна» таржимасини кўзда тутмоқдаман, яъни жаҳон адабиётининг мазкур энг муракаб, ҳа, чиндан-да энг мураккаб фалсафий ва шоҳ асарларидан бир гуруҳини ўзбек халқи мулкига биринчи мартаба айлантирилганини кўзда тутмоқдаман.

Азиз ўқувчи, аминман, бунинг улкан аҳамиятини тушунасан ва тушунишга албатта ҳаракат қиласан, ўзинг учун керакли хулоса чиқаришга уринасан. Ахир, бу асарларнинг ҳар бири бебаҳо қимматли ва боқий умрли хазинадир, умум-башарий бадиият тараққиёти тарихида алоҳида босқич бўлганлардандир. Ана энди шулар сенинг қўлингда, сенинг ихтиёрингда, сенинг хизматингда. Башарти, уларни «кейин ўқирман» деб, рафлатда қолма.

Шу ерда ўзаро шуни ҳам албатта айтиб ўтай: менинг бу масалага бунчалик мустасно аҳамият ва урғу бериб, уқдириб сўзлашимнинг боисларидан бири қуйидаги ниҳоят даражада афсусланарли ҳодисадир. Баъзи китоб магазинларига шу кунларда ҳам кирганимда ғоят ачинарли, менингча, маълум маънода фожеа деб аталурли манзарага дуч келаман, яъни Ғёте ва Толстойнинг, Горький ва Флобернинг ўзбекка тақдим этилган асарларининг бир қисми харидорсиз ётганини кўраман, ҳатто икки-уч ерда Пушкин ва Лермонтов куллиётларига «баҳоси арзонлаштирилди» деб ёзилган тамғани ҳам учратиб жуда ранжиган, жуда куйиб кетган пайтларим ҳам бор. Ёхуд қатор кутубхона полкаларида бошқа улуғ Европа санъаткорларининг ҳам кўпдан берли қўл текизилмай ётган дурдоналарини ҳам кўриб жуда хафа бўласан, киши. Ахир, энг улкан ва энг юксак инсоний идеал — коммунизмни ҳаёт ҳақиқатига айлантириш жараёнининг бошида турган жонажон партиямизнинг талаби ҳар бир одамнинг шу идеалга муносиб бўлиб етишишидир, ҳар томонлама билимдон инсон ва фаол бунёдкор бўлиб тарбияланишидир...

...«Рамайна» шу ерда, китобхон қўлида, ҳамма гап унинг ўзида. Яна денг, ўқувчи уни ўқий бошлашга ошиқаётгандир ҳам. Шу сабабларга кўра, мен уни бу ерда тадқиқ ва талқин қилиб ўтирмайман. Фақат шунигина айтмай: бундан икки ярим минг йилча олдин ҳинд даҳоси ва фантазияси билан яратилган бу асар шу қадар қимматлики, уни ҳинд адабиётида янги давр очган асар деб ҳам атайдилар, ҳамон ҳинд халқи орасида энг кўп тарқалган ва онгига энг чуқур ўрнашган эпослардан деб ҳисоблайдилар. У жаҳон адабиётининг ҳам энг нодир ёдгорликларидан бири бўлиб танилган ва ҳозирга қадар шундай ҳисобланиб инсониятга хизмат қилиб келмоқда. У, дунёдаги анчагина тилларга таржима қилинган, шу жумладан, рус тилида ҳам бир неча мартаба

нашр этилган. У, ҳар жиҳатдан ғоят мураккабдир, унда тушунишни ва таржимани жуда қийинлаштириб юборадиган приёмлар, хусусиятлар, ҳар хил эпифора, анафора, аллитерация, ассонанслар, параллел конструкциялар, умуман ниҳоят даражада қийин, мураккаб қофия хиллари ва бошқа бадий ифода воситалари жуда кўпдир.

Мана шундай эпосни ўз она тилига ағдаришдек чўнг мураккаб вазифани (айрим учрайдиган ва одатан бундай жуда катта, оғир ҳамда чигал ишда табиий бўлиб ҳам ҳисобланадиган нуқсону ноаниқликлардан қатъий назар) беҳисоб тертўкиб ва дўндириб бажарганлиги ҳамда жуда катта журъат кўргазганлиги учун ажойиб истеъдодли шоир Ўзбекистон Ленин комсомоли мукофоти лауреати Муҳаммад Алига ҳам табрик, ҳам тасанно айтмай илож йўқ!

Дарҳақиқат, Муҳаммад Али ўзининг ажойиб, оригинал шеърляти билан, ранго-ранг дostonлари билан назм мухлисларини мамнун этмоқда. Унинг «Машраб», «Гумбаздаги нур» каби дostonлари, Спитомин ва Муқанна ҳақидаги шеърлари ҳаммага маълум ва машҳур.

Энди Муҳаммад Али таржимачилик борасида ҳам ўз кучини синамоқда; жумладан, у «Рамаёна»ни биринчи бўлиб ўзбек тилига ўгирди! Бу, журъатни олқамоқ керак. Негаки куч-қудратга, салоҳиятга эга бўлган шоиргина том маънода таржима қилишга ҳақлидир.

Ниҳоят, дунё бадииятининг энг ноёб ва қимматли асарларидан таркиб топган, яқиндагина (1977 йилда) нашри тамом бўлган икки юз жилдликнинг бирида чоп этилган «Маҳабҳората» ва «Рамаёна»га ҳинд адабиёти мутахасиси — совет олими П. Гринцернинг сўз бошисидан қуйидаги кўчирма келтириш зарурати ҳам борга ўхшайди:

«...Ҳиндистон адабиётида янги бир даврни, Ашвагхўша, Калидаса, Бҳортириҳорий, Бҳовабҳотий каби шоирлар беэзаб турган даврни кашф айлаган асар ҳам мана шу «Рамаёна» бўлди.

Қадимги ҳинд эпосининг яратилиш тарихи — бу тарих эса ўша эпоснинг қиёфаси ва мазмунини белгилаб берган омиллардан бири — узоқ, мураккаб йўлни босиб ўтганини кўриб турибмиз. Аммо эпоснинг яратилганидан сўнгги ҳаёти ҳам ғаройибдир. «Маҳабҳората» ва «Рамаёна» дostonларининг Ҳиндистон ҳамда қўшни бўлган Осиё мамлакатлари адабиёти-ю маданиятига кўрсатаётган таъсири ҳали ҳозиргача сусайган эмас.

Қадимги ва ўрта аср ҳинд шоирлари, адиблари, драматурглари орасида бу дostonларга ижодий йўсинда мурожат қилмагани йўқ, деса бўлади. Ушбу икки дostonни баён қилиб берган асарлар жуда кўп, дostonларнинг бирон ривоят, афсона ёки лавҳаси асосида ёзилган манзумалар эса беҳисобдир. Умуман, санскрит адабиётида икки эпопеянинг ғояси, тимсоллари ва услубияти таъсиротидан четда қолган бирон бир адибни топиш қийин. Шунинг учун ҳам эпик адабиёт Ҳиндистонда — бундай ҳолни бошқа бирон мамлакатда учрата олмаймиз, — классик адабиётнинг ривожини йўлида асос-омил бўлиб хизмат қилди.

Ҳиндистоннинг бош адабий тили санскрит, вақти келиб жонли тил ва лаҳжаларга жой бўшатиб берганда ҳам аҳвол ўзгармади. Ўша тил ва лаҳжаларнинг ҳар бирида «Маҳабҳората» ва «Рамаёна»нинг бир неча таржималари, баёнлари пайдо бўлди, шундай қилиб, икки эпопея янги ҳинд ада-

биётининг оёққа туришида ҳам асосий роль ўйнади. Ҳиндистонда ҳалигача икки дostonни халқ бахшилари айтиб юрадилар, шоирлар учун эса улар мукамалликнинг ягона рамзи бўлиб қолмоқда. Айни замонда, қадимги эпос адабиётга қанчалик таъсир қилган бўлса, унинг маданият ва мафкура жабҳаларидаги таъсири ҳам шунчалик кучли бўлса кучлики, кам эмас... Аммо «Маҳабҳората» билан «Рамайна»нинг таъсири фақат Ҳиндистон билангина чегараланмайди. Европа учун Ҳомернинг «Илиада» ва «Одиссея»си нечоғлик қадрли бўлса, Марказий ва Жанубий-Шарқий Осиё учун ҳам «Маҳабҳората» ва «Рамайна» шундай аҳамиятга эгадир...»¹.

Шу сўзлардан кейин яна бир бор балли таржимонга!
Январь, 1978 йил.

*Воҳид Зоҳидов.
Ўзбекистон Фанлар академиясининг ҳақиқий аъзои, фалсафа фанлари доктори,
Ҳамза мукофоти лауреати.*

¹ «Маҳабҳарата», «Рамайна», «Художественная лит-ра», Москва, 1974. стр. 21—22.

БИРИНЧИ КИТОБ

БОЛАЛИК КИТОВИ

Кунлардан бир кун сўзамол кишилар орасида ҳам бировга гап бермайдиغان фасоҳат эгаси донишманд Валмики ҳамма нарсани билгучи авлиё Норадага қараб «Дунёда хайру саховатли, мард, гўзал тальат, алп келбат ва бошдан-оёқ бенуқсон, хирадманд йигит борми?» — деб сўради.

Норада унга Дашаратҳанинг ўғли ҳақида, насли насаби Икшвокуга бориб тақаладиган валломат йигит Рама ҳақида ҳикоя қилди. Алқисса, Норада ушбу баҳодир йигитнинг ҳаёти ва жасоратини қўшиқнинг авж пардаларида алқаб, рамзу маъносини ҳаммага бирдек тушунарли қилиб куйлашни Валмикидан ўтинди. Валмики бунга рози бўлди.

Валмики хаёлга чўмганча ўз шогирди билан сайрга чиқди. Бамайлихотир кеза туриб, у ногаҳон дарахтдаги бир жуфт қашқалдоқни кўриб қолди. Бу қушлар писиб келаётган сайёдни пайқамай, висол лаззатидан шавқиб бўлаётган эдилар. Шу пайт нар қашқалдоққа ўқ тегиб ерга қулади, модаси унинг бошида чирқираб қолди. Валмикини чексиз изтироб чулғади. У сайёдни дуоибад қилди ва бу дуоибад сўзлари... ўз-ўзидан равон шеърий сатрлар бўлиб жаранглаб чиқди.

Шу боис бўлди-ю, ҳалигача дунёда йўқ қўшиқ вазни — шлок Валмики қалбида тасодифан бунёдга келди.

Шу аснода вожибул вужуд Бароҳим Валмикига зоҳир бўлди. Халлоқи олам Валмикига, Рама ҳақидаги қасида шлок вазнида битилсин, деб дуои фотиҳа берди.

Шундай қилиб, Валмики Бароҳим амрига бўйинсуниб, ўз қалбининг хоҳишига кўра ушбу «Рамаяна»¹ — дostonлар дostonини тўқиди.

ДАШАРАТҲА САЛТАНАТИ ВА УНИНГ ПОЙТАХТИ ТАЪРИФИНДА

Саройю дарёсида ювиниб-таранади,
Бадавлат тегли-тахтли Кўшала салтанати.

Бунда Ману — одамзод атоси қурмиш шаҳар,
Аталур, Айўдҳя, маҳобатли сарбасар.

Мутаносиб кўчалар ястанмишдир фусункор,
Шаҳар узунлиги ҳам ўн икки жўжана бор.

Сув сепилмиш Шоҳ Йўлга чанги босилсин дебон,
Қучоқ-қучоқ атиргул сочилмиш эди ҳар ён.

Дашаратҳа пойтахтин баланд тутмиш қадрини,
Улуғлагандек Индра ўз самовий шаҳрини.

Дарвоза-ю равоқлар кўз олгудек яроқлар,
Халқа-халқа, нақшинкор гуллар дилни ардоқлар.

Қанақанги усталар шаҳарга бермади зеб!
Бозорда бозоргонлар эл чорлар: «Кеп қолинг!» деб.

Магадхалик ҳофизлар яшарди бу шаҳарда,
Дашаратҳа дил берган умри мангу шаҳарда.

Тик минорлар устида елга бар урар санжоқ,
У санжоққа даст етмас, теграси жарлигу чоҳ.

Келгиндилар кўнглидан ёмон ният олса жой,
Дандонлар учидаги тош унга дер: «Ҳолинг вой!»

Анбаҳзор орасинда беғам ястанган шаҳар,
Ёпурғон камар таққан қиздай эди жилвагар.

Лорсилларди туя, фил, кишнашарди ҳадсиз от,
Бундайди четдан келган мулку молу бор бисот.

Дашаратҳа сориға келса қўшни рожалар,
Оғага таъзим этиб ҳар ён совға сочалар.

¹ Тушунилиши ноаниқ бўлган сўз ва иборалар курсивда берилди, изоҳлар китобнинг охирида жойлаштирилди.

Ялт-юлт қилар қасрлар олмосдан нусха олиб,
Мингкўз барпо айлаган жаннатмакон мисоли.

Ошиқ ўйнар тахта бор, мусамманий безакли,—
Ухшаб кетарди шунга пойтахт шаҳарнинг шакли.

Гўё само ўлкасин беги, ҳокими мутлақ
Ҳадсиз буржлар порлатиб сарой қурганди барҳақ,

Кенг кўчалар, ҳовлилар билан ясланур шаҳар,
Ҳуснига лол қолурсан ташлабон бир бор назар.

Сақланмишди ажойиб гурунч шаҳар аҳлида,
«Шоли» дерлар, йиғилгай кечки кузак фаслида.

Салтанат омборлари тирсилларди шолидан!
Тўйгунча сипқарур эл шакар қамиш болидан.

Гўсноғора, чолғулар шаҳарда сас берган он,
Шинаванда дилларни яйратур эди чандон.

Дарвиш янглиғ пок эди ҳам ул қилган ишлари,
Шундоқ яшар худонинг жаннати кишилари!

Бунда йўқдир «Менман!» деб кўкрагига урганлар,
Бунда йўқ қуролсизга милтиғини бурганлар.

Товушни ура билган моҳир камончи эрлар,
Заифга қўл сунмоқдан ўлмоқ авлодир дерлар.

Қобон, йўлбарс теп-текин ўлжа эди барига,
Йўлбарсларки, ўкирган ўрмонзорлар қаърига.

Йиртқичларни қўл билан айлар ер-ла баробар,
Ҳар бир жангчи измида учқур ҳарбий ароба.

Кўшала ҳукмдорин шон-шуҳрати ошар боз,
Гурур бўлса зўр қўшин, пойтахти ундан-да соз!

Ведабилгич қоҳинлар макони бор бу юртда,
Ҳақ-худога етганлар ҳам барқарор бу юртда.

Бундадир бурчга содиқ, икки бор туғилганлар,
Ҳимматли донишмандлар, оқ-қорани билганлар.

Қурбонликлар ўтига, сўнма, деган мазмунда,
Зикр тушиб табаррук мой қўйганлар бор бунда.

АЙЎДҲЯ ШАҲРИ ТАЪРИФИНДА

Айўдҳя эрлари чақиб ведалар мағзин,
Ақл чархлаб, кўрк топиб эшитмишлар кўп таҳсин.

Шаҳаншоҳ Дашаратҳа, муқаддас бурч посбони,
Икшвоку авлодин машҳур соҳиб замони,

Довюрак эр, паҳлавон, қўрқиш нима билмас шоҳ,
Ғанимларга бешафқат, дўстларига хайрихоҳ,

Ўз туйғусин беги ул, қудратда-ю шавкатда
Индрага тенглашур, Куберага — сарватда.

Айўдҳя ҳокими азал тинчлик адоси,
Мисли худоваш Ману — бани башар атоси.

Одил подшо зердасти гавжум тўлгин бу шаҳар,
Индранинг пойтахти Амравотийга ўхшар.

На ҳасад бор, на ғийбат, нада маккорлик бунда,
Бўларди сафо вале бўлмасди жафо унда.

Айўдҳя юртида кин, адоват бўлганмас,
Бунда йўқ ўғрилиқни дилга тугиб қўйган кас.

Кўринган уй хўжаси мақтанар ўзда йўқ шод:
«Бола-бақра ҳузурда, пойтахт тобора обод!»

Суқ назар, қадамжолар икромини билмаган
Жоҳили бад, динсизлар бунда асли бўлмаган.

Шаҳарликнинг моли кўп, уйи лиқ тўла буғдой,
Тўкин-сочин ўлка бу, бу мамлакат бойдан бой.

Эр, аёллар ҳақида юрар фақат яхши гап,
Барчасига ўзларин хушхулқ, атвори сабаб.

*Дхармани деганлар бўлмаслар ҳеч мунофиқ,
Латофатли қалби бор ўзларига мувофиқ.*

Зоҳидлардай барининг диллари пок, беғубор,
Тиллақошу тақинчоқ ярқироқ узуги бор.

Баргаксиз юрмас биров, ё тақмай билагузук,
Бунда ҳар ким ўз-ўзин идора айлар тузук,

Таомин ифлос қўл-ла ошасин-чи бирор жон?
Таҳоратсиз, сандалсиз яшасин-чи бирор жон?

Хушбўй мойсиз, сийнада безакларсиз юрсин-чи,
Бунда биров телбароқ эси камни кўрсин-чи,

*Тангрига қурбонликдан қочатурган эр борми?
Қудсий ўт шуъласидан юзин бурган шер борми?*

Ўғрилар йўқ, жинни йўқ, йўқдир девона тахлит,
Табақа аро никоҳ учрамас қонунга зид.

Муттафакир донолар веда мағзин чаққанлар,
Бараҳманлар — офату-балога тик боққанлар,

*Инзом олиб, зикр тушгай бахт-саодат ҳаққига,
Дилларга нур индирган хайр-саховат ҳаққига.*

Айўдхя билмас, не ситамгар, оворалар,
Майиб-майриқ не, ғам не, надир бахти қаролар.

Кўчаларда учрамас хинзир қилиқ қовоқбош,
Ёвуз, аблаҳ, фосих, ё яздснларга отар тош.

*Тафаккурнинг қўллабон оқил олти усулин,
Айўдхя эрлари пок этмишлар ўз йўлин.*

Эрлари олижаноб, фидокору валломат,
Аёллари моҳпора, дилпора-ю хушқомат.

Меҳмон келса мойдаин ёқар эди ҳаммага,
Бўлинмиш халқ ўзаро тўрт мустаҳиқ варнага.

Хушхулқли хотинлардан фарзанд кўрган ҳар эркак
Уйи собиту маҳкам, ўзи ҳушёру.сергак.

Бараҳман табақаси қўшин узра доим бош,
Бош эгар бараҳманга барча аскар кекса-ёш.

Ёвқур майдон эрларин иззат айлар ҳар қачон,
Дўкондорми, устами, ҳунармандми ё деҳқон.

Савдогар, бараҳманни, жангчини хўп қадрлар —
Уч варнага сидқидил хизмат этиб шудрлар.

Серлашкар шаҳар гўё шеру йўлбарс тўлган ғор,
Савашмоққа тайёру, душманларга ҳамлакор.

Кампучиядан келмиш айғирлару байталлар,
Балх отларин пойтахт кўрк-ҳусни деб айтарлар.

Филларни бермиш тоғлар англаб шаҳар феълини,
Кўрарсиз бунда ҳатто Ҳимолайнинг филини!

Нақ саллона филларки, не юк бўлса орқалар,
Насаби Айраота, Анжанага тақалар.

Мор юрти подшосига хизмат қилган кўп йиллар,
Маҳопадма-ю, Вомна зурёдидир бу филлар!

Бхадра, мандра, брига наслидан ҳар фили нар,
Бари асов, номлари: «*Икки бор ичгувчилар*».

Юрт ёвига даҳшатдир қудрати-ю келбати,
Қоим қалъа безаги улар шаҳди, шавкати.

Уч жўжана жойгача шуъла тараб пурвиқор,
Олислардан намоён Айўдҳя улуғвор.

Юрт подшоси тезгина ҳал қилар ёв ишини,
Ой мусаллам этгандай юлдузларнинг қўшинини.

Шаҳар беги сурмакда даври даврон бемалол,
Ҳақ-худоларнинг Раъдвор минг кўз сардори мисол.

Кўшаланинг қариб-қартайиб қолган поршоси Дашаратҳа бепарзанд эди. У, зурёд ато қил, деб худоларга илтижо этди. Яздонлар кўпдан Дашаратҳага меҳрибон ва марҳаматли бўлганлари учунгина эмас, балки шаҳри Ланка шаҳаншоҳи дев-рокшаслар саркардаси Равананинг салтанатини ҳам тор-мор этмоқни ўйлаб, Дашаратҳа илтижосига қулоқ осдилар.

Қачонлардир Равана зоҳидона ҳаёт кечирарди. Унинг шон-шавкати бутун уч оламда — яздонлар, девлар ва одамлар орасида машҳур ва ҳаҳон эди. Равана шижоатига қойил қолган Бароҳим унга, тиле тилагини, деб юборди. Равана, тангрилар ва девлар олдида ожиз қолдирма, қудрат ато эт, деди, тилагани фақат шу қудрат бўлди. Одамларни эса у арзирли ёв қаторига қўшмасди. Уша-ўша ҳар учале оламда ҳам фароғат йўқ. Равана яхшилик чаманини пайҳон, ёмонлик масканини бўстон эта бошлади.

Яздонлар одам суратида ерда мужассам бўлмоқни хаёл қилдилар чунки фақат одам боласигина Раванани енгиб чиқмоғи мумкин. На жоткор тангри Вишну Дашаратҳанинг тўрт ўғли тимсолида туғила диган бошқа тангрилар эса рокшаслар саркардаси билан бўлажақ жангда кўмак қўлини чўзгувчи маймунлар тарзида дунёга келадиган бўлди.

Вишну илоҳий неъмат олиб Дашаратҳага зуҳур кўргизди. Подшх хотинларининг куброси Ковшала бояги илоҳий неъматнинг ярмини иккинчиси, суюклиси Кайкейи — саккиздан бирини, Сумитра, кичи хотин эса қолганини тановул айлади.

Уша кунийёқ ҳар учала хотин ҳам юкли бўлди.

Вақт ўтиб Ковшала тўнғич ўғил Рамани туғди, Кайкейи — Бҳоратани, Сумитра бўлса бирваракай эгизак — Лакшмана ва Шатругҳналарни подшога инъом этди.

Шаҳзодалар кун сайин ўсар эдилар. Улар кшатрий-жангчилар каби ҳарбий санъат сирларини ўргандилар, мамлакатни бошқариш усуллари ҳақида таълим олдилар. Улар илм билан ақл чархлаб, бурчли бўлиб, имонлари бут бўлган ҳолда камолга етдилар, бу борада ҳатто тўйун-бараҳманлар орасида ҳам уларга тенг келадигани йўқ эди.

Лакшмана Рамага меҳр қўйган эди. Шатругҳна эса кўпроқ Кайкейининг ўғли билан чиқишарди.

Кунлардан бир кун машҳури офоқ донишманд Вишвамитра Дашаратҳа ҳузурига келди. У подшодан шундай деб ўтинди:

«Рамага ижозат бер, менинг ўрмондаги масканимни қўриқласин, у ерда рокшаслар хўп адабсизликлар қилмоқда». Минг хаёлга чўмган подшонинг ёш Рамани ҳеч юборгиси йўқ эди-ку, бироқ Вишвамитранинг газабидан ҳайиқди. Вишвамитра билан Рама, унга Лакшмана ҳам қўшилди, Ҳимолай тоғи сари йўлга чиқди.

Улар Ганг дарёсидан сузиб ўтдилар. Бу ерда зоҳиди замон ҳар иккисини муқаддас дарё суви билан дуо қилди. Заминда шон-шавкат ила ҳаёт кечирурсиз, самода ҳам сизга фароғатли дамлар ёр бўлмай, деб қаромат қилди Вишвамитра.

Йўл-йўлакай қалин ўрмонда Рама қутурган минг филнинг кучидай кучи бор, ёвуз ва баҳайбат рокшасий (хотин дев) Торакани у дунёга жўнатди. Вишвамитра унга тангриларнинг сеҳрли яроғини инъом этди: бу яроқ эгаси истаган пайтда жанг майдонида пайдо бўлиб, доимо зафар олиб келар эди.

Зоҳиди замон масканини қўриқлар экан, Рама забардаст рокшаслардан яна икитасини — Морича ва Субоҳуни ҳам гумдон қилди...

Вишвамитра Рама билан Лакшманани Митҳила мамлакатига таклиф этди, у ерда мамлакат подшоси Жонак жуда катта қурбонлик маросимини ўтказмоқда эди.

Улар сафар отига миндилар. Вишвамитра йўл-йўлакай теварак-атроф ҳақида билганларини ака-укаларига сўйлаб борди.

Митҳила подшоси уларни иззат-икром билан кутиб олди. Подшо Жонак Шиванинг илоҳий камалак-ёйи ҳақидаги қиссани айтиб берди.

Қачонлардир Дакша, Шиванинг қайнотаси, самода жуда катта қурбонликлар қилмиш эди. Маросимга куёвдан бошқа ҳаммани чақирришганди. Аччиғланган Шива, қўлида маҳобатли камалак, базмга кириб келди-ю, ҳаммангни ўлдираман, деб дўқ-пўписа қилди. Хайриятки, уни сал аччигидан туширдилар ва у ўзининг сеҳрли камалагини Жонакнинг аждоди подшо Девротга асраш учун топширишга рози бўлди. Энди ўша камалак-ёй Жонак қўлига ўтган.

Жонак тирноққа зор эди, куни, бола тилаб худоларга ёлбориш билан ўтарди. У қурбонликка мос меҳроб тиклаш мақсадида муқаддас омоч билан ер ҳайдар эди, ногаҳон эгат ичидан бир моҳпайкар, ҳурилиқо қиз чиқиб келди. Жонак уни ўзига қиз қилиб олди ва унга Сита, яъни «эгат», деб ном берди. Сита балоғат ёшига етганда, Жонак бутун дунёга жар солдирди: «Кимки Шиванинг сеҳрли камалагига тор боғлаш ола, Ситани ўшанга бераман!» Бироқ ҳали-ҳануз биров тор боғлаш у ёқда турсин, камалакнинг ўзини ердан қўзғата олгани ҳам йўқ. Энди Жонак подшо:

«Сен ҳам кучингни бир синаб кўрмайсанми?» — деди валлакат Рамага.

ШИВА КАМАЛАГИ ТАЪРИФИНДА

«Девротга Рудра инъом этган ёйни бу асно Рамага ҳам кўргиз!» — дер Вишвамитра авлиё.

Хушбўй сандал анқиган, гулга чулганган камон —
Камалакни келтир, деб подшо айлади фармон.

Митҳила шаҳаншоҳи фармонига «лаббай» дер,
Аробага кифт қўяр беш юз нафар жасур эр.

Баҳайбат аробадан улкан сандиқ олмиш жой,
Сандиқ ичра — бир замон Шива тутган сирли ёй.

Кўрибоқ кафтни кафтга салом учун қўяр шоҳ,
Ҳаяжонли қалбида ҳадсиз гурур туяр шоҳ,

Вишвамитрага сўйлар, неки сирмас кўнглига,
Дер Ковшала наслига, ҳам Сумитра ўглига...

Зоҳиду шаҳзодалар тикканича кўзларин,
Оқил, доно Жонакнинг тинглайдилар сўзларин:

«Бу камалак кўҳнадир, авлодимиз кўрки ул,
Гердайиб не рожалар айлабон турли усул,
Тор боғламоққа бекор уннаб келишар нуқул.

Яздонлар, девлар кучи етмаганда, ўйланг-чи,
Уҳдасидан одамзод қандай чиқсин, сўйланг-чи?

Даст кўтариб камонни қўзғатолмаган чоқда,
Ўқ отмоғ, тор боғламоқ, кўкрак кермоқ қаёқда!»

«О, Рама!— дер қайрилиб Вишвамитра,— болажон!
Сен илоҳий камонни кўрмоғинг шарт шу замон!»

Очиб Холиқ камони солинган сандиқни бот,
Шикастанафс шаҳзода аён этди илтифот:

«Мен Рудра камалагин кўтармоққа-ку шайман,
Шарт эса, икки учин бир-бирига улайман!»

Донишманд, шоҳ икковлон дедиларки: «Камол топ!»
Рама-чи, энг шимариб ёпишар ёйга шитоб.

Даст кўтарар бош узра ўйинчоқдек бамисол,
Сўнг тор боғлаб мурвадан таранг тортади дарҳол!

Ногоҳ тутар атрофни зўр садои қалдироқ:
Қарсиллаб синмиш эди Рама илгида яроқ!

Маҳодева яроғин Рама яроқсиз қилмиш,
Унгу сўлга қочиб эл, ўтакаси ёрилмиш!

Жонаку Вишвамित्रа, *Рагху авлоди* ёлғиз,
Синган ёйга боқдилар жилла қўрқув этмай ҳис.

«Маҳодева ёйини букканга шараф сўзим:
Ушаники онадан туғилмаган гул қизим!

Хўп жасорат кўрсатмиш ул умри толега ёр!—
Титрабон авлиёга деяр эди ҳукмдор,—

Сита қизим ёр бўлса Буюк Рамага агар,
Шонга буркар наслимни токи тургунча башар!»

Жонак Рамани Ситанинг қайлиғи деб эълон қилди. Айўдҳядан бошқа ўғилларини олиб подшо Дашаратҳа ҳам етиб келди. Тўй базми бошланиб кетди. Кўшаланинг олижаноб шаҳзодаси билан бир вақтда укаларининг ҳам тўйи бўлди: Лакшмана — Жонакнинг бошқа боқиб олган қизига, Бҳората билан Шатругҳна эса унинг ҳурилиқодай жиянларига уйландилар...

Умр ўтиб бормоқда эди. Подшо Дашаратҳа ҳам куч-қувватдан қолиб борарди. У тахт вориси, валиаҳди борасида кўпроқ бош қотирадиган бўлиб қолди.

ИККИНЧИ КИТОБ

АЙЎДҲЯ КИТОВИ

РАМАНИНГ ЭЗГУ АМАЛЛАРИ ТАЪРИФИНДА

Ашвапотий қошига, Шатругҳна билан икков
Жўнар меҳмон бўлай деб Бҳората, қалби дов.

Подшо Ашвапоти алқади ширинмақол,
Иккисин гўё сингли Қайкейи туққан мисол.

Ака-ука ўйидан соқит эмасди магар
Айўдҳя юртида қолмиш қартайган падар.

Шатругҳна, Бҳората юрар ўсмирлар аро
Индра-ю, қўк беги Варунадай жобажо.

Айўдҳя подшоси юзларидан томиб нур,
Йироқдан дилбандларин эслаб қўярди масрур.

Тополмас тўрт ўғлининг ўхшашин дунёда ҳам,
У — тан, улар — тўртта қўл, эҳтимол зиёда ҳам!

Лек Рама олампаҳоқ Бароҳим янглиғ суюк,
Шул ўғлонга дил бермиш кўпроқ падари бузрук.

У — Вишну, одам тарзин олмиш падари худо,
У худолар сўровин келтирмакдадир бажо —

То зулм битгай, йитгай Равана урҗо-сурда.
Адити, яъни Раъдвор онасидек манзур-да —

Оилага Рамадай фарзанд берган волида.
Пок кўнгил давлатида, кўрк ила камолида

Етук эр қилиқларин айлар экан намоён,
Кўпни кўрган отасин ҳайратга солур ўғлон.

Доим мулойим, хушнуд табассуми зиёда,
Дилозор дилини ҳам авайларди шаҳзода.

Яхшилиқни унутмас, унутар ёмонлиқни,
Дариф тутмагай эрди шафе меҳрибонлиқни.

Ёмонлиқни унутар, эзгулик бахш этган нур
Дилда қолгай ҳаттоки кўрса ҳам ўн бор умр.

Донолар анжуманин излаб юрар доим ул,
Сафсата гап сотмас ҳеч темир буккан бу ўғил.

Сухбатларда, хаёлга ортмоқларди хаёллар
Турмушнинг паст-баландин беш қўлдай билар чоллар.

Маҳмадана эмасу гапга чечан, сўзи шўх!
«Мардман!» деб керилмайди, кибру ҳаво ўзи йўқ.

Фуқарога раҳмдил, етим-есирдан огоҳ,
Ҳақгўй, ҳатто яширин қонуну сирдан огоҳ.

«Оилавий садоқат азиз!» — дер соҳиб камол,
Уни йўлдан уролмас бад ўй зампора аёл.

Тиниқ фикр эгаси, мижғов гапга беқарор,
Гўзал андом, соғлом тан, ёшлиқ яна унга ёр.

Ғазабин тия олур, дўстликка содиқ қолур,
Ирдоқ ила замону маконни қамрай олур.

Одамнинг ботини не, дилда не фикрий моя —
Билмоққа шаҳзодага лаҳза фурсат кифоя.

Дашаратҳадан хўброқ биларкан ёй ҳикматин,
Идрок этди ведани, хатто фунун фикратин.

Икки бор туғилганлар шаҳзодага кўзу қош:
Ҳар қадам, эзгу ишда унга қўлдошу йўлдош.

Ақл билан билдики: муомала ўзи не?
Оғзи маҳкам, тутолур туйғусини, ўзини.

Ҳақорат сўз айтмас ҳеч, ёмон нияти бўлмас,
Айб иш қилса мардона тан олур, қараб турмас.

Инъомларга сахий хўп, юмшатур кўп жазони.
Чаптастдир, доим ғолиб пойгага кирган они.

Пошшолик бой бўлсин деб, ғазначига ўгит дер.
Базмда ким қийшанглар — таъзирини роса ер!

Филларни ўргатарди, отларни ўйнатарди.
Отасин черигига сардор йигитнинг марди.

Аробадан тушиб шарт найзабозлик этса ул,
Маъбудларга йўл бўлсин, асурлар — девлар тугул!

Тўнғмўйинлик, бадсўзлик, ҳасаддан йироқ жуда,
Бир нарсага қилса аҳд, қайтиб юрмас беҳуда.

Уч олам ҳам ундан мот, Раманинг бор хислати —
Бриҳоспати ақли-ю Индранинг шавкати.

Элга Рама хуш ёқар, унга сари шаҳриёр
Кундай ўғлига боқиб ғоят эди бахтиёр.

Ва подшо Дашаратҳа хаёлга толди бир дам:
«Беадад фазилатлар, о, Рамада мужассам!

Пошшоликда қартайдим, токай кўз тутай бахтга?
Кўзим очиқлигида Рама минсин-да тахтга!

Титраб-қақшар асурлар, қудратидан гунгу лол,
Элга азиз у лим-лим ёмғирли булут мисол.

Унинг камолоти-ю сифотиға, йўқ гумон,
Куч-қудратли шоҳлар ҳам ета олмас ҳеч замон.
Отасидан,— мендан ҳам ўтиб кетди мард ўғлон!

Ўғлингнинг юрт сўрашин қариганда кўрмоқлик,
Муродга етмоқ, кўкка баайни бош урмоқлик!»

Пошшоликни берай деб, тахтни этай деб инъом,
Подшо ўғлин чорлашга буюрди, бадъаз калом.

МОНТҲРАНИНГ БАЗМУ ШОДИЁНАНИ КЎРГАНИ

Тўлин ойдаи айвондан шаҳарга ташлар нигоҳ
Кайкейининг оқсочи — букри Монтҳра ногоҳ.

Кайкейи бешикдайди, оқсоч бўлгани замон,
Бекачининг ёнида иқомат айлар ҳамон.

Букри хотин кўрарки: сув сепилган йўлларда
Нилуфар бўй таратар, подшо туғи қўлларда.

Таниб олди икки бор туғилганларни сафда,
Ширин гўшту гул баргак элтишар ҳар тарафдан.

Кўрди у, аҳли шаҳар келмоқда гуррас-гуррас,
Топ-тоза баданларга сандал мойин суриб маст.

Не-не байтулсавобдан мусиқа саси учар,
Кўчалардан беқайғу элнинг сурони кўчар.

Ведалар қироатин кўмиб кетар санолар,
Гоҳ эса мол маъраши, гоҳ филга хос садолар.

Қувончи-ю шодлиги тўлиб-тошган юракда—
Сарой энагасини кўриб катон кўйлақда,

Букри оқсоч чақирар: «Эгачи, тўхта бир дам,
Айтгил, бу шовқин қайдан, ўзи қанақа байрам,
Ғазнани очиб қўйди малика Ковшала ҳам?»

Соҳиб замин вақти чоғ ўлтирадир тахтида,
Ул *Порлоқюз* не фикр, не юмушлар аҳдида?»

Ўзин қайга қўярин билмай қолди энага.
«Подшо меҳри тушибдир якка-ю якдонага.

Тонг саҳар *Пўшя буржи* балқийди-да эрта кун,—
Деяр эди гўл хотин оғзидан гуллаб бутун,—

Шон-шавкатли Рамани тахтга миндирур баъдаз!
Монтҳранинг кўнглида ғимирлаб қолди ғараз.

Кайлос тоғи мисоли айвондан тушди-кетди,
Кетди-да оқсоч, шитоб бекач қошига етди.

Малика *Кайкейини* ўтоқ ичра топиб ул,
Шундақа сўз демоқни кўрди ўзига мақбул:

«Қувонч ила қайғунгга азал шериклигим бор,
Рожанинг дилбарисен, сен — авлоди шахриёр!

Бироқ ҳайронман! Йўқдир уйқудин ўзга ғаминг,
Қайда ҳақ, қайда ноҳақ — наҳот етмайди фаҳминг?

Қуруқ ваъдалар айлаб, хушомад қилиб беҳад,
Суюк ёр тўшагидан тилаб жонига роҳат,
Сен гўлни алдаб келар мўлтони эринг фақат!

Тождор малика, билким, толеинг тархи синди,
Ковшалая жиловида юрмоғинг қолди энди!

Бҳоратани бўлса тоғасига жўнатиб,
Рамага тахт бермоқда, юрту халқни унатиб!

Ҳақ қаерда? Эринг ёв ишин қилмоқда зоҳир,
Иситдинг-а бағрингда шундай илонни, охир!

Олижаноб кўрсатиб ўзини у устомон,
Кўнглингизни чўктирар, дилингизни этар қон.

Толе сийлови ўзи сенга эди-ку матлуб,
Аммоки Дашаратҳа лақиллатди сени хўп.

Анқовлигингга қойил, бўшанг экансан асли,
Айўдҳяда битар энди кекайа насли!

Тез бўл, Ҳайрона-Хоним, керак бўлса агар тахт,
Ҳаракатинг қилиб қол, унга минмай валиаҳд!»

Букри оқсоч сўзига дарҳақиқат қолиб лол,
Малика балқиб боқар кузги тўлин ой мисол.

Урнидан туриб дарҳол оқсочга пешкаш берди:
Унга бахшиш этгани — дур ила маржон эрди.

«О Монтҳра, амрита янглиғ тотли пайғом бу!
Рама тахтга ўлтирсин, Порлоқюздан инъом бу!

Бҳората онасин фахридир Рама шунқор.
Иккисидан бировин ҳоким бўлмоқлиги бор,—

Дер Кайкейи, малика.— Иккиси ҳам жон қўзим,
Иккисин аяб-асраб гўё туққанман ўзим.

Суюк оға-инилар сардорлик талашурми.
О, Монтҳра, билсайдинг кўнглимдаги сурурни!

Хурсанд этдинг, ўзгинам хабарингдан ўргилай!
Тилагинг айт, не бўлса барини бажо қилай!»

МОНТҲРАНИНГ ФИТНА ҚИЛГАНИ

«Жаҳон кенг, иккиси ҳам омон-эсон юргувси,
Отасининг даврида даври давра сургувси».

Монтҳра дер: «Вой тентак, фаҳминг етмаса наҳот,
Бошга бало орттириб, деб қолмагин яна дод?»

Нима, Рағҳу авлодин — авлоди бўлмасми, а?
Бҳоратага бари ғайирлик қилмасми, а?

Мазахларга қолади Бҳората, тўхтаб тур,
Тахтга-чи, худо берган Рама бўлар меросхўр!

Айтурларким, эманнинг пинжига кириб беор,
Болтадан омон қолиб жон сақлайди чангалзор.

Бҳората Шатругҳна иккиси дўст, ҳамсоя,
Рамага бўлса қара — Лакшмана кифоя,

Лайли наҳор худоси — ашвинлардек бемисол.
Улар дўстлигин сўйлаб эл оғзидан томар бол.

Билки, малика, тахтга Рама ўлтирган замон,
Бҳората хору зор, сарсон бўлур, саргардон!

Тахтни Бҳоратага бермоққа айлаб қарор,
Ўрмонга ҳайдаб солсин, бас, Рамани шаҳриёр!

Зарга кўмилурсан, эй Кайкейи, мунис она,
Фарзандинг юрт тахтига минганида шоҳона.

Арслон учун филларнинг султони ёвуз ёвдир,
Бераҳмдир, асовдир, юрган йўлида ғовдир.
Фарзандингга Рама ҳам нақ шундай беаёвдир!

Рама волидасидан ортиқлигинг-ку ортиқ,
Иззат-икромни бироқ ололмагайсан тортиб.

Тегдингми Ковшальянинг иззат-нафсига, тамом
Ўпка қилма, лат еган дилда кўрсанг интиқом.

Рамага теккан чоғи Кўшаланинг тупроғи —
Денгизи, баланд тоғи, сийму зар, гулшан боғи,

Бҳората укасин ғаним билар, ёв билар,
Элдан бадарга айлар, сендан Мосуво қилар!»

ДАШАРАТҲАНИНГ ВАЪДАСИ ТАЪРИФИНДА

Ғазабдан уча-уча Кайкейининг юзлари,
Монтҳра сари кўчар лабларидан сўзлари:

«Тахтни Бҳоратага олиб бергумдир тайин.
Расво Рамани бўлса бугуноқ ҳайдатайин.

Монтҳра, бир йўлин қил, топгил бу дард давосин,
Ки олсин ўғлим бори отасин мол-дунёсин!»

Жувонмарг қилайин деб шунда танти Рамани,
Ҷора кўнгил Монтҳра бошлайди ҳангамани:

«Ёдингдами асурлар ва яздонлар уруши?
Индра ёви томон зоҳидлар от суриши?

Музаффар яздонларга қўл сунди Тимидхвожа,
Индра ёнин олди Дашаратҳа, зўр рожа.

Раъдворга ўзин отди даҳшатни этмайин ҳис,
Сеҳргару жодугар Шамбора отлик иблис.

Гарчи асурлар ўқи Дашаратҳага ботди,
Беҳуш ётганда унга сен, Кайкейи, асқотдинг:

Майдондан олиб чиқдинг, то ҳанузам шаҳриёр,
Бу ишингдан, маъбуда, миннатдору қарздор.

Роса таъзирин еди Шамбора каскушанда,
Сенга шоҳ икки нарса туҳфа этди ўшанда.

«Нарса,— дединг,— керакмас, лафзинг менга сармоя,
Икки ўтинчим охир адо этсанг кифоя!»

Рози бўлди шартингга ўшал замон шаҳриёр,
Туҳфанг олмоғинг мумкин энди этсанг ихтиёр!

Малика! Шу ҳикоянг қулоғимда қолибди.
Подшолар айтган сўзин қачон қайтиб олибди?

Тили қисиқ подшога эслат аҳдни, айни чоғ —
Рамани ҳайдаб, ўғлинг манглайига суртсин ёғ!

Намунча имиллайсан, гўзалим? Етибдир вақт!
Бҳоратага рўй-рост талаб этсанг этгил тахт!

Эл — халққа ҳам ҳуш ёқар сараларнинг сараси,
Рама бўлгай ўн тўрт йил қувғинлик овораси.

Байтулғазабга киргил, аламларга ўзинг от!
Подшога ҳам қарамай захга кўксинг бериб ёт!»

КАЙКЕЙИНИНГ БАЙТУЛҒАЗАБГА ЧЕКИЛГАНИ

«Эрингга боқма, ботил ғам-алам дарёсин кеч,
Сенинг учун ўзин ул ўтга урса, йўқ бок ҳеч!

Ётсирашинг, ғазабинг оғирдир унга бисёр,
Кўнглинг топай дебон ул ҳатто ўлмоққа бир зор!

Дашаратҳа қайлигин сўзини қайтарурми?
Агарчи олдингга лаъл, ақиқми, зарми, дурми —

Уюб қўйса, анқайиб учиб юрма, маҳкам бўл!
Инъомларин сур нари, бор вужуди чидам бўл!

Ашвапоти қизисан, бўл қадрингнинг огоҳи,
Эй латофати олий, эй андоми илоҳий!

Сен йўқ эсанг, ҳув жангда Дашаратҳа ўларди.
Энди икки ўтинчинг адо этса бўларди.

Эслатгил, Соҳибҳукм даст кўтариб олган дам,
Ки, қирғин жангдан кейин ичмиш ул онту қасам.

Ўн тўрт йил чангалзорда гум бўлсин Рама, хуллас,
Порлоқюз рожа этсин Бҳората ўглинг, бас!»

Буқрига хўп ишонар Кайкейи мамнун хушқол,
Чет сўқмоққа ишониб адашган бия мисол.

«Хумча каби буқуринг бир ўзингга ярашган!
Маржон ила безай, кел, хизматингга яраша!

Жаҳон сеҳрин мужассам эта олмиш бу букур,
Ҳарбий айёрликни ҳам айлаб ўзида зуҳур.

Ўғлимни ота тахти узра мағрур кўрсайдим,
Ўзгинам буқурингга сандал мойин сурсайдим!..

Ўрмонга кет, деганда подшо расво Рамага,
Зарларга кўмай сени кўз-кўз айлаб ҳаммага.

Илоҳадай бошингга қўндирай зар тиллақош,
О, Монтҳра, ҳимматим бўлмагай асло одош!»

Пар тўшакда Кайкейи балқир нори меҳробдай,
Букри маккор ростланди маликага хитобда:

«Агарчи сув оқар тез — тўғон ҳам даркор эмас!
Гапингга кўндиролсанг эл улуғин, ушбу бас».

Малак янглиғ малика кибру ҳаво уфулар,
Бузуқи етагида Байтулғазабга юрар.

Тилла тақинчоқларин жаҳд ила бир-бир ечар,
Бўйнидан дур шодаси узилиб ҳар ён учар,

Ерга шарт ташлаб ўзин, букрига дер қаҳрвор:
«Саъи-ҳаракатимиз агарчи кетар бекор,

Бҳората олмас тахт, қувилмас Рама бадбахт...—
Бас, дегил шоҳга мени — ўликдек ётар карахт!

Лаъл лозиммас, зар — зарур, ўларман ўшал чоғи —
Рама қўлига ўтса Кўшаланинг тупроғи!»

Ҳар томонга сочилди гавҳари жавоҳирот,
Ёввойи махлуқлардай Кайкейи чекди фарёд,

Бундай юргандан кўра яхшироқ деб ўлганим,
Ерга босди яланғоч ёниб турган гул танин.

Гултожи, безаги йўқ малика эди гўё
Субҳи козибда сўнган юлдуз — самолар аро.

ДАШАРАТҲАНИНГ КАЙКЕЙИНИ ИЗЛАБ ТОПГАНИ

Само учмоғи монанд Кайкейи ўтоғига
Кириб подшо кўрмади кимсани сўл — соғида.

Тўшакда кутар эди гўзал малика доим,
Ясаниб хўп аломат гулруҳ малаклар ойин.

Ишқий иштиёқдан маст авлоди Ману ҳайрон,
Тўшакни холи кўриб кўнгли суст кетди альфон.

Бемаврид чиқиб кетмиш Кайкейи ётоғидан,
Шоҳ таъби хира бўлди ёр алами, доғида,

Сўнг малика дарагин суриштирди чўридан,
Кафтин кафтга қўйиб ул деди ваҳм зўридан:

«Байтулгазабдадурлар малика дилисиёҳ!»
Подшо хавотир ичра шул томонга солди роҳ,

Алмашиб иссиқ жойин рутубатли заҳ ерга,
Ётур эрди қайлиғи киргандай лаҳад-гўрга.

Мартаба-ю гўзаллик гўё ҳеч унга бу дам,
Бу ҳолни шоҳ кўрибоқ сидқидилдан чекди ғам!

Гуноҳи йўқ малика ерларга урар ўзин,
Илоҳадек порлайди кўрку ҳусн юлдузи.

Малика синиб тушган нозик шох эди гўё,
Ерга юзтубан учган нозли моҳ эди гўё,
Жоду, сеҳр ўйинига хайрихоҳ эди гўё.

Сайёдга банди бўлган оҳуга ўхшар ойим...
Хокисорга сўз қотди Дашаратҳа мулойим.

Заҳролуд ўқ ебди-ю урғочи фил шу они,
Гўё қошида мунгли турар филлар султони.

Суюмли қайлиғининг силабон оқ баданин,
Дашаратҳа дер: «Қўрқма! Қуёш саҳар туманин —

Тарқатгандек, ёзарман қайғу-ғуссанг, маликам!
Баён эт, тортинчоғим, нечун ҳасрат, нечун ғам?»

КАЙКЕЙИНИНГ ИККИ ТУҲФАНИ ТАЛАБ ЭТГАНИ

Эрмакка берилиб хўп Кайкейи хурсанд эди,
Ўлим элчиси янглиғ подшога бундоғ деди:

«Бурчингга содиқ, ишинг эзгулик доим, эй шоҳ,
Зўр қасам ичган эдинг қошимда беиштибоҳ.
Ўттиз мангу руҳ гувоҳ, Индра ўзи гувоҳ.

Эшитмишдир сўзларинг сен қасам ичган онинг,
Қуёшу ой, юлдузлар, ҳар томони дунёнинг.

Гандҳарвлар, рокшаслар, руҳлару жониворлар
Қаттиқ аҳд-паймонингдан воқифу хабардорлар».

Ишқдан ўртаниб ёниб Айўдҳя подшоси,
Кайкейи оғушида тинглай ёрнинг сазосин.

Яздонларга ёлборур мақтаб эрини боз-боз,
Бас, малика не деса тайёр эди тирандоз.

«Рожам менинг, бир жангни ёдга солурман бу он:
Индра ва асурлар саваш қурмиш беомон.

Чавақлаб ташлади-ку сени Шамбара қаттол,
Ҳушинг йўқ, у дунёга кетармидинг эҳтимол...

Худоларга аён бу — топди-ю бир йўлини,
Рожасига Кайкейи чўзди нажот қўлини!

Менга ваъда қилинмиш икки тортиғу инъом,
Ваъдагўйим сен ўзинг — Дашаратҳа, ал-калом.

Катта нарсами сўрсам, кичик нарсами магар —
Оғзингдан учган сўзнинг қатъийлиги муқаррар!
Сўзингдан қайтсанг, яшаш мен учун бўлгай заҳар!

Аҳду паймонни бузсанг пушаймон бўларсан сўнг:
Таҳқирланиб юргунча, билки, ўлмоқ менга ўнг!»

Беихтиёр подшони қамрабон келди қайғу,
Кайкейи туширмоқчи гўё қопқонга буғу.

Тўрни ёйиб қўйгану ўқларни қилган тайёр.
Ов ўлжаси бўлмишди қариб қолган шаҳриёр!

Кайкейи мана бундоқ истагин этди баён:
«Гарчи пойтахт Раманинг қадамига нигорон,
Ул эмас, тахтга чиқсин Бҳората зўр ўғлон!

Рама эса ўн тўрт йил кийиб пўстлоқдан жанда,
Ёмон жой қанда бўлса, қувғинди бўлсин анда!

Саҳардаёқ Рамани жўнатсинлар, фармон қил,
Бҳората ҳарифин бир варакай гумдон қил!

Ярашгай — Бҳората ўйнаса, кулса хуррам,
Кўшалага ворис шул, валиаҳддир тахтга ҳам!

Бир сўзда тургай мардон, бу ҳам эркаклик шони!
Паймонингда тур энди, Айўҳдия султони!»

ПОДШО ДАШАРАТҲАНИНГ КАЙКЕЙИГА
ЖАВОБИ ТАЪРИФИНДА

Ичи қора Кайкейи подшони этди ҳайрон,
Ноғиҳоний бир алам бағрини қилди вайрон.

Ўз-ўзига деди ул: «Васвасаи шайтон, ё —
Ақлдан бўлдим ўзга, дилни ё эзар рўё?»

Маликанинг бешафқат сўзларидан бемажол
Титрар вужуди худди овчини кўрган марол.

Қайлиқдан лат еб дили маъюс рожа бу нафас
Сеҳру аврашда қолган илон янглиғ берар сас.

«Эвоҳ!» — дер, қалби оғрир, ҳар оҳидан чиқиб дуд
Тақир ерда юмалаб қолди нолону беҳуд.

«Не жин урди, эй ёвуз, ёмонлик тилаб қолдинг?
Айт-чи, бошингга Рама қайғуми, ғамми солди?»

Яна манқалдай ёниб дер қаҳри ичдан қайнаб:
«Севарди-ку сени ул онадек ҳурмат айлаб?»

Нечун бад одамлардек истарсан зиён-заҳмат?
Рамага — зилу завол, насабга — тавқи лаънат?

Шундай қилмоғи мумкин заҳри бад, беомон мор,
Сен подшо қизисан-ку, сен авлоди шаҳриёр?

Бошимга бало қилиб сени олибман, эй вой,
Менга-ку — бало, юртга офат солибман, эй вой!

Айт, қайси ёзиғига Рамадан ўгирай юз?
Суюк ўғлоним бағрин уватиб дей ёмон сўз?

Эзгу амалларини ҳар тарафда билур халқ,
Бундоқ танангга ўйла, оқ-қорани айла фарқ!

Воз кечайин пулу зар, Ковшала, Сумитрадан.
Бироқ, Рама!.. Қайданам топдинг шуни, шумқадам!

Рама — ота қувончи, шарафдан манглайи оқ!
Кунсиз замин яшайди, сувсиз — ўсимлик, бироқ —

Мен бегуноҳ ўғлимни ҳайдаб юборган замон
Жисмимни ҳам тарк этар ҳориган руҳи равон!

Бас, ёғмасин борлиққа Индра ёмғирлари,
Сурья ҳам йўлламасин нурларини Ер сари!

На бизга қуёш даркор, на-да туҳфаи Раъдвор!
Аммо Рама кетмоғин кўрмоқ душвордир, душвор!

Бҳоратанг икковлон юрт сўра, эй захролуд!
Мамлакатни поймол эт, зот-зурёдга қўйгил ўт!

Вақти келиб Кўшала инқирозга тутса юз,
Ёвларга сиғин, чорла, майл ила меҳр кўргиз!

Ёмонлик қилмаганга ёмонлик айлаб бот-бот,
Ғийбату фиқу фуҷур иншо этганда, ҳайҳот,
Мараз оғиздан тишлар тўкилмаса-я наҳот!

Туғилмишки, фарзандим олийжанобу олий,
Барча билан мулойим, кундай ёруғ жамоли.

Оқ кўнгил ҳам одобли, мурувватли, хушкалом,
Бад сўз демакка эса уқув йўқ унда тамом!

Кекайя хонадонин ярамас ҳўл балоси!
Уйлама: йўлдан уриб сендайларнинг иғвоси,

Мен ютиб имонимни қўл сунгум жиноятга!
Эл бузай деб боғлабсан сен дилинг шум ниятга!
Шак йўқдир, мустаҳиқсан, нафрат ила лаънатга!»

Кайкейининг пойига ғариба хотин сиёқ
Ўкириб ташлар ўзин ёвларни қийратган шоҳ.

Қайлиғига ёлборар тор келиб ёруғ олам:
«Раҳм эт менга, шафқат қил, эй зебо қадли санам!»

ДАШАРАТҲАНИНГ ИЛТИЖОСИ ТАЪРИФИНДА

Шафқат тилайди яна Кайкейдан ҳукмдор,
Эзгу умр кечирган, посбони бурч шаҳриёр:

«Нафъи давлат ўйлабон подшо иш кўрар ахир,
Ворисни танламоқ ҳам унга ошкору зоҳир!

Қуймичлари сўлқиллоқ, маликаи моҳтобон,
Рамага изн бергил, ўлтирсин тахтга шодмон!

Рама-ю Бҳората — икковини мамнун эт!
Элнинг ҳурматин ол-да, мурод-мақсадинга ет!»

Юмшатай деб Кайкейи қаҳрини ёлборур ул:
«Кексалигим ҳурмат қил, озгина инсофли бўл!»

Йиғлаб қизармиш мисдай ҳукмдорнинг кўзлари,
Беҳуда эди аммо илтижо-ю сўзлари.
Подшо шўрлик йиқилди букилганча тизлари...

Қийиқ малика қийнаб хўрлаб юборди роса,
Тун бўйи куйиб, эвоҳ, тўлганиб чиқди рожа.

Саҳар уйғотган чоғи ҳофиз санолар ила,
Бас, деб амр этди подшо унга имолар ила.

СУМАНТРИНИНГ РАМА ҚАСРИГА КИРГАНИ

Пойтахт Рама манглайин мойламоққа ошиқар,
Сумантр — шоҳ карвони Рама ёққа ошиқар.

Ароба учиб борар йўлларда рости равон,
Оппоқ қордай оқ сарой илғар олисдан карвон.

Дарбоза-ю айвонлар таърифин йўқ адоғи,
Сарой юксалмиш мисли сарбаланд Қайло тоғи.

Чоғи Рама қасримас балқиган тик осмонда,
Индра маскани, ки қурмиш жаннатмаконда.

Бебаҳо ақиқ тошлар, олтин ҳайкаллар бисёр,
Улкан пештоқлар узра ёғду сочар шуълавор.

Муқаддас Меру тоғин безаган ғор сингари
Кўз оларди каттакон саройнинг тилло, зари.

Бўлмаларда ярақлар турфа хил инжу шода,
Залворли ақиқ тошлар жилваланур зиёда.

Оққина сандал бўйин бутратиб назокат-ла,
Малай тоғин ўраган тумандек нафосат-ла,

Тўлдирмишлар қасрни сурончи турна, товус —
Сакрабон ўйнаб, ёйиб думин елпуғичомуз.

Нақшин деворда ажиб манзаралар намоён,
Топмиш тасвирин унда кўҳлик минг турли ҳайвон.

Порлаб, балқиб ярқираб мисли қуёш, мисли ой,
Рама не, деса бўлгай Куберага мос сарой!

Гўёки Индранинг маконин кўрди карвон,
Хол-хол қуш, паррандалар қурмишлар шовқин-сурон.

Букур ғуломлар қотиб таъзим ила турмишлар,
Аҳли Айўдҳя, ки Рамага дил бермишлар,
Кафтларин кафтга қўйиб саройга юз бурмишлар.

Парранда-ю буғулар тутмишди сарой боғин,
Сумантр ирғиб тушар отни тўхтатган чоғи,
Потради карвон қалби қайнабон завқ булоғи.

Қўққис шодлигу шавқдан бадани жимирлайди,
Ширин титроқдан ҳатто тук, мўйи қимирлайди...

Кайлос тоғи сингари шоҳ қасрига кўз тикиб,
Саодат сониясин эл кутмакда энтикиб.

Сумантр кўрди яна Раманинг йўлдошларин —
Сайрда — сирдошларин, қийинда — қўлдошларин.

Товуслар юрар подшо уйи узра шу дамда,
Уйки, Раъдвор уйига тенглашолур ҳашамда.

Ёруғ юзларни кўриб, кўнгли кенг жаҳон бўлиб
Раманинг ўтоғига тушди карвоннинг йўли.

РАМАНИНГ УЙҚУДАН УЙҒОНГАНИ

Таскин топди ётоқда Сумантр одоб сақлаб,
Шоҳона жойда балқиб ётган Рамани алқаб

Мадҳу санолар ўқир, пешин чоғи самода
Порлаб турган қуёшга менгзар эди шаҳзода.

Сумантр дер оҳиста: «Эй Ковшала ўғлони!
Шитоб эт! Интизордир Айўдҳя султони!

О, Рама, аробамга оёгинг етса ҳисоб,
Шоҳ, Кайкейи йўл қараб бўлмаслар асло хуноб!»

РАМАНИНГ ДАШАРАТҲА ҚОШИГА ЖўНАГАНИ

Катта йўлдан шукуҳли Рама борар улуғвор,
Хуш тутатқи ҳидлабон Тангримонанд пурвиқор.

Бўлғуси шоҳ ўнгида Айўдҳя сарбасар —
Ола байроқ, туғ ила безалган говжум шаҳар.

Сўл-соғида — гул чаман байроқларнинг балқиши.
Димоғида — сабур ҳам сандал бўйин қалқиши.

Шаҳарда порлар экан қордай оппоқ бинолар
Бўй чўзмишлар, дегандек, қайдасиз эй самолар?

Шоҳ Йўлидан еладир Пурқудрат учқур отда,
Тутатқи идишларда ёқилур хушбўй модда.

Муаттар сандал бўлса ётади уюм-уюм,
Дуру зумуррад атроф ялтирар сўлим-сўлим.

Катон кўйлақлар ажиб, ипак либослар аъло,
Гултожу гулдасталар қўшар жилога жило.

Мис идишлар, буюмлар чет-четда балқиб қолар,
Бари тўла ноз-неъмат, қурбонлиққа ғизолар.

Раманинг борар йўли худолар йўлидай соз,
Эшитилур «Яша!» деб алқаган минг-минг овоз.

Гурунчли узма ошу қовурилган донларга
Тўлиб кетмиш йўл бўйи, қўйгандай меҳмонларга.

Қатиқли чапийлар бор эди, не рангин гул
Аробани кузатиб борди бир-бир, йўлма-йўл.

Рама подшони Кайкейининг ётоғидан топди. Дашаратҳанинг рангида ранг қолмаган, ўксиб йиғлар эди. Уғлининг отини айтишдан бошқага қурби етмади, подшо шу қадар беҳол эди. Унинг ўрнига Кайкейи подшонинг азму қарорини маълум қилди. Рама эшитиб, на таъна сўзларини айтди, на норозилик билдирди. У фақат, Дашаратҳанинг айтгани бўлади, подшо нима деса, шу, деб Кайкейини ишонтирди-да, ҳўнграб йиғлаётган падари бузрукворини юпатиб, хайр-хўшлашиб чиқиб кетди.

Бу нохуш хабардан Рама волидаси малика Кавшалайнинг дунёси қоронғу бўлди. Лакшмана бўлса акасига, баски аҳвол шундай экан, тахтни тортиб олиш керак, деб маслаҳат берди. Кайкейини ўлдираман, агар керак бўлса — шу қилганига подшонинг ўзини ҳам аяб ўтирмайман, деб сирпинди у. Аммо Рама уни бу йўлдан қайтарди.

Рама ўз қасрига қайтиб келди-да, Ситани бўлган гапдан огоҳ этди ва отасининг азму қарорига бўйсунмоқдан ўзга чора йўқлигини айтди. «Мен қувгинлик йилларимни ўтказиб келгунча, сен Айўдҳяда қолишинг керак,— деди у завжасига.— Қайтишимни шу ерда кут!» Сита тамом ўзини йўқотиб қўйди. «Йўқ!— деди андак фурсат ўтгач.— Мен бундай қилишдан ожизман, мен сендан айру тушиб бу ерларда асло қолмайман!» Гап орасида Сита пиқ-пиқ йиғлар эди. Рама уни кўндиришга уринди. Бироқ муштипар Сита:— «Сендан айрилсам ўлганим шу!— деб ўз айтганида қаттиқ туриб олди. Охир Рама Ситани бирга олиб кетишга мажбур бўлди. Талай гап-сўз, сўров-қистовлардан кейин Лакшмананинг боришига ҳам розилик беришга тўғри келди.

Улар лом-мим демай Дашаратҳанинг қасрига кирдилар. Подшо Рамани кўриб, тагин беҳушу беҳуд бўлди. Ҳуши ўзига келгач, подшо

Рамага ёлвориб шундай деди: «Сен менинг бу гапимга қараб ўтирма, ўғлим! Қўл-оёғимни боғлаб мени зиндонга ташла-ю, тахтга мин, тахт сеники!» Рама буни рад қилди. Кейкейининг буйруғи билан қайин-пўстлоқдан қилинган жанда-кулоҳ олиб келишди. Рама билан Лакшмана энгил-бошни дарров кийиб олдилар, шўрлигина Сита бўлса, арқонни кўрган оҳудай дир-дир титрарди. Охири бўзлай-бўзлай зоҳидларнинг дағал энгил-бошини киймоққа уринди. Рама унга кўмаклашди. Бахти қаро Дашаратҳа уларни бу аҳволда кўриб чидай олмади. Бағритош Кайкейини қарғай-қарғай Ситага энг яхши либос, қимматбаҳо безаклар, Рама билан Лакшманага эса, қурол-аслаҳанинг аъло-сидан келтиринглар, деб фармон қилди...

АЙЎДҲЯ ҒУССАСИ ТАЪРИФИНДА

*Моталида*й Сумантр сарой расм-русумин
Беш қўлдай аён билар, ҳам урфин, ҳам удумин.

Кафтини кафтга қўйиб ул Рамага тилар бахт,
Дерки: «Сенга эл қойил, шавкатинг зўр, валиаҳд!»

Аробамга ўлтиргил, ки элтай шу аснода,
Кўз юмиб очгунча бил, манзилдасан, шаҳзода!»

Ва ниҳоят малика Кайкейи бўлди ноил:
«Сарсон юргайсан энди элдан йироқ ўн тўрт йил!»

Кун мисол аробага ўлтирар аста кулиб,
Жонакнинг жонон қизи, учмоҳнинг сўлим гули.

Ярқирар эрди безак лаълу дур маржонлари —
Келинга қайнотанинг армуғон, эҳсонлари.

Икки ўғлига атаб Буюк Тухфачи альон
Қуролдан аробага ташланг, деб берди фармон.

Авайлаб жойладилар барин бир-бир қароллар:
Ёй, совут, қалқон, қилич — қуролмисан, қуроллар.

Иккала шаҳзода-ю соҳибжамол Ситани
Елдириб кетди тўрт от, қамчинни дарров таниб.

Буюк Рамани олис, олис йилларга шитоб
Елдириб борар эрди ароба мисли гирдоб,
«Ҳай тўхта, карвон!» дерди одамлар беролмай тоб.

Бақирмб-чақиришар ақлдан озган мисол,
Фарёд этишар гўё топгандек ҳаёт завол.

Тулпорларнинг кишнашин, филлар ўқирган сасин
Ҳориб-толган одамлар эшитдилар ҳаммаси.

Жазирамадан қочиб излагандек салқин жой,
Тургандай тошқин дарё, чорлагандай шошқин сой,

Югуришар Раманинг орқасидан ҳайқириб,
«Юганни торт, карвон!» деб ҳайқирароқ чақириб!

Ҳўнграшиб дам мунграшиб кекса, хотин-халаж, эр:
«Астароқ юр! Рамани бир кўриб қолайлик!— дер.—

Йиқитмаган эрса гар Ковшальяни бундай ғам,
Пўлатдан ҳам юраги маҳкам экан чинакам!

Ҳар саҳар Меру узра балқиган офтоб мисол,
Видеҳа маликаси, парирўй, офтобжамол,

Ихлосманд — дхармага, ҳамроҳ — ғамгузорига,
Мангу бермиш қалбини соҳиб ихтиёрига.

Лакшмана, заб йигит, омад бўлсин сенга ёр!
Тангри монанд оғангни қолдирмадинг ғамда зор!»

Аробанинг ортидан дод соларди халойиқ,
Эрлар яқо этиб чок, хотинлар сочин ёйиб.

Қасрдан чопиб чиқар подшо: «Ўғлим, жон болам!
Теграда хотинлари чекмоқда эди нола —

Тузоққа, чоҳга тушган серка фил узра беҳол
Ўкириб нола қилган урғочи филлар мисол.

Ҳийлагар иблис Роҳу ютган ой сингари шоҳ
Ранги оқариб кетмиш докадан ҳам оппоқ, оқ.

Кўрди-ю шаҳриёрнинг ғамга бўлганин нишон,
Фигонли Рама деди: «Қамчи бос отга, карвон!»

Шу тоб айлана бошлар нақшин тўғинлар шитоб:
«Торт-ей юганни карвон!» — дебон эл қилар хитоб.

Мунграган диллар қонаб, кўз ёшлар оқар дарё:
Шундоқ ардоқли, суюк элга бўлсайди пошшо!

Ёмғирдек ёғилур бот кўз ёшлар тин билмайин,
Дупур-дупурдан кўчган чанглар босилар майин.

Поясига шўх балиқ ногоҳ тегиб ўтган дам,
Нилуфарнинг омонат косасидаги шабнам —

Тўкилгандек, аёллар кўз ёшлари оқди хей,
Дашаратҳа қалбига ҳасратли ўт ёқди хей.

Суюк фарзанд ортидан эргашиб келар пойтахт,
Қолмиш бечора подшо мисли кесилган дарахт.

Шаҳриёр изтиробин кўриб эркаклар йиғлар,
Йиғилар йиғилишиб Рама бағрини тиғлар.

«О, Рама!» — дер баъзилар ғуссадан афтодаҳол,
Бошқалар Ковшалага ичи ачиб дер: «Увол...»

Рама боқса ортига: Шоҳ йўлидан югуриб,
Ота-онаси келар «вой болам»лаб, оҳ уриб.

Шукуҳли аробада елгувчиларни кўрмас,
Аммо ғамзадалардан кўз олмас юзин бурмас...

Дилда дхарма, суюк чеҳраларга ушбу кез
Бағри увалиб боқар Рама: «Карвон, тезроқ, тез!»

Салт филларга чириллоқ қандайин солса даҳшат,
Шундоқ қалбига сингиб келмоқда эди ваҳшат.

Талпиниб борган каби бузоққа она сигир,
Рама ортидан чопиб келар Ковшала дилгир.

«Оҳ, оҳ, Рама! Оҳ, Сита!» Лек Ковшала нидосин
Босиб кетар отларнинг тапир-тупур садоси.

Кўшала салтанатининг шаҳзодаси укаси Лакшмана ва латофатли Сита билан бирга шаҳардан бош олиб чиқиб кетди. Айўдҳя халқи бир қадам ҳам қолмай эргашиб келар эди. Рама тўхтаб, одамларни орқага қайтарай, деб эси кетди. У янги подшо Бҳоратани мақтаб кўкларга кўтарса ҳам аҳли шаҳар унга, сендан бошқа ҳукмдорнинг бизга кераги йўқ, деб эргашиб келаверди.

Сафарчилар Тамоса дарёси соҳилига келиб тушди. Қош қорайиб қолган эди. Улар кечани шу ерда ўтказишга қарор қилдилар. Рама билан Ситанинг кўзлари сал илингандай бўлди. Лакшмана билан Сумантр эса тонга қадар мижжа қоқмай Дашаратҳанинг тўнғич ўғли ҳақида, унинг кўз кўрмаган, қулоқ эшитмаган шон-шавкати, шижоати ҳақида сўйлашиб чиқдилар. Тонг ёришар-ёришмас, қувғиндилар яна йўлга равона бўлдилар. Аҳли Айўдҳя уйғониб қараса, ардоқли шаҳзода ўз шериклари билан аллақачон кетиб қолган экан.

Сумантр карбонлик қилаётган ароба тобора жануб сари олислаб борар эди. Қувғиндилар Ганга дарёсига бориб етдилар. Бу ерда улар Сумантр карвон билан хайр-маъзурни қуюқ қилишдилар-да, муқаддас дарёдан кечиб ўтишиб, ўрмон ичкарисига кириб кетдилар.

РАМАНИ КУЗАТГАНИ ХАҚИДА
СУМАНТРИНИНГ ХИКОЯСИ

Қайтиб Айўдҳяга Сумантр — шоҳ карвони,
Мамлакати маҳзуннинг шоҳга қилур баёнин:

«Жаъми ям-яшил дарахт бошларин қуйи солмиш,
Баргларга хазон урмиш, гуллар сўлганча қолмиш.

О рожа, ҳовузлару кўллар суви қурибдир,
Ўрмонда йўқ ҳайвонлар — ин-инига урибдир.

Бутазорларда кезмас ўкрук филлар подаси,
Рама кетгач, бўлдими бари ҳам ғам задаси?

Нилуфарлар кўз юммиш, сойлар кўлмагу чалчиқ,
Сувлар бўтана боғлаб келмоқда бўйи балчиқ.

На балиқлар ўйнашур, на қушлар сайраб хушхон
Ийдириб кўнгилларни дилларга солур туғён.

Дарахтлар боғлар аро эрдилар рангин бутун,
Энди рангдан асар йўқ бўлмишлар қуруқ ўтин.

Солланиб шоҳлар аввал мевалардан томса бол,
Тугунчак, ғўра пишмай сарғайиб топмиш завол.

Рамасиз қайтдим шаҳар, аробам тарақ-туруқ,
Эй, бани Ману аро буқа, ҳеч ёлғони йўқ —
Сумантр — карвонингни эл кутиб олғони йўқ!

Келардим Шоҳ йўлидан, бечора халқ — тумонот
Дарбадар Рамани деб айлашур фарёду дод.

Термилиб дарчалардан жувонлар зоругирён
Машшотани чорлашмас айрилиқдан дил бирён.

Рамани кўрмай охир ойжамоллар ўртаниб,
Ёш аро бир-бирларин олурлар зўрға таниб,

Барча йиғлар баробар, мотамсаро ватаним,
Билиб бўлмагай асло ким дўст — ошно, ким ғаним.

Улусни кўриб бундоқ ихтилоф, нифоқ, ёвда,
Филлар депсинур, отлар гижинглашур безовта.

Порлоқюз рожа, пойтахт буткул ғамларга ботмиш,
Ковшала янлиғ куйиб, ўзин ўтларга отмиш».

Ковшалаяга дер ботир, балои бадда ғолиб
Айўдҳя подшоси қаро бахтидан нолиб:

«Водариғо, Рамасиз — қолдим мен баҳри ғамда!
Келиндан айрилиб — қаър аро чоҳи адамда!

Ҳасрат, оҳим — тўлқинлар тўлғанибон оқиши,
Чўзган қўлим — балиқнинг питирлаб жон қоқиши.

Кўзим куйдирган ёшлар — оқими уммон янглиғ,
Оқ сочим — сувда ўсган ўтлардай нимжон янглиғ,

Ҳийлагар букур сўзи — соф дилга заҳар ўқдир,
Кайкейи-чи — байтал бет, дарвозаи тамуғдир!»

Ўғлини соғиниб абгор бўлган, ҳоли хароб Дашаратҳа ёшлигида қилиб қўйган бир ножўя ишини эслаб кетди.

Кунлардан бир кун у отланиб, шикорга жўнаган эди. Кечаси Сарою дарёсининг бўйидаги бутазорда биқиниб ётса (бу ерга сув ичгани қўтослар, йўлбарслар ва филлар келиб туришар эди. Дашаратҳа бориб турган мерганнинг ўзи эди, у ҳайвоннинг ҳали ўзини кўрмай туриб келаётган овозидан нишонга ура оларди) нарироқда фил хартуми билан сувни қулқиллатаётгандай туюлибди унга. Чанқаган фил сув ичаётгандир, деб Дашаратҳа овоз келган томонни нишонга олибди. Бирдан чинқирган бир садо эшитилибди. Кейин билса, Дашаратҳа бир зоҳиднинг якка-ёлғиз ўғлини отиб қўйибди. Ўғлон сув келтиргани дарё бўйига тушган бўлиб, қулқиллаган нарса кўзадаги сув экан. Ўқ унинг кўкрагидан тешиб ўтган экан. Ўғлон Дашаратҳанинг қўлида жон берар аснода бўлган воқеани ота-онасига етказишини шаҳзодадан сўрабди. Ахир, кўзлари ожиз, қариб, мункиллаб қолган чолкампирилар сир-синоатдан беҳабар сувга кетган ўғлига илҳақ бўлиб ўтиришган-да. Дашаратҳа ҳувиллаган кулбага келиб, чолкампирига қайгули хабарни билдирибди. Ўғлоннинг отаси Дашаратҳани дуоибад қилибди: «Биз бевақт кетган ўғлимизнинг доғида адои тамом бўлганимиз каби, сен ҳам суюк ўғлингдан айрилиб то қиёмат армонда юр!»

Чолу кампир расм-русумни жойига қўйиб, дафн оташгоҳига доҳил бўлдилар.

Дашаратҳа шу ҳодисани Ковшалаяга сўйлаб берди. «Уша саҳройининг дуоибадига қолдим: суюк ўғлимдан айрилиб то қиёмат армонда юраман, шекилли» — деди подшо. Шу сўзларни айтишга улгурмай бандаликни бажо келтирди.

Айўдҳя шаҳри мотам либосига бурканди. Рама ва Лакшмана қувғинда сарсон, Бҳората ва Шатругҳналар эса кекайалар подшоси, тоғаси Ашвапотиникида меҳмонда эдилар. Ҳайҳот, Дашаратҳа жасадини куйдиргани ҳам яқинлардан ҳеч ким йўқ-ку! Сарой аёнлари жасадни мойлаб тахти мурдага жойладилар-да, Кўшаланинг янги подшоси Бҳоратага чопар жўнатдилар.

БҲОРАТАНИНГ ТУШ КЎРГАНИ

Тун чоғи, Кўшаладан чопарлар келган замон,
Бҳората тўлғаниб кўрди кўп тушлар ёмон.

Баъзур уйғонди саҳар ул мустаҳиқ шаҳзода,
Кўнгилда тўла ғашлик, холи хароб, афтода.

Маъюс Бҳоратага ҳазилвон ёр-жўралар,
Дил ёзмоққа хўп қизиқ гаплар айтиб кўралар.

Улар ҳикоя этса уйдирмалар бўлур рост,
Улар — зарбулмасалчи, латифагўй ҳам раққос.

Аммо Бҳората дер ташлабон ғамгин нигоҳ:
«Ёмон туш кўрдим, ичим ёришмас ёқса чироқ!»

Қирмиш тушимга рангпар бечора жоним отам,
Йиқилди у гўнг тўла сассиқ ҳовузга бир дам.

Ҳопитар эрди кулиб, кунжут шовладан ерди,
Оқибат, ҳовуч-ҳовуч тинмай мой ичар эрди.

Подшо бадани мойдан ялтираб кетмиш чунон.
Ой ерга қулаб тушди, тушди-ю сўнди шу он.

Денгизлар қуриб битмиш, замин зулумотга ғарқ —
Даҳшатда қотиб қолдим, бир-бир этганимда фарқ.

Жиннисанғи нарсалар кўрар эдим тобора;
Салт филнинг синиб тиши бўлганмиш пора-пора.

Буралиб ёнган олов ўчмиш елга бар уриб,
Дарахтлар барги бирдан қайрилиб, қолмиш қуриб.

Тушимда — борлиқ тутун, нураган эмиш тоғлар,
Ер буткул ёрилмишдир, бедаводир ҳар ёқлар!

Қора кийинган отам темир курсида эмиш,
Қора либосли аёл жанубга томон элтмиш.

Қўшилмиш аробага тулпормас, ҳангироқ хар,
Подшога безак бўлмиш бўғруқ гуллардан чамбар.

Ароба узра қизил кийимлик рокшасий нақ,
Силкиниб қаҳ-қаҳ уриб қилар масхара, мазах...»

Кимнинг ҳалокатидан, дўстлар, ушбу аломат?
Шундан маълум, келмоқда наслимизга фалокат!

Эшак аробада ким кетса тушида, эвоҳ,
Дафн гулхани унга кўз тикур, бўлсин огоҳ.

Қақрабон кетди томоқ, латифа, ҳазил бироқ
Ёқмас қулоққа, гўё ақлдан тушдим йироқ.

Титраб қўрқамач,— гарчи эркак шаънимга ёмон,
Ўз-ўзимдан беҳабар, ўз-ўзимдан нотавон,
Йўқ дармон овозимда, сомондай рангимда — қон...

Бҳоратанинг «Нима гап? Омонликми?» деган саволларига чопарлар индамай бош эгиб турардилар. Шаҳзода зудлик билан Айўдҳяга жўнади. Саройга келибоқ, у онасини қидириб топди. Ундан отасининг ҳол-аҳволини сўради, отам қаерда бир кўрай, деди. Кайкейи унга отасининг вафот этганини айтган эди, Бҳората фарёду нола қилиб ўзини ерларга отиб урди. Ҳийлагар малика қандай қилиб ниятига етганини ўғлига гапириб берди. Бҳората онасини қаттиқ койиди. Ахир Раманинг тахтига нега Бҳората кўз тикиши даркор?! Суюк ака-укаларсиз ва Видеҳа маликасисиз унинг ҳеч ҳам яшагиси йўқ! У Кайкейининг Ковшала ва Рамага етказган озорлари учун Ковшаладан ёлвориб кечирим сўради. Ҳозироқ Дашаратҳанинг арзанда ўғлини қидиришга бораман ва уни топиб, албатта, Кўшала пойтахтига қайтариб олиб келаман, деб Ковшалаанинг ҳазин кўнглини пича кўтарди.

Бҳората отасининг жасадини ўтда куйдириб, дафн маросимининг расм-русмларини ўрнига қўйиб ўтказди.

Бҳората шундан кейин катта қўшин тўплаб, қўли гул усталарни бир жойга йиғди. Уларга, муқаддас Ганга дарёси томон янги йўл қўрингиз,— деб фармон берди.

БҲОРАТАНИНГ САФАР ҚИЛГАНИ

Бҳората илк саҳар симириб субҳи сабо
Оғасин излар бўлиб дер: «Қўшилсин ароба!»

Барчаси *Нур Ҳадячи* аробасидек нодир
Аробаларда коҳин, кенгаш эрлари бордир.

Бҳората қатида ўн минг кишилик лашкар,
Хушбичим филлар борар, ки билмас жангдан дигар.

Олти юз аробадан юз ақаторки бунда бор —
Ҳар бирида шай не-не «мен» деган найзабардор.

Олти юз аробадан юз қатор бор, унда ғоз —
Боришур тикка туриб мерганлар баландпарвоз.

Юз минг отлиқ бир кесар, чақнарак ўт кўзидан
Сурмишлар от авлоди Икшвоку изидан.

Ёғдуваш аробага чиқдилар маликалар,
Рама қайтгайми, йўқ, деб дилда не таҳликалар.

Бҳоратадан қолмай шовқин-суронда бот-бот
Рамадан очишиб гап аҳли шаҳар келар шод.

Хитоб айлаб, бир-бирин бағрига отиб ўзни:
«Кўрарканмиз Рамани,— деб бошлар улар сўзни.

Бҳората — эзгулик, нақ тимсоли мужассам,
Кундан — зулмат тарқалур, тундан — таралур ғам,
ғам!»

Ўктам йигит Рамани изламоқ — олий мурод,
Ахтариб чиқмиш уни дилда ёд айлаб зиёд
Авом эл — олмосчи-ю кўзагар, не насл, не зот.

Бор ипак йигиргувчи, жун тўқигувчи моҳир,
Бор лаълу дурни тешиб маржон этгувчи соҳир.

Бундадир ясовчи зар заргари зўр, мукаррам,
Табибу дорифуруш, сайёди товуслар ҳам.

Манман деган усталар — қуролсозлар яна жам,
Бофанда-ю баковул, аскиябоз эрлар ҳам.

Бичиқчи-андазачи, майфурушу майхўр бор,
Ҳаммомчи-ю, ходимгар, зарбдору ўймакор.

Маллоҳ тугул балиқчи — денгизлар беқарори,
Подачи-ю чўпонлар — сурувларнинг сардори.

Бир хиллари — ҳунарманд, яшар пуфлабон шиша,
Ўзгалари жун кийим тўқишни этмиш пеша.

Ҳўкиз аробаларда, Бҳората кетидан,
Ведагўй бараҳманлар, нурлар томиб бетидан —

Сантал суриб этларга, борурлар башанг бари,
Рамани кўргаймиз, деб тўқ эрур кўнгиллари.

Ароба, филлар борур авжга чиқиб сурони,
Олдинда Қайкейининг оғапарвар ўғлони.

Аҳли шаҳарда ҳоким кайфияти базм, тўй,
Лашкарда ҳам: «Бир бугун яйрашайлик!» деган ўй.

Шаҳзода кезиб узоқ овора-сарсон юрди,
Нишодлардан аввалроқ Ганга дарёсин кўрди.

Асбу филлик лашкарин юрт пойтахти томона
Ҳушёр туриб келтирди Бҳората дўстона.

Нишодларнинг подшоси Гуҳа мардона, оқил,
Рама икковлон қалин — орадан ўтмагай қил.

Илоҳий Ганга томон садди Шрингвёр сари
Яқин келар улугвор Бҳората лашкари.

Яқин келар-да, тинар... Зар қанот ғозлар шу он
Соҳил бўйи, сув узра ўйнашар эрди ғужғон.

Муқаддас дарё томон шаҳзода нигоҳ солди,
Соқит лашкарга, Гуҳа юртига қараб қолди.

Фасоҳат айлаб аён шундоқ дер аёнларга:
«Лашкаримиз, ки шайдир шарафли суронларга,

Уммонга ошиқгувчи Ганганинг қирғоғида,
Фароғга бўлсин машғул, кенгликлар ардоғида!

Ганг узра ёйилган чоғ субҳи содиқдан ёғду,
Дарёни кечадурмиз яна нўш этурмиз сув,

Ки хайру саховатда зўр рожа руҳи кулғай,
Самовий манзилларда сувларга сероб бўлғай».

Аскарлар уйқуда маст, оғасин ўйлаб бироқ,
Кўнгилак Бҳората ўлтирар эди уйғоқ:
«Сеники отам тахти, Рама, фақат сенсан — шоҳ!»

Кайкейининг арзандаси буюк дарёдан кечиб ўтиб Шатругна билан бирга ўрмонга киришди.

Гоҳ қувғиндилар қолдирган аломатларга — қўноқ жойларга, ўчган ўт ўринларига қараб, гоҳида эса тусмоллаб юриб Бҳората охир Раманинг кулбасини топиб борди. У озиб-тўзиб кетган жулдур кийимлар кийиб олган ака-укасини ва нозанин Ситани кўриб кўнгли эзилиб кетди. Бҳората ўзини Раманинг оёғига ташлаб, кечир, деб ёлворди. Айўдҳяга зудлик билан қайтмоғинг лозим ва лобиддир, ортиқ ялинтириб юрма, оғажон, деди. Рама отасининг дунёдан кўз юмганини эшитиб ҳушидан бегона бўлди. Лакшмана билан Сита хўнграб йиғлаб юбордилар.

Бироқ Рама подшо бўлишдан барибир бош торғди: отам ўлаётиб ўз аҳди-қароридан қайтмади, қайта олмас эди ҳам. У Кайкейига ваъда бериб қўйган эди-да. Энди бўлса мен падари бузрукворимнинг хоҳиш ихтиёрини бажармоққа мажбурман. Мен ўрмонда қоламан, сен бўлса Кўшалага қайт, ҳашаматли Айўдҳяга, осойиш ва оройиш ила мамлакатга подшолик қил!»

Бҳората оғасидан яна розилик сўради, аммо Рама кўнмай ўз сўзида туриб олди. Охир бағри пора-пора бўлган Бҳората Раманинг нозик заррин шиппагини олди-да, шундай деди: «На чора! Мен Кўшалага қайтурман, лекин подшолик қилсам ҳам, сенинг номингдан подшолик қилурман. Кийиб юрган шиппагинг сенинг подшолигинг белгиси сифатида тахт устида туради. Ўзим Айўдҳяга яқин ерда қаландарликнинг пўстлоқ жандасини эгнимга илиб, сенинг қайтишингга кўз тутиб яшайман. Агар сен, Сита ҳам, Лакшмана ҳам қайтиб бормас экансизлар, мени ўлдига чиқариб қўяверинглар!»

Аламангиз Бҳората ва унинг ғамларга ботган лашкари шу ердан Айўдҳяга қайтди.

Рама изтиробли Ситанинг кўнглини кўтариш мақсадида чаман-чотир Читракута тоғи томонга бошлади. Улар чўққи тепасига чиқиб бордилар...

ХУШМАНЗАРА ЧИТРАКУТА ҲАҚИДА РАМАНИНГ АЙТГАНЛАРИ

Видеҳа маликаси томон Рама ташлаб кўз
Чаман-чотир тоғларнинг кўркидан бошлайди сўз.

Ёр кўнглини ёзмоққа, қайғусин ҳайдамоққа,
Индрадек мағрур дер: «Бир қара гўзал тоққа!

Роҳатижонни кўрсанг унутилгай бегумон,
Қўлимиздан кетган тахт, мустарлик, дарду ҳижрон.

Тонг қолгил, эй ойчеҳра, қушлар галасига боқ,
Не бор кўкка бош урган чўққилардан улугроқ!

Модда борки, қоялар сирли бўялур ҳар он:
Сиймин чўққи ёнида тўққизили намоён:

Сариғи ҳув — рўяннинг теккандек бад шираси,
Кўки ана — гўёки кўк ёқутнинг сараси.

Биллур кабч товланар, яқиндан — қонталаш, ол,
Бу — мовийдир олисдан, гардишсиз ёқут мисол.

Юлдуз ё симоб монанд милтирар ўзгалари,
Ҳусну кўрк, салобатдир Читракутага бари.

Ададсиз айиқ, буғу, олачипор қоплонлар,
Салқин бутазорларда қушлар сақлабон жонлар.

Анкўлнинг ҳиди ўткир Читракутада бирам,
Кунжут кўп, гаров, ёсмин, судралиб ошқовоқ ҳам.

Кадҳил дарахтими ё анбаҳми обнусми — бор,
Ворна дарахти эса шифои дард, доривор.

Билва — ўрмон олмаси, асан — хуш таъмли бодом,
Муздеккина шарбати руҳ ила танга ором.

Мадҳука дарахтининг уруғидан бўлур май,
Бҳавянинг мевасин хушбўйлигини айтмай!

Фароғат, васлу висол қўйнида *кимнаралар*,
Қир томонга ошиқлар жуфт-жуфт бўлиб таралар.

Шохларга илиб кийим, қиличин *видя* — *дҳарлар*,
Билсанг Сита, чирмашиб ишқ ўйнашиб ётарлар!

Нишаб оққан сойларнинг сув ўпирган ўзани,
Терга ботган филларнинг мисли бурушган тани.

Гуллар ҳидига тўйган шамоллар дара бўйлаб
Тароват олиб келгай дилларга фараҳ жойлаб.

Сену Лакшмана билан бунда ғамни этмай ҳис
Хўп бисёр фасли кузлар кутиб оларман, ойқиз.

Доғли қушлар паноҳи дарахтлар гавжум, обод,
Читракутани севиб, сенинг биландурман шод!

Иззат-нафсим миннатдор: отам сўзи синмади,
Бҳората қалбига ҳам ранж, ғубор инмади!

Малика, сўзларимга жон деб қўшилурмисан,
Қўшилурмисан лафзан ҳам руҳану, ҳам жисман?

Аждодлардан аёндир: ўрмонга кирган бани
Нўш айлагай ўлмас руҳ бахш этар амритани.

Қуршаб олурлар сени қоялар жимжимадор,
Кумуш, сариқ, тўққизил товланишиб шуъладор.

Кечалар тоғ бошини ёритгувси баногоҳ,
Шифоси ғоят ўткир, фусункор ўтли гиёҳ.

Баъзи қоялар монанд саройга, сўлим боққа,
Гоҳиси ёндошибон борур самовий тоққа.

Наздимда, ер ёрилиб бағридан сеҳр этиб фош
Ҳашамдор Читракута фазоларга чўзмиш бош.

Пуннога ё тамаки, ё нилуфар япроғи,
Ошиқларга тўшакдир висолнинг қизгин чоғи.

Гулчамбар кўражаксан, ерларда — мевалар гоҳ;
Симирмиш шарбатларин ёр лабин сўрган дудоғ.

Бунда сув мўл, мева мўл, нилуфари бемисол —
Бундаин *Куберанинг шаҳридан* топмоқ маҳол!

Бурчимни бажарурмен, ҳамдамсен, Лакшмана бор,
Икшвоку наслининг ошгай обрўйи, эй ёр».

Аммо Раманинг ўзи ниҳоятда ғамгин ва хафаҳол кўринарди. Дашаратҳанинг вафоти, укалари билан хайрлашув, қайтиб кетган лашкарнинг ерда қолган излари — бари, бари қариндош-уруғларни, Айўдҳяни эслатмоқда эди.

Рама қалин ўрмонларни оралаб жануб сари кетмоқни кўнглига тугди. Бошқа йўл йўқ эди...

Раманинг подшо бўлишдан бош тортгани ҳақидаги хабар Бҳората қайтишидан олдиноқ Айўдҳяга ёйилиб бўлган эди. Аҳли Айўдҳя зоҳидона ҳаёт кечиргани, ўрмонлар қаърига кириб кетди. Энди аҳли пойтахтнинг турмуш-тирикчилиги Рама ва унинг дўстлари ҳақида дуо қилмоқдангина иборат бўлиб қолган эди...

ХУВИЛЛАГАН АЙЎДҲЯ ТАЪРИФИНДА

Шиддатли аробани чоптириб Бҳората
Дашаратҳа шахрига елдай кириб боради.

Бўлмиш кенгаш эрлари тарк этган Айўдҳя
Мушукларга макону бойқушларга ин, уя.

Худди шундоқ, *Роҳини* ёрқин айлаб самони,
Зулматга буркангуси ой тутилган замони.

Пойтахт эди мисоли саёзланиб қолган сой,—
Қочмиш қушу балиқлар қидиришиб сувлоқ жой;

Ўтдай гўё,— қурбонлик мўйи сепилса нуқул
Гур-гур ёнар, сўнг сўнар қоплаб устин нурсиз кул;

Жангда аробалари тарқалган лашкар мисол,—
Туғлар чалакам-чатти, обрў, шон-шараф поймол;

Шамол пўртана солган баайни сатҳи уммон —
Алғов-далғов итирқин айлаб сўнг тиңар бўрон:

Ибодатхона ичра қурбонлиқ курси гўё —
Маросимдан сўнг барча ташлаб чиқурлар танҳо;

Монанди ёлғиз сигир, оғилда қолган ўзи,
Буқадан айру тушиб, намланиб шаҳло кўзи;

Худди ақиқ тошлари тушавериб зиёда,
Жило-жилваси ўчиб рангин йўқотган шода;

Ёзуқ дебон самодан қулатилиб, оқибат
Софлигу ёғдусидан айрилган юлдуз сифат;

Ўрмонда *лиана*дай — боларига бериб бол,
Муаттар гули сўнгра ёнғинда қолган мисол;

Айўдҳя байрамсиз, гавжум бозорсиз бу он —
Мисли сайёраларсиз, ойсиз мунғайган осмон;

Бўм-бўш майхона — кимдир, боплаб идишни очмиш,
Ичмиш, қадаҳни урмиш, синкғин ҳар ён сочмиш

Гўеки аллақачон қақраб қуриган ҳовуз,—
Занг босган ёғлоғига боққанда йиғлаюр кўз;

Гўеки камон тори,— узиб ўтгач ёв ўқи,
Илвираб осилмишдир қолмай ҳеч камон турқи;

Гўе эгарлаб аскар жангларга солган бия
Ўқ тегиб бўлди ҳалок... Шул эди Айўдҳя!

...Боадаб Бҳората саройга қўюр қадам.
Ғордан чиққан шер мисол қайтар ортига шу дам!

Сарой қуёшсиз эди!
Сарой ёғдуга зор-ди!

Бҳората шу асно
Ўкраб йиглаб юборди.

УЧИНЧИ КИТОБ

ЎРМОН КИТОБИ

ШУРПАНОҚҲА БИЛАН УЧРАШУВ ТАЪРИФИДА

Маъсум шаҳзода, ёнда — ука ҳам суюк дилдор,
Кулбада борур ажиб суҳбати шакаргуфтор.

Сита-ю Лакшманага сўйлар ул зарбулмасал,
Порлоқ Читра ёнида ойдек ярқираб ял-ял.

Битта сўпоқ рокшасий илвасин излаб юриб,
Тепди-ю гап белига қолди кулбага кириб.

Шурпанокҳа дердилар, бадбуруш сиёғи-да,
Паншаха нусха эди тирноғи оёғида.

Ногоҳ унинг кўзига кўринди ойюз Рама,
Ўттиз маъбуддай гўзал, латиф бамисли *Кама*.

Жингалак сочи момиқ, келур қўлларидан қут,
Киприклар аро кўздан балқиб чиқур оташ, ўт,

Мовий нилуфар монанд буғдой ранг чехра, узор,
Шоҳона нишони бор, ёшликка лойиқ виқор.

Қадам стиши равон, юриши филдек майини,
Рокшасий меҳри ортар кўргандан кўрган сайин.

Ҳушим келди хунуг-ей,— хуш қоматга ишқивоз,
Довдиру хириллоққа — хуш келибди хушовоз!

Сочи сассиқ, тенгман дер, сочи сара, соз билан,
Сўзи аччиқ, тенгман дер, сўзи сарафроз билан.

Малларанг сариқ ўзи — қорамағизга хуштор,
Эси пасту ғирт жинни — излар ақли расо ёр.

Тасқара-ю таъвия — офтоб юзни танлабди,
Ғилайлиги ёдда йўқ — шаҳло кўзни танлабди.

Шоҳона нишон таққан хуш қад йигитга мутлоқ
Тенг кўрибди ўзини тўрсиқхон халта қурсоқ.

Рамага ёндош келиб, ўт олиб ҳирс туғени —
Шурпанокқа дер: «Бу жой рокшасларнинг ўрмони.

Бу жойларда ҳамма ҳам яшолмас юрак ютиб,—
Ҳар лаҳзада рокшаслар учиб келурлар етиб.

Кимсизлар, эй, қайдансиз, илгингизда найза-ёй,
Ану ким, ёнингизда оҳу тери кийган ой?»

Рама ўзининг Айўдҳядан қандай қилиб қувилганини, шу важдан ҳам маҳбубаси Сита билан укаси Лакшмана учовларининг бу ерларга келиб қолганликларини бир бошдан гапириб берди. Шундан сўнг шаҳзода ўз навбатида Шурпанокҳанинг кимлигини, зоти-зурёдини суриштирди ва нима сабабдан бизларни йўқлаб қолдинг, деди.

Рокшасий Рамага шаҳвоний назар билан тикилиб, бундай жавоб қилди:

«...Шурпанокҳадир отим, ҳар ишда золу зўрман,
Афсунгар мисол тусим ўзгартира олурман.

Титрайди даҳшатимдан атроф ўрмон, қулатуз,
Раванани биларсан? Оғамдир ул порлоқюз!

Ўзгаси — Кумбҳакорна, ғафлат уйқуда мастдир,
Бошқаси — Вибҳишона, динга дили пайвастдир.

Тўртинчи, бешинчиси — Душевона ҳам Кўҳара,
Уларга, ёғий билан савашган чоғи қара!

Мен баридан кучлиман. Бўлолмас ҳеч нарса ғоз,
Зарур эса, самога парвоз қилурман дарров.

Ситага боқ — беўхшов қўполдир, бадрафтордир!
Гўзал Рама, сен менга эр бўлмоғинг даркордир!

Бизлар мосмиз жуда ҳам. Дил ўтли шу аснода,
Уйлан менга, бахтингни қўлдан берма, шаҳзода!»

ШУРПАНОҚҲАНИНГ ҚОЧИБ ҚОЛГАНИ

Қайлиқ бўлгиси келган беҳаёга кулиб дер
Адабпарвар шаҳзода — назокати олий эр:

«Хотиним бор — Видеҳа маликаси. Чамаси —
Йўқдир сенда, ойимқиз, кундош бўлмоқ ҳаваси?»

Сенга, сўлим сонлик қиз, зупта бир қайлиқ керак.
Ўкинмагил! Ўрмонда укам яшар, доворак.

Меру узра балқиган кундек айла иқомат,
Кундошмассан, чин ёрсан, ёринг бўлса — валломат!»

Шаҳватпараст рокшасий ўка ёнига борди,
Суқланиб, ялтоқланиб ялинмади-ёлворди:

«Ҳуснимга боқ, эй ўғлон! Сени лойиқ кўргайман,
Ёр бўлсанг, ўрмонларда ойни олиб бергайман!»

Аммо Сумитра ўғли чечандир гап бобида,
Айёрдан кулиб пинҳон бундоғ дер жавобида:

«Филҳақ айтган сўзларинг пурҳикмату маънодор,
Мен акамга хизматкор, унга тобеълигим бор.

Сулусан, ойимтилло, гул чеҳранг жозибадор,
Наҳотки хизматкорга чўри хотин бўлгинг бор?»

Ишон, Рама ажралур ул ажва қаҳри баланд,
Бадбуруш, бесўнақай, бадсўз кампири билан.

Кўкракларинг тўлгиндир, қуймичинг соз, юзинг ол,
Бахтлидир ҳар қандоқ эр сен ёр бўлсанг, ойжамол!»

Шурпанокҳада асло йўқ эди идрок, тамиз,
Пайқамаски ўртада бўлмоқда эрмакомуз.

Ёпурғон аро пинҳон кулбага кирган замон,
Кўрарки, ўлтирурлар Рама-ю Сита жонон.

«Илмадинг кўзга мени ул ажва қаҳри баланд,
Бадбуруш, бесўнақай бадсўз кампиринг билан!

Яхшиси кампиринги тутиб ейман шу маҳал,
Сўнг ишқий ўйинларда ким бизга бергай халал?» —

Дер, мудҳиш наъра тортар, Ситага отар ўзин,
Худди қўш ёритгичдай ёнарди икки кўзи.

Қўрқувдан ташлаб нигоҳ қалтирар ёҳу гўзал,
Шурпанокҳа кўзида кўрди нақ оғу, гўзал.

Улим тўрига, чоғи Ситани олди Яма,
Йўқ, бадбахт, бадгумонни тез тутиб қолди Рама.

Укага дер: «Даҳшатдан чалажондир жуда ҳам
Митҳила моҳпораси, маликаи мукаррам!

Ҳазилнинг таги зилдир, шум қонхўрга жазо бер,
О, Сумитра дилбанди, мустаҳиқу марғуб эр!»

Шунда олиб Лакшмана қинидан яроғини,
Кесар ҳайбатли қизнинг бурун ҳам қулоғини.

Ўрмонлар қаъри сари, оғзи-бурни қора қон
Шурпанокҳа қочмишди ўкирган йўлбарссимон.

Қўлларин ёзиб баланд, бад оғзин очар эди,
Момақалди роқ янглиғ гулдираб қочар эди.

Оғзи-бурни қонга тўлган дарғазаб Шурпанокҳа Дондак ўрмонида ёвуз рокшаслар тўдасини бошлаб юрган акаси Кҳарани қидириб топди ва менинг ўчимни олиб бер, деб ёлвориб ўзини унинг оёғига ташлади.

«Ким экан у, сенинг дилингни бунчалар хуфтон қилган?» — қаҳрдан юзлари кўкариб сўради Кҳара синглисидан.

«Ўзлари жуда келишган, дуркуну паҳлавон, кўзлари нилуфардай шаҳло, шоҳона нишон тақиб, пўстлоқ кийим ва қора оҳу териларига ўралишиб олган иккита йигит, — деб жавоб берди Шурпанокҳа. — Отлари Рама ва Лакшмана, Дашаратҳа подшонинг ўғилларидурлар».

Кҳара ададсиз қўшин тўплаб, Рама истиқомат этаётган кулбага бостириб келди. Аммо Кўшаланинг жасоратли шаҳзодаси, Ситани яширин бир ғорга жойлаб, унга Лакшманани кўриқчи қилиб қўйдида, олов рангли зирҳ-совутини кийди. Офтоб нурларига дош беролмай сийраклашган булутлар подасидек, Раманинг тинимсиз ялтиратиб ёғдириб турган ўқларидан Рокшаслар тўдаси сийрак тортиб борди. Кҳаранинг ўн тўрт минг аскари Ҳарб майдонида ер тишлаб қолди. Унинг ҳамроҳи ва қўлдоши уч бошли Тришира ҳам у дунёга раво на бўлди. Триширадан кейин Раманинг марги гирифтор этгувчи ўқларига Кҳаранинг ўзи ҳам дош беролмай, гурсиллаб ерга қулади. Фақатгина довьорак Акомпана жон сақлаб қолди, бироқ у ҳам қочиб қутулган эди.

Укаси Кҳаранинг жувонмарг бўлганини Акомпанадан эшитиб, ғазаб тахтига минган рокшаслар ҳукмдори Равана Митҳила маликаси — Ситани ўғирлаб, Ланкага олиб кетишни хаёл қилди. Шундай қилса, аввалан Рама суюкли ёридан айрилиб, хор-зорликда ўлиб кетади, сониян енгилмас ва музаффар Рама билан бўладиган яккама-якка жангдан бўйин товлаб, маккорларча ўзини четга ҳам олади...

Шурпанокҳа ҳам жим турмади. У Ситанинг беқийс кўрку жамолини, қадди камолини кўпиртириб мақтаб, Раванани янада қизиқтириб қўйди ва дасти вўр акасини бировнинг қайлиғини ўғирлашга ундади, васваса қилди.

Равана рокшаслардан бири Моричага: «Бирга Раманинг кулбасига борамиз ва у ерда сен олтин буғуга айланишинг керак!» деди. Беиштибоҳ, Сита олтин буғуни тутиб бер, деб Рама ва Лакшманага хархаша қилиши турган гап. Шунда икки шаҳзода буғуни қувиб кулбадан чиқиб кетади-ю, соҳибжамол Ситани ўғирлаб Ланкага олиб кетмоқ мумкин бўлади.

Ёвуз ва қудратли Морича Дондак ўрмонларида зоҳиди-қаландарларга даҳшат солиб, худоларга аталган қурбонликларни ўғринча еб юриб, бир куни буюк Рама ўқидан ўлишига оз қолганди. Бир иложини қилиб қочиб қолган Морича шундан бери Дашаратҳа ўғлидан ҳаддан ташқари ҳадикда эди.

«Кўнглим сезиб турибди,— деди Морича ўн бошли ҳукмдор Раванага.— У ёқдан тирик қайтмасам керак! Бироқ, эй подшоҳ, агар Ситани ўғирлайдиган бўлсанг, унда сенинг кунларинг ҳам саноқли қолгани ҳар қандай гумондан ҳолидир».

Аммо Равана, бундоғ огоҳ этишларни назар-писанд қилиб ўтирмай, Морича билан учар аробага чиқди-ю, шитобан Гўдавьрий дарёси соҳилларига бориб тушди.

МОРИЧАНИНГ БУҒУГА АЙЛАНГАНИ

Анжирнинг соясида *рокшасларнинг султони*
Кўрди жўнгина кулба, Раманинг ошиёнин.

Осмон-фалакдан *Ўнбош* тикка тушди, қуйилиб,
Аробаси зар билан безалмишдир ўйилиб.

Моричага дер боқиб атрофга олазарак:
«Айланайин тезроқ бўл, имиллама, эй амак!»

Ночор рокшас бўйсунди ҳукмдорга, шу заҳот —
Тусин ўзгартирибон буғуга айланди бот.

Кезар ҳовлида гўзал қизил буғу чинакам,
Бироқ шўрлик Морича ич-этин кемирур ғам.

Салқин дарахтлар аро югуриб ўйнар марол,
Мугузин учларида олмос ярақлар яққол,
Териси кумушланар олачипор, зираҳол.

Нилуфардек тумшуғи, қизариб тушмиш, ол-ол,
Ялтираб турмиш эди, тик бўйни эгик хиёл.

Ўзга буғулар янглиғ қорамтир эмас асло,
Юрганда сочилур зар, буткул териси тилло

Мисли барги нилуфар — икки мовий қулоғи,
Бағоят эрди таранг ёқут тусли қурсоғи.

Мадҳука мевасидай буюрлари қирмиз ранг,
Раздвор камони янглиғ қуйруғи зал ранг-баранг.

Учқур оёқларида зумрад туёқлари бор,
Кўрай деса кўргудай кўҳли эди жонивор.

Ақлга сиғмас сеҳр кўргизиб куч борича,
Хушбичим жозибадор марол бўлди Морича.

Юз берди бунинг бари кўз очиб юмган қадар,
Олтин тери устида тошларин ялтиратар.

Ўйнарди ҳовли узра, нур айлар эди фишон,
Домига тушса басдир бир боқиб Сита жонон!

Раманинг кулбасин ҳам, ўзга кенг майдонларни,
Ёритар эрди буғу майдон не, ўрмонларни.

Кўрсатиб назокат-ла кумуш холли ўмузин,
Сурх новда еяр буғу, бозорга солар ўзин.

Сита сайр этиб юриб Рама ҳимоясида,
То кўриб қолмагунча анжирнинг соясида.

СИТАНИНГ БУҒУГА МАФТУН БЎЛГАНИ

Сўлим сонлик ҳурлиқо гул терарди, йироқда
Кўриб қолди буғунинг ол буюрин шу чоқда,
Кўнгли ийиб қичқирди: «Воҳ-ей, Рама, бир боқ-да!»

Тўлин ҳусн бекаси, чиккабел соҳибжамол
Беғам кўз узмай боқар ирғиб ўйнаса марол.

Чорлар эди келгин деб буюк Рағҳу наслини,
Лакшманани чорлар — довқалб қайноғасини.

Ва лекин Лакшмана буғунинг ола, кумуш —
Ўмузига кўз солиб Рамага дейди хомуш:

«Бу, оғажон, ҳайвонмас, наздимда нақ Морича.
Гўл шоҳларни ўрмонда қўлга туширмиш неча.

Ҳавас тинч қўймай бари ола солиб камонни,
Қувмиш шарпа кетидан тутмоқ бўлиб ҳайвонни...

Сийминранг чавкар марол, ҳазилмас, юрса яйраб,
Зарларин ялтиратиб, беғам сурх новда чайнаб».

Қайнағанинг сўзларин Сита кесди шу асно,
Васвасаи ҳавасдан қутула олмай асло,
Рамага деди бундоқ жилмайиб гули раъно:

«Ақлимни қилди бирён зарфишон марол қутлуғ,
Бундан ортиқ зўр юпанч, эрмак асло менга йўқ!

Нечоғлик соз, о Рама, ўйнамоқ марол билан!
Ушлаб бергил, Кучлиқўл қуввати камол билан!»

Олтин ранг юнгли буғу Рамани ҳам этди лол:
Тундаги тўп юлдуздай ёнар хил-хил тилла хол.

Ёқут мугуз учлари олмосваш ёна-ёна,
Шуъла сочиб бемисл эсдан айлар бегона!

Дилдорнинг нозик кўнглин авайлабон алкалом,
Рама сўйлар укага: «Буғу-ку қойилмақом,

Морича, рокшасдир ул, ё чин марол, ҳайвондир,—
Тилла теридан бу кун айрилмоғи аёндыр!

Маликадан огоҳ бўл, Сумитра арзандаси!
Еткурмасин тағи ранж бирор афсун бандаси.

Заҳри қотил ўқ ила маҳв этибон маролни,
Келтирай зар терисин, шод қилай ойжамолни!»

РАМАНИНГ МОРИЧАНИ ЎЛДИРГАНИ

Порлоқюз жангчи ўғлон паҳлавон қомат Рама
Тутқаси тилло қилич боғлар белига мана.

Уч бор эгилма камон, ўқ тўла садоқ олар,
Ғаройиб махлуқни деб ўрмон сари йўл солар.

Индраваш Рамани илғаган чоғи дарҳол,
Нозик тизларин букиб енгил сакради марол.

Тангри монанддан қўрқиб аввал йўқолар кўздан,
Сўнг бутун кўрки ила ифшо бўлар туйқусдан.

Ёғдуси Кучлиқўлни ҳайратга солар тамом,
Рама югурар, қўлда яланғоч қилич, камон.

Гоҳи йўрғалар марол, гоҳ жозиб арвоҳсимон
Лип этиб кетар-қолар ўрмонлар қаъри томон.

Ҳавода учиб гўё, самолар қўйнида ул
Сакраб кўринар гоҳо, гоҳ ғойиб бўлар буткул.

Булут пардасин ёриб балқиган ой сингари,
Қалин дарахтлар аро ярқ этиб кетар нари.

Ўрмон қоронғусида йироқлаб борар маккор,
Қувлайди Моричани Рама ҳам беихтиёр.

Қаҳр этар Рама охир, кўнгли ҳам хуфтон, қаро,
Фусункор буғу эса яшринар ўтлар аро.

Гўё Тунги Парвозчи яқинлаб, шаҳзодага
Ўлимни кўргандай, бот ўзин урар подага.

Дарахтлар аро чопар мароллар билан ёвуз,
Ярқиллаб кетар экан сиймин ранг-човқар ўмуз,

Дашаратҳа дилбандин чалғитмоқ этар хаёл,
Алдай олмади бироқ Рамани рокшас — марол.

Қувмоқдан ҳориб-толар, тутмоқдан ҳам умид йўқ,
Бас, уриб олгум, деди Рама, энди узиб ўқ!

Валлаамат ялт-ялт қилган ўқни олар шу чоқда,
Бароҳим бино этмиш тилло ўқни — садоқдан!

Ажал ўқин оҳиста ётқизар-да камонга,
Олови илон мисол отар буғу томонга!

Зўр қўл тутган зарпат ўқ шамолларга йўғрилур,
Ва Морича қалбига йилдиримдай урилур!

Сакраб юборар рокшас ортиб танда озори,
Ёнгинада бўй чўзган хурмодан ҳам юқори.

Бўкирди-ю Морича жон чиқарди танаси,
Сеҳри кетиб қулади танаи-вайронаси.

«О Сита, о Лакшмана!» — Рағҳу наслин саси-ла
Қаттиқ қичқириб қолди у жон талвасасида —

Равана буюрмишдир. Рама безовта мана:
«Бу сеҳрдан воқифдир на Сита, на Лакшмана,

Фирибга ишонсалар ботурман ғамхонага!»
Шитоб қайтар, ортига Рама Жанастхонага.

СИТА ЛАКШМАННИ РАМА САРИ ЖЎНАТГАНИ

Сита дер Лакшманага учиб бошидан ҳуши,
Даҳшат солиб кўнглига Моричанинг товуши:

«Рамага чоп, оғанга! Вақт ўтмасин, имдод қил!—
Лакшманага ёлборар нозик ниҳол, бели қил,—

Алвастилар Рамани қилурлар пора-пора,
Мард буқани арслонлар еткургандек озора!»

Қимир этмас Лакшмана, Оға сўзи эсда бор:
«Ойюзлига ҳушёр бўл, ёлғиз қолдирма зинҳор!»

Жонак подшо қизи дер: «Ҳай, Сумитра туққани!
Укамассен Рамага, сендай асло йўқ ғаним!»

Кўрдимки, Рағҳу наслин заволини тиларсан,
Олайтириб кўз, балки мендан умид қиларсан?

Бил, суюк шавҳаримсиз, ҳаёт эрмас ҳеч лозим!»
Ушбу ноҳақ гинада бор эди ғам парвози.

Ўзин босар Лакшмана: «Эй маъбуда бамисол,—
Дер кафтига кафт қўйиб:— Ҳурматим сенга ҳалол!»

Гарчи аёллар ноҳақ, озроқ ақидапараст,
Азиздир менга номинг аввалгидек беғараз.

Рама қайтиб ҳуш сасинг эшитурми яна бор?
Рама қайтиб, кўрарми суюк кўзларинг, дилдор?»

«О Лакшмана!— сиғдирмас Сита кўнгли озорни,
Қайноқ жола юварди нозик-нафис узорни.—

Рама бўлмаса, ҳайҳот, ичгайман оғу, заҳар,
Ўзим бўғурман, ўзим тоғдан ташларман агар!»

Ўзим ўтга отарман, дарё гирдобига ё,
Рама ҳаққи,— боқмасман ўзга эркакка асло!»

Кўксига муштлаб Сита, ўзин ҳар ёнга урди,
Дашаратҳа фарзанди дилгир, овутиб турди.

Кафтга қўйиб кафтани таъзим этди қайта ул,
Аммо лом-мим демади Сита шўрлик, тоза гул.

Кўмаклашай оғамга деб отланар шу дамда,
Митҳиланинг қизини қолдириб дарду ғамда...

РАВАНАНИНГ СИТА БИЛАН СУҲБАТ ҚУРГАНИ

Ковшала ёғли қурган кулбада бўлди пайдо
Тунги Парвозчиларнинг ҳукмдори, авлиё —

Монанд оёқда шиппак, эғнида заъфар либос,
Қўлда қабза-ю кашкул қаландар мисол рўй-рост.

Жонак дилбанди кўрди шамсияи расони,
Чап кифтида осиглик уч бўғимлик асони.

Танҳо қиз томон юрди бараҳманлар сингари
Хайр тилаб Порлоқюз, рокшасларнинг сарвари.

Қуёш, ойсиз — келгандек зулмат босиб ўрмона,
Рама йўқ, Лакшмана йўқ — ёвуқлашар Равана!

Ситага оч боқади, Роҳинига — Роҳудек,
Қўрқувдан бор дарахтлар шитирламай қолар тек.

Ҳадик олиб тинганди тароватбахш шаббода
Ёт қайлиққа писиб у бораётган аснода.

Гўдаврий сусайтирмиш тўлқинлар мавжин бу он, —
Кузатиб, ки не қилгай бу қизилкўз қатағон.

Заиф топиб Рамани, роҳиб мисол асталаб
Садгуноҳкор жилади маъсум Ситага қараб.

Жон олар юлдуз бўлиб *балқир Читрадай дилдор,*
Оловли сайёрадир ёнида Ёвузайёр.

Бандаи диёнатдек кўринур гарчи юввош,
Нақ устин майса босган ботқоқнинг ўзи Ўнбош.

Борлиқни равшан этган сочибон бамисли зар —
Рама ойчехрасига ташлар ул сокин назар.

Барқут юзлар олин, пушти лабларни кўрди,
Садаф тишлар кўзига нурли бир жило урди.

Мусибат ичра танҳо маҳлиқонинг фигони
Барглар ёпган кулбадан чиқар тишга шу они.

Тишда туриб эшитар инсофи йўқ Равана
Ки, нечоғ Сита бўзлар Рама деб ёна-ёна.

Сариқ шойидан либос киймиш тоза рухсора —
Яқинлар ул беҳуда, бекор бўлиб овора.

Гадо кўрсатиб ўзин султон бўлиб қолгувчи,
Бошқаларнинг ёрига васвасалар солгувчи,

Рокшас эмас, ведагўй бараҳмандай эҳтиёт —
Оғиз очар Видеҳа қизига: «О, паризод! —

Дер малика ҳуснидан бармоқ тишлаб Бадахлоқ.—
Кўрмадим уч оламда тенгингни мутлоқ-мутлоқ!

Завқёб қадду қоматинг сариқ шойи либосда
Шуъла тўла оқимдек дириллайди минг нозда.

Нилуфар чамбарида нафис терингнинг туси
Тилло, зардек нурафшон; кўзни олар ёғдуси.

Айтгил, кимсан ойрухсор, сохт-сумбатинг шоҳона?
Тан ол — илоҳаи шавқ сен, ул Ратий яғона!

Сен — Лакшмий, ё Киртий? *Апсаралар* — аълоси?
Бироқ аён — туғмабдур сени одам боласи!

Оппоқ текис тишларинг маъсум ва холисона
Ёсмин куртаги янглиғ ярқирай дона-дона.

Кўз оқларинг қизармиш йиғлаб, қорачуғ бироқ
Киприклар аро ёниб термилар йироқ-йироқ.

Қуймичлари диркиллоқ, андоми бол, шакар қиз,
Юзи ширага тўлган мевадек жилвагар қиз.

Монанди йўқ, бир-бирин пинжига қисинган қўш —
Сархил инжу зийнатлаб оро берган — оппоқ тўш!

Кўнглимни ўғирлади бу жозиба, бу фараҳ,
Шундоқ дарахтни шамол юлиб кетгай таҳ-батаҳ.

На яздон, на башарнинг маҳбубаси то бу дам
Бундоқ гажак соч кўрди, титра-титрама тўш ҳам!

На Кубера чўриси, наки самовий ҳурлар
Бундоқ нозик виқорли қад-қоматни билурлар!

Уч оламга — на Само, на Ер, на Ернинг таги —
Насиб бўлмади сендек илоҳани кўрмаги!

Уч оламдаки йўқдир тенгинг, шукуҳли гулнор,
Қалин ўрмонда ахир яшаш ярашмас зинҳор!

Бу ўрмонни рокшаслар, ёвузлар кетмиш босиб,
Сен саройлар гулисан, сен боғларга муносиб!

Сенга зарбофт либослар, олмосу инжу даркор,
Ўзгинангга яраша даркор мардона бир ёр!

Шахло кўз, жавоб бергил, сенга, эй сочи қаро,
Худоваш морут, васу, рудралар ё ақрабо?

Тунги Парвозчиларнинг макони бу ер аммо,
Худогўй кўнгли поклар қайдан бўлғуси пайдо?

На бунда бор гандҳарвлар, на Кубера қуллари;
Кезар йўлбарс, сиртлоннинг турли-турли турлари.

Қалбингга ваҳшат солмас наҳотки, менга қара,
На арслону на бўри, на айиқ, на қарқара?

Зотинг қайдан? Кимдурсан? Қўрқмайсанми, эй ойюз,
Нарра филлар жуфтини қаттиқ тилаган боис —

Кўзлари қонга тўлиб ўзларин уриб ҳар ён
Ўкириб ўрмон аро солсалар шовқин-сурон?

Кимсан, эй моҳитобон? Сенга не бор ўрмонда,
Этхўр, ҳарис рокшаслар изғиб юрган маконда?»

Иблисларнинг султони ҳийлагару устомон
Келди авлиё сифат қусурсиз жувон томон.

Митҳиланинг қизидан ҳурмат кўрди Порлоқюз,
Икки бор туғилгандек, садақа сўрганомуз.

Равананинг гаплари авлиёнинг гапига ҳеч ўхшамай турар эди.
Ҳайрон бўлган Сита ҳеч нарсани сездирмай Раванани хушмуомала-
лик билан қарши олди. «Ахир у менинг меҳмоним, боз устига ҳам
бараҳман!» деб ўйлади Жонак кўзининг нури.

Сита мусофирга ўзининг кимлигини, нима сабабдан ўрмонда истиқомат қилаётганини айтиб, ўз навбатида бараҳманинг исми шарифини, қайси уруғдан эканлигини сўраб-суриштирди.

РАВАНАНИНГ СИТАГА КЎНГИЛ ИЗҲОРИ

Тунги Парвозчиларнинг ҳукмдори пурвиқор,
Буюк Рама ёрига мундоқ деди, йўқ-да ор:

«Менки улмен, шаҳтимдан дунёларинг титраган,
Зоҳидлару подшолар, худолар ҳам питраган!

Ипакларга бурканган қаддинг кўрган онимда,
Товланиб сиймин танинг чанг солди имонимга,

Мен — Равана, иблислар оламида бирубор,
Бесаноқ хотинларим ҳайдай, этсанг ихтиёр!

Фақат ўзинг бўлурсан маликалар сарвари,
Ланка улуг пойтахт аталгани сингари.

Салобатли тоғ узра қўрғони пойидордир,
Пўртанавор уммоннинг ичида барқарордир.

Бутазорлар оралаб ўйнаб-кулиб юарсан,
Ўрмонликни этиб тарк, толега юз бурарсан.

Минг-минг чўри парвона сўзингга интиқ тургай,
Маликага ёқсам деб ўзин ҳар томон ургаи!»

Жонакнинг гул-гул қизи, хушқад қизи дарғазаб,
Нафрат ила сўз деди Равана тараф қараб:

«Ерга ноз-неъмат сочган Индрадек виқори,
Менинг бегим биттадир: мен Раманинг дилдори!

Уммон каби теран, тинч, тоғдай қоим қарори —
Асил жангчи шундоқ-да! Мен Раманинг дилдори!

Баньян дарахтидир у, хушдир бу дарахт бори!
Барчага бошпана у. Мен Раманинг дилдори!

Оламлар узра балққан ойдай ёрқин узори,
Қудратда донғи дoston! Мен Раманинг дилдори!

Шери нарнинг жуфтини тилайсан, шақал қилиқ,
Йўлдан урмоққа шайсан бир амал-тақал қилиб!

Ёвузлик қилмоқ нечун, ўзингни айлабон хас?
Қуёшнинг нуридекман, қўл чўзсанг қўлинг етмас.

Рама ёрин истайсан, бу — жаннат эмас магар,
Дўзахнинг зар дарахтин кўрмоқ ила баравар.

Заҳар илон оғзига қўл суқиб тишин олмоқ,
Ё оч йўлбарс комига бемалол илик солмоқ,

Ҳам суғурмоқ тишини... о бунга қайда бардош,
Оғу ичиб ўларсан, билгил Равана Унбош!

Рама ёрин ийдирмоқ келмас қўлингдан аён,
Бундан Мондара тоғин ортмоқлаб кетмоқ осон.

Балки бўйнингда тош-ла сузиб ўтгунгдир уммон,
Кўнглимга сололмассан бироқ шубҳа-ю гумон.

Қуёш ойни кафтда, ё ўтни элтмоқ этакда —
Хаёл қилибсан, кўп ҳам куч етмаса керак-да.

Тангримонанд қаллиғин ўгирлайин дедингми?
Хуш хулқ хотини бирла яйрашмоқчи эдингми?

Чиранмоғинг беҳуда, уринмоғинг бенафдир,
Бу найзалар устидан юрмоққа тенг бир гапдир.

Шоҳона шер ва шақал аро билмассан фарқни,
Ирганч сув ила сандал аро билмассан фарқни,
Сен — чоҳда хас, билмассан Рама — шуълаи барқни!

Агар сен арпа шавла солинган коса бўлсанг,
Амрита тўла қадаҳ қаршингда Рама, билсанг!

Буюк мард эр қошида жоизми журъат қилмак?
Рама — уммон мавжидир, сен — суви сассиқ кўлмак!

Шоткратав сингари қатъиятли Рама, бас,
Ёгга тушган пашшадек хиралик қилма, рокшас!»

Шундоқ боодоб Сита ғазабдан деди ёниб,
Учмоқ дарахти мисол титроқ босиб, тўлғониб.

Ситанинг рад жавобини эшитиб, дарғазаб бўлган Равана уни қўр-
қитиш учун, мен жуда кучлиман, деб мақтана бошлади.

РАВАНАНИНГ СИТАНИ АВРАГАНИ

«Укам Кубера ила чиқардим атай жанжал,
Мислсиз жангда ғолиб келдим мен ўша маҳал.
Сўнгра Кайлос тоғига чекинди, тортиб ўсал.

Аробасин олдим шарт Куберани куйдириб,
Ул ароба ярақлар ҳануз самода юриб.

О, Митҳила қизи! Бил, титрар мендан худолар,
Кўриб даҳшатли тарзим бўлур жондан жудолар.

Мени кўриб қўрққандан,— йўқ асло бунинг сири —
Тинар ҳатто ям-яшил барглар шитир-шитири.

Шамол ҳам эса кўрмас, сойларда сувлар қотар.
Қуёш эса ой каби кўкариб хира тортар.

Ланка шаҳрим баҳр аро савлат тўкур уриб барқ,
Амроватий сингари кўз олур этиб ярқ-ярқ.

Қўрғон ичида шаҳар гўзалдир мисли сурат:
Деворлари олтиндан, ҳар пештоғи — зумуррад.

Зўр шаҳарда рокшаслар иқомат айлар азал,
Ҳар бирида ароба, фил, қасру боғ мукаммал.

Салқин боғлар оралаб дарахтларга боқсанг гар,
Шира боғлаб пишмишдир хил мевалар жилвагар.

Ҳар кун унда илоҳий фароғатлар аро сен,
Банда эмас, яйрайсан мисоли бир худо сен!

Рама деб қайғурмагин битди, бас, унинг куни!
У одам-да, ким ахир узайтолур умрини?

Қўрқоқ ўғлин жўнатди Дашаратҳа ўрмонга,
Тахтин-чи бериб қўйди ўзга суюк ўғлонга.

Тахтсиз-бахтсиз Рамани бошингга урармидинг,
Хонавайрон, саргардон изидан юрармидинг?

Йўқ, демагин! Қошингда турибман мен — бирубор,
Кама ўқи қалбимга ботиб бермоқда озор.

Ғазаб ичра ошиғин топиб рад айлаган қиз —
Урвашийдек афеусга қоларсан, оқ бадан қиз!

Нимжон Раманг ким бўпти — бир черткимга ярамас!
Митҳила дилбари, ҳай, бахтингга тик қара, бас!»

Назокатли малакнинг аччиқ жавобин яна
Мана бундоқ эшитди худобезор Равана:

«Ўғирлаб Раъдвор ёрин — соҳибжамол Шачини
Мумкин омон қолмоғинг, толе қўллағач сени.

Олиб қочсанг Ситани, билки, қолмассан омон:
Амритага тўйсанг ҳам, ўлажаксан бегумон!»

Шунда рокшаслар ҳукмдори Равана ўзининг даҳшатли қиёфасига кирди. Чап қўли билан Ситанинг сочларидан тутиб, ўнг қўли билан Видеҳа қизини опичиб олди-да, ҳавойи аробасига минди. Яшил тусли учқур тулпорлар қўшилган ароба осмон-фалакларга парвоз қилиб, Дондак ўрмонини пастда қолдириб елиб кетди.

РАВАНАНИНГ СИТАНИ ОЛИБ ҚОЧГАНИ

Видеҳа маликаси «Рама!» деб айлар нидо,
Бироқ Равана шитоб елмоқда фазо аро.

Сап-сариқ ипак либос ичида нозик бадан
Нур сочарди борлиққа яралгандек тилладан.

Сариқ либос оловдай Раванага ўралмиш,
Қора тоғни қучгандай ёнғин, ҳар ён таралмиш.

Мисли чақмоқ ярақлар малика ушбу фурсат
Қора булутга ўхшар сайдин қучган Пурқудрат.

Соҳибжамол анвойи гултожлар кийиб олмиш,
Шундан Ўнбош саросар япроқлар ичра қолмиш.

Хуш ҳид нилуфар гулдан дасталанган чамбарак
Сита дилозорига ёмғирдай ёғдирди барг.

Шоҳона ипак кийим, зар либос ёниб жуда
Ол булутдай бўғриқар шафақнинг ёлқинида.

Иблис учар, тизида нозик Сита ўлтирар,
Поясидан узилган гулдек шўрлик қалтирар.

Рама йўқ, ёв илгида Ситанинг кўп озори:
Сўлмишди шарт юлинган нилуфардек узори.

Ақиқ лаблару манглай, ғаройиб кўзлар билан,
Кўз ёши ювиб ўтган қирмизи юзлар билан,

Садафдай тишлар билан этолгай ҳар дилни банд
Булутлар пардасини ёриб чиққан ой монанд.

Олдида Рамаси йўқ, Рамасин қадри ўтди.
Чеҳраси кундуз ёнган ёритгич эди худди.

Қора иблис ёнида қўрқиб, ўзидан бориб,
Ярақларди Раманинг олтин тусли гул ёри,
Мисоли: қора филда зар айилдай сарғариб.

Заъфарон нилуфардек шуъла сочар маҳлиқо,
Булутни пора қилган чақмоқ у само аро,

Элтар чақмоқни эса сеҳрига банда бўлиб,
Ёғду ҳам қалдироққа тўйган бир қора булут.

Ечилиб, зарба тегиб гултожлар жиғасига,
Гуллардан ёгин ёғди Кубера оғасига.

Гулларга ботиб қолган ёвуз Равана гўё
Юлдуздан гултож таққан қутлуғ тоғдай босафо.

Тин олмасдан еларди Равана — дил заволи,
Ситанинг тўпингидан тушиб қолди ҳалҳоли!

Равана дарахт мисол, Жонак қизини эса —
Ярашгай пушти куртак ва ё сурх новда деса.

Равана тизсасида балқир бировнинг ёри,
Гўёки қора филда зар айилдай сарғариб.

Кубера оғасининг илгида титрар у гул,
Фазовий кенгликларда нурлар таратиб буткул.

Жаранглаб юлдуз каби, ярақларкан бемисол
Тошларга бориб тегди, синди тилларанг ҳалҳол.

Самовий Ганга мисол сачрар қиз таққан маржон,
Инжудай ярақлар ул, ой янглиғ шулъаафшон!

«Қўрқма!» деб пичирлашар дарахтлар қизга куйиб,
Қушларнинг уясини тебратар экан суюб.

Мудроқ босар сувларда Сита учун чекиб ғам
Нилуфарлар оралаб ғизиллар балиқлар ҳам.

Ўрмон ичра ҳайвонлар ўкиришиб дарғазаб
Чопдилар учаётган соя ортидан қараб.

Шалолалар тўкар ёш, қоялар титраб-қақшар:
Гўё фиғон-ла кўкка чўзилган қўлга ўхшар.

Қуёшда ҳам шукуҳ йўқ, рангсиз баркашнинг ўзи —
Қайғуриб Сита дебон сарғармиш эди юзи.

«На имон бор, на виждон, бу оламда, биз гувоҳ:
Равана олиб қочди Ситани, эвоҳ-эвоҳ!»

Ҳайвон болалари ҳам питрак кўзларин тикиб,
Ароба парвозини кузатишар энтикиб.

Бутазору ўрмонда турфа олакўз жинлар
Сита деб пароканда, хижолату ғамгинлар.

«Вой Рама! Вой Лакшмана!» — Сита чекарди додлар,
Хуш овоз гулни шитоб элтар кўк тусли отлар.

Сеҳрли ароба тобора жанубга қараб борар эди. Ситанинг нолаю фарёди қачонлардир Дашаратҳа билан дўст бўлган, қариб-қартайиб қолган қарчиғайлар подшоси Жатоюни уйғотиб юборди. Қўрқмас Жатою Раманинг қаллиғи деб жангга кирди: учқир тумшуғи билан учқур отларни ва карвонни бир чўқишда қулатди, темирдек панжалари эса учар аробани бузиб ташлади. Рокшас Жатоюни шундай ўққа тутдики, у ўқ тегиб, санчилавериб жайрага ўхшаб қолди. Равана шунда шартта қиличини суғурди-да, қарчиғайлар подшосининг оёқ ва қанотларини кесиб ташлади.

Қора қонига бўялган Жатою жон талвасасига тушиб қолди. Равана Ситани опичлаганича Ланкага қараб учди. Учар олтин аробанинг синиқлари эса сочилиб ерга тушди.

Равананинг етагида кетаётган бечора Митҳила маликаси пастда тоғнинг чўққисиди турган бешта ҳайбатли маймунни кўриб қолди. «Эҳтимол дарагимни улар Рамага етказишар!» деган умид пайдо бўлди Ситада ва ипак кўйлагидан бир парча узиб маймунларга ташлади.

Равана Ситани Ланкага олиб келгач, ашўкзор (ашўк — пушти ранг гуллик дарахт) ичидан жой қилиб берди. Унга афтидан келишган, шиқтидан адашган бадбашара рокшасийларни соқчи қилиб қўйди.

* * *

Ўрмондаги кулбадан Видеҳа маликасини топа олмаган Рама ногаҳон келган балодан қайғуриб, ўзини анча олдириб қўйди. Бахти қаро Ситани шундай, ваҳимали ўрмонда ёлғиз қолдириб кетгани учун укаси Лакшманадан ҳам қаттиқ хафа бўлди, ўкинди. Оҳ деб, воҳ деб, кулба атрофида чарх уриб кезиб юрган Рама ақлдан озган одамнинг ўзгинаси бўлиб қолган эди.

«Эй жигарранг қизил гуллик, гуллари эса хушбўй кадамба дарахти, сен менинг ёримни кўрмадингми? Эй, қирмизи олма-билва, соҳиб-жамол Ситанинг қайдалигини балки сен биларсан?» — дер эди аламдидида Кўшала шахзодаси. Ўрмондаги ҳайвонлардан ҳам Ситани сўраган эди, бари ҳаракати беҳуда кетди. Ёвуз Раванадан қўрқиб-писган Гўдаэврий дарёси ҳам бир нима деёлмас эди. Фақатгина сув ичиш-

га келган буғулар нимагадир жанубга қараб чошиб кетдилар-да, дам ўтмай боз ортига қайтдилар. Бу ҳол уч марта такрорланди. Ниҳоят Лакшмана буғуларнинг жануб томонга йўл кўрсатишаётганини фаҳмлади. Ака-укалар тилсиз ҳайвонларга эргашиб жанубга қараб йўл олдилар. Тездаёқ улар олтин ароба синиқларига дуч келдилар, марваридлар билан нақшинланган камалак-ёй иккига бўлиниб ётар, зумуррадлар безаган тилло совут парча-парча бўлиб кетган эди. Яна ҳам нарироқда эса тилларанг ҳалҳолнинг синиқлари кўзга ташланди.

«Оҳ, Лакшмана!— қичқириб юборди буни кўриб Рама.— Бу, Ситанинг ҳалҳоли-ку? Ажабо, бу фалакдаги балқиб турган офтобдек совуту дубулға кимники бўлди? Ерда ўлиб ётган ана бу яшил тусли тулпорлар кимга қарашли экан? Ароба синиқлари орасида ётган, тириклигидан ном-нишон ҳам кўринмаётган шўрлик карвон кимнинг карвони?»

Дашаратҳа ўғиллари жон талвасасида ётган қарчиғайлар подшоши Жатоюга етишгандагина воқеанинг нималигини билиб олдилар. Жатою Рама ва Лакшманага Видеҳа маликасининг қандоқ ўғирланганини айтиб берди. «Рокшаслар саркардаси Ситани жануб томонга олиб кетди... Лекин сен ноумид бўлма, жангда Раванани енгиб Ситани топажаксан ва албатта у билан қовушажаксан!» Жатою шу сўзларни айтиб жон берди.

Ака-ука шаҳзодалар шавкатли жангчи ва садоқатли дўст Жатоюнинг жасадини ирим-сиримини ўрнига келтирган ҳолда ўтда куйдирдилар.

Жанубга қараб бораётган Рама ва Лакшмана йўлда зўр жасорат кўрсатдилар: афсун билан банди қилинган бошсиз махлуқ рокшас Кабандҳани банддан озод қилдилар. Кабандҳа илк туғилганда худоваш бўлиб туғилмиш эди. Кабандҳа илтимосига кўра, уни гулханда ёндирдилар. Гулхан алангасидан ёш, келишган худоваш пайдо бўлди. Оққушлар қўшилган аробага миниб фалакка парвоз қилаётган Кабандҳа бир нафас тўхтаб, Дашаратҳа ўғилларига шундоқ маслаҳат берди. «Сизлар Пампа кўлининг ғарбий соҳилига боринглар. У ерда Ришямукҳа тоғида, ғорда тахтидан мосуво бўлган маймунлар подшоси Сугрива яшириниб ётибди. Ситани топишда унинг сизларга ёрдам бермоғи ғойибдан маълум ва муайян этилмишдир...»

Ака-укалар бир неча кун деганда хушманзара Пампа кўлига бориб етдилар. Фасли навбаҳорнинг таърифга сиғмас кўрки, шифобахш нафаси ушбу кўлда шундоққина сезилиб турар эди.

ТЎРТИНЧИ КИТОБ

КИШКИНДҲА КИТОВИ

ПАМПА КЎЛИ ТАЪРИФИНДА

Ойнадай кўл тубида мовий, ол мисли бода
Нилуфарларни кўриб йиғлар ғамгин шаҳзода.

Бироқ ушбу манзара қалбга тўлдирди ёғду,
Кама таъсирин сизди, ғамлар бир томон оғди.

Сумитранинг мустаҳиқ ўғлонига дер Рама:
«О, бўлурми фусункор водийга ҳеч қарамай!

Тиниқ сув ичиб қонган нилуфарларга бир боқ,
Лиммо-лим кўлга қара, йироқмас яшил қирғоқ.

Ола тус тоққа ўхшар термулиб боққан сари
Гулга кирган ранг-баранг дарахтларнинг учлари.

Гарчи Ситанинг ҳажри юрагимни қилар қон,
Мен ғамдаман, ҳасратда — Бҳората, мард ўғлон,

Гуллар босган мовий сатҳ, рангин дарахт турфа хил
Хаёлим ўғирлайди, аслида-ку синиқ дил...

Пампа кўлида яшар сузувчи қуш; сув деб, сув —
Урмалаб келар илон, чопиб-ўйноқлаб буғу.

Яйраб яшарлар тамом ёввойи ҳайвонлар ҳам,
Зумурад майса узра тўшалган баргдан гилам.

Лианалар тўрига чулғаниб дарахтлар соз,
Гуллардан юкли бўлиб, туришар четроқда ғоз.

Оҳ, нечоғ ошиқларнинг муаттар ойи гўзал,
Гуллар хуш, мевалар ҳам ширали, шарбат, асал!

Ёгинчи булут мисол дарахтлар айлаб шитоб
Водийни гуллар ила тўлдирди-қўйди ҳисоб.

Шамол худоси ўйнар гуллару шохлар билан,
Тўпгулу тоқ гул билан, баргу япроқлар билан.

Ёқимли ёмғирга бой булут подаси мисол
Хуш барглар ёмғирини қуяр дарахтлар алҳол.

Водийга рангин чойшаб тўшаган шамолга мос
Урмонда боларилар зувиллаб қилар парвоз.

Тинглаб Кама элчиси каккунинг хуш навосин
Елда ўйнар дарахтлар бўлиб наво адоси.

Тебратиб барин шамол маҳкам тутиб туради,
Гулга ботган учларин бир-бирига ўради.

Бироқ сандалга тўйиб эпкинга айланган чоғ,
Ҳорғинларга бахш этар тетик руҳ, роҳат, фароғ.

Елда тебраниб майин буткул гуллар ичида
Дарахтлар гувиллайди маст болари кўчидай.

Гуллаган дарахтларни ғоз тутишиб бошида
Савлат тўкар қоялар бир-бирининг қошида,

Шамолда шовиллаган дарахт шохларин барин
Безамишдир болга оч боларилар чамбари.

Шоҳона сафсар либос кийган бир бани одам —
Янглиғ сап-сариқ эди дуккакли дарахтлар ҳам.

Карниқора дарахтин атарлар зар ёмғир деб:
Чунки зар мевалари ётарлар шохин эгиб.

О Лакшмана, хуш илҳон қушлар саси, нағмаси
Қалбимга фараҳ эмас, ҳасрат солди чамаси.

Каккуни тинглаб ахир қаро бахтим ёд этдим,
Ишқ худоси бераҳм! Ёзмишимдан дод этдим!

Датюҳ қуши куйлайди шалола ёнида, боқ:
Хуш ёқади навоси, дилим ёришмас бироқ!

Гуллаган бутазорда, чақ-чақ, чуғур-чуғурлар,
Қандоқ ширин сас берар олачипор қурғурлар!

Потрашар дарахтларни қўймайин ҳеч тинчига,
Сўнаси кирсам дейди модасининг пинжиги.

Қарқуноқ сайрайди хўп, жўр бўлади датюҳ ҳам,
Какку навоси мисли оғриган қалбга малҳам.

Қизил-тўқсариқ шохли ашўк ҳам ёнар эди,
Ишқ олови ловиллаб дилгинам қонар эди.

Куйдириб кўклам ўти ҳоли-жонимга қўймас,
Гунчалар — ул ўт тили, куйдирар, ўзи куймас.

О, Лакшмана, умр не ул зорсиз, дилдорсиз,
Ширинсухан, руҳафзо, ул кўзлари хумморсиз?

Ул хушовоз, зулфлари ипакдек соз гул ёрсиз,
Бу ўрмон, навбаҳорда мутлақо ҳаққи борсиз?

Ел эсса беихтиёр тортади кўнглим маъюс,
Мадҳу ойида доим хушрўй рақс этар товус.

Қуйруғи елпуғичдай титрабон ўйнар сабо,
Патида тангачалар биллурдай бергай жило.

Қил назар, сал йироқда сўнаси ўйин тушар,
Соғинч-ла унга боқиб модаси куйиб-пишар.

Роҳатда қанот ёзган рангин товусларга боқ:
Уларга водий — макон, уларга паноҳ бу тоғ,

Лакшмана! Кулгу бўлдим барига, мен шум тақдир!
Товус деб келмагандир Ланка ҳокими ахир!

Нигоҳ сол, чипор қуйруқ сўна товус титрабон,
Безаниб яшнаб кутар модасин ушбу замон.

О, Лакшмана, руҳафзо севги фасли, гул баҳор
Ғам ортмоқда қалбимга, солмоқда озор, озор.

Мода — сўнага юпанч, Видеҳа ойжамоли
Юпанарди доимо меҳримдан мадад олиб.

Новдаларда дур мисол ғунчалар бисёр эрур,
Аммо гуллар бесамар, яшнаши бекор эрур!

Тўкилгай бари бир кун, фасли қиш ҳам етажак,
Яланғоч дарахтлардан боларилар кетажак.

Укам, салқин боғларни кўмиб кетмиш тамоми
Патли куйчилар базми, навозиши, мақоми.

Олти оёқ болари завқу шавқ ичра алҳол
Гулга ёпишиб олиб титрабон сўрмакда бол.

Бепарво ашўк яшнар, бироқ табаррук дарахт
Исми зотин ўзиёқ этмоқда мени карахт.

Анбаҳлар гулга кирмиш, хушбўй мум суриб, висол —
Айлаган ёри билан завқи зўр эрлар мисол.

Ўрмонга оқиб келар Кубера қуллари ҳам:
Кимнаралар — от бошлик, вужуди эса одам,

Ажойиб нилуфарлар хуш бўй уфурсам, дейди,
Пампанинг тўлқинлари мавжли кўпирсам, дейди.

Ғозлар бунда бесаноқ, олачипор ўрдаклар,
Гулбунда ғунчалар мўл, новдаларда куртаклар.

Сувда роҳат-фароғат нилуфарлар ҳамдами;
Кўл узра қолар балқиб офтоб мисол энг ками
Боларилар титратган оталиклар қатлами.

Филлар, мароллар келар сеҳрли Пампа томон,
Юраклари об бўлиб, кўзларин босиб туман.

Зар патли чакрвоқлар — қорағозлар уяси
Ўрмонзор ўртасида, балқиб турар рўяси.

Кўл юзига солиб маевж ногоҳ ел эсса ғув-ғув
Чайқалур нилуфарнинг оппоқ косасида сув.

Бироқ ҳаёт ҳасратдир йўқ эса хумор кўзли,
Хумор, нилуфар кўзли, суюкли, шакар сўзли!

Оҳ, бундоғ хушхон адо, чиройда бамисли ой,
Дилбар ҳажрида ёниб, куйганнинг ҳолига вой!

О, укам, ишқ дардига чидамоқ эрди осон
Бўлмаса тишда баҳор, барқ урган яшил ўрмон!

Ситагинам борида кўринса неки гўзал,
Энди бадимга уриб, кўнглим қилмоқда ўсал.

Юмуқ нилуфар худди Ситанинг шахло кўзи:
Ҳам юмалоқ, ҳам нафис, ҳам мовий эрур туси.

Шамол муаттар гулнинг оталигин титратди,
Маст бўлдим, ёр бўйидай руҳафзо ҳид бутратди!

Эй, малика Сумитра жигарпораси, қара:
Кўл, дарахтзор теграси қанчалар хушманзара!

Теграда нозик адо чирмашур лианалар,—
Сафо истабон қизлар гўё ишқда ёналар!

Лакшмана, укам, оҳ-оҳ, атрофда роҳат, ҳузур;
Борлиқда кўрку ҳусн тўймайди бу кўз қурғур!

Ранго-ранг гул болари хоҳишин рад этолмай,
Ширин-шакар бол тутиб, дейди: «Ноумид қолма!»

Тўшалмиш гулдан гилам чўққидан қуйи томон,
Заъфару қирмиз тамом, қоришиб кетмиш тамом!

Мато солинган жойдек ер кўркли эрса альюн,
Барига сабабкордир, барига фасли хазон.

Охирлаб қолди-да қиш, шундан дарахтлар бари
Ким ўзарга гуллашар мот айлаб бир-бирларин.

Гул узра гувилласа болари кўчи гоҳо
Жангга чақириқ мисол қулоққа келар садо.

На даркор Айўдҳя, на Индра пойтахти!
Ёрим билан шу ерда яшамоқ — тахти-бахтим!

Ёр билан кечса онлар, айласам ишқий эрмак,
Роҳатбахш майсаларда бўлса бағримда малак.

Кўнглимни ғаш қилай деб гўёки қасдма-қасдга
Гуллардан шохлар хомуш осилиб тушмиш пастга.

Пампа кўлида яшар қора ғоз ҳам қарқара,
Нилуфарда ялт этган тиниқ томчига қара!

О, Сумитра эркаси! Ана бир пода марол
Кўл бўйида ўтлайди, унда қушлар форигбол
Наво қилар. Барчасин патларига нигоҳ сол!

Бироқ ул ой ҳажридан борлиғим куймоқда-ку!
Сеҳрли саслар фақат ўтга ёғ қуймоқда-ку!

Ялангда ўйнаб юрган урғочи марол ана
Оҳу кўз, қорамағиз қизни эслатди яна!

Ул ойни ғамга ташлаб тинч юрсам... шулми қадр?
Келиним, деб Ковшала сўрса не дейман ахир?

Енгмоққа Сита ҳажрин, енгмоққа, менда йўқ куч!
Бҳората қошига сен қайт ука, ўқдай уч!»

Ҳўнграб юборди Рама, Шон-шукуҳли валиаҳд,
Бироқ Лакшмана деди, ҳар сўзида аҳду шаҳд:

«Эсингни йиғ, оғажон! Мард ўзин қўлга олур.
Саботли эрнинг доим идроки тиниқ қолур!

О, Рама! Ҳеч қачон мард машаққатдан қўрққанмас!
Биз Ситани топгаймиз, фақат ғайрат бўлса бас!

Матонатли паҳлавон, мардлингинг элга ошкор,
Севги тўрида титраб, оҳ демоқдан қилгин ор!»

Ўйга толди Рама шер, сўнг бошини чайқади,
Унинг мамнун бўлганин Лакшмана пайқади.

Маймунлар подшоси Сугрива чўққидан, ётган жойидан туриб тоғ этагида юрган Рама билан Лакшманани кўриб қолди. «Булар,— деб ўйлади Сугрива,— айёр акам Волиннинг мени ўлдириш учун юборган жангчилари бўлса керак». У дўсти ва маслаҳатгўйи Ҳанумаъни чақириб, бу икки номаълум одамнинг кимлигини билиб келгани жўнатди.

Маймун ва шамол худоси Ваъюдан бўлган Ҳанумаън отасига ўхшаб истаган қиёфага кириб осмонда уча олар эди.

Ҳанумаън тезда бир ришига айланди-да, чўққидан пастга шувиллаб учиб тушди. Хушмуомала ва боодоб риши ака-укаларга ёқиб қолди. Улар Ҳанумаънга ўз бошларидан кечирганларини айтиб бердилар.

Сугриванинг доно маслаҳатгўйи ака-укаларни тоғ чўққисига таклиф этди. «Фақат Сугрива,— деди у,— шижоатли Рама билан бирлашгандагина, Ситани топмоқ мумкин ва ёвуз Раванани ҳам енгмоқ аниғу, равшан бўлиб қолади».

Сугрива ака-укаларни иззат-икром билан кутиб олди. Рама билан Лакшмананинг изтиробли қиссасини эшитиб, Сугрива ҳам жим ту-

ролмади. У ҳам бошидан ўтганларини гапириб берди. Акаси Волин унинг тож-тахтини тортиб олибди, кейин ўзини ҳам нариги дунёга жўнатмоқчи бўлган экан, Сугрива тўрт содиқ дўсти билан Кишкиндҳадан қочиб, кимсасиз тоғда яширинишга мажбур бўлибди. У Рама билан Лакшманага, Волинни ўлдириб, қўлдан кетган тахтни қайтариб олишда ёрдам беришларини сўраб, илтижолар қилди. Рама ҳам Сугривадан ўз навбатида: «Ситани излаб топишда ва рокшасларнинг сардорини енгилда сенинг кўмагинга ишонсам бўладими?» деб сўради. Шундай қилиб, инсонлар инсони билан маймунлар султони ўртасида буюк дўстлик иттифоқи барпо бўлди.

Дўстлар маймунлар мамлакатининг пойтахти Кишкиндҳага қараб юрдилар. Рама билан Лакшмана ўрмонга яшириниб олишди, Сугрива эса Волинни жангга чақирди. Шафқатсиз жанг бошланди. Рама Волинга сездирмай жанг майдони атрофида бутазорлар ичида чарх уриб юрибди. Ака-укалар қўйиб қўйгандай бир-бирига ўхшашар, унинг устига, тапир-тупурдан кўтарилган чанг қалин эди, Рама адашиб Сугривани отиб қўйишдан қўрқиб ўқ узмади. Волин укасини ер билан битта қилиб, қасрига ғолибона қайтиб кетди...

Рама билан Лакшмана Сугривадан хабар олишиб, яраларини боғлашди, илиқ сўзлар айтиб кўнглини кўтаришди.

Сугрива Раманинг кенгаши билан белига гулдор чипта боғлаб олди ва Волинни яна жангга чақирди. Волин яна Сугривани енга бошлади, бироқ унинг белига гулдор чипта боғланган эмасми, Рама яхшилаб ажратиб олиб Волинга ўқ узди: ўқ унинг қоқ юрагига бориб тегди. Жон талвасасига тушиб қолган Волин Сугривага бундай деди: «Мен сен билан жуда кўп бор жанг қилган эсам-да, бирор марта ҳам ўлдирмоқни ўйламаган эдим. Сен жуда аҳмақона иш қилдинг: мени Яма даргоҳига жўнатишга шошилдинг, тагин ўзинг эмас, Раманинг ёрдамида шу ишни қилдинг. Мен авваллари Дашаратҳа ўғилларининг олийжанобликлари ва олиймақом табиат эканликлари ҳақида талай гаплар эшитгандим. Энди билдимки, булар бари ёлғон экан! Мен укам билан мардона жанг қилаётганимда, Кўшала шаҳзодаси мени пистирмадан туриб ўлдирди!»

Рама унга шундай жавоб қилди: «Таомилни аввал сен буздинг, Волин! Бу жойлар Бҳоратага қарашли, сен ундан изн сўрамай Сугривани Кишкиндҳадан ҳайдаб, ҳам уйини, ҳам хотинини тортиб олибсан. Аҳмақона иш деб мана буни айтиш лозим ва не вайдан қадамнинг қирқилганини яхшилаб билиб қўй! Сониян, сен бор-йўғи маймунсан, мен эса инсонман, пистирмадан туриб маймунларга истаганимча ўқ отсам ҳам ҳаққим бор!»

Кишкиндҳа эли мотам либосини кийди. Волиннинг соҳибжамол хотини Тора инграб йиғлар, ўғли Ангада бўлса ҳўнграб ҳар ёқни бузар эди... Сугрива алам ичида, уни виждон азоби қийнамоқдайди. «Бу виждон азобларидан қутулишнинг бирдан-бир йўли,— деди Сугрива Рамага,— акам билан дафн гулханига киришдир холос!» Рама унга қараб: «Ҳеч ким буюк Замон-Қисматга ўз ҳукмини ўтказа олган эмас, унинг ўз оқими, ўз йўли бор. Волин бу ҳаётдан тегишли улушини олди, балки аввалги таваллудларида ҳам шундоқ бўлгандир, у жанг майдонида ҳалок бўлди, шавкатли марди майдон сифатида руҳи осмонга етгусидир...»

Ҳанумаън Рама билан Лакшманадан шаҳарга киришларини ва Сугривани тахтга ўтқозишларини ўтиниб сўради. Ака-укалар буни рад этдилар, чунки Дашаратҳага берилган аҳд-паймон ҳамон эсларида: ўн тўрт йиллик қувғин битмагунча улар шаҳарга киришлари мумкин эмас-да!

Кўшаланинг маъбудваш шаҳзодаси ва мардона Лакшмана тоғдаги ғорга қараб кетдилар, юртда ёмғирлар мавсуми бошланмоқда эди.

ЁМҒИРЛАР МАВСУМИ ҲАҚИДА
РАМАНИНГ АЙТГАНЛАРИ

«Тоғларга ўхшаб кетар бу пайтлар бори булут,
Кезишар лапанг-лапанг, ёмғирга юкли бўлиб.

Офтоб — лабин қўйди-ю осмон, қурсоғига баъд —
Уммонларни симириб ёмғир туғди оқибат.

Гуллардан даста ясаб Нур Ҳадячи томонга,
Булутлар зинасидан чиқса бўлур осмонга.

Шом ғира-ширасида қизармиш булутлар ҳам:
Гўё осмон ярасин боғлашди қўйиб малҳам.

Роҳатдан ҳориб само, нафас ҳам келиб малол,
Заъфардек сарғаяр-да, шафақдек ёнар ол-ол.

Ғам эзгандек Ситани — равон оқиб мисли ёш.
Осмон сувлари ювди, ёндирди Ерни қуёш!

Ҳар бир муаттар булут қат-қати салқин бироқ,
Сояпар бўлган мисол дафнада ҳар бир япроқ.

Тўйиб хушбўй шамолдан ҳовуч-ҳовуч ича қол
Турфа дарахт, турфа гул ҳиди унда бемалол.

Салобатли турар тоғ мисли сарбаланд устун,
Уچار шода булутлар ўраб олмиш бус-бутун.

Зоҳидлар-ведагўйлар худди ўйга ботмишлар,
Қора кийик терисин бошга ёпиб қотмишлар.

Чақмоқнинг зар қамчиси тушар экан, осмон ҳам
Жони оғриб тунлари қалдирайди дам-бадам.

Булут бағрида шуъла титраб-титраб балқийди:
Равананинг қўйнида маликамиз қалқийди.

Осмоннинг чор томони қуюқ парда тутмишдир,
Ошиқлар дўсти — ою сайёралар кетмишдир.

Юрагимни ғам эзди! Истайман ишқий роҳат!
Буюк рожа авлоди, билгил: ҳа, роҳат фақат!
Истайман ёмғирга зор кутोजадек бетоқат!

Осмонда ёгин мўл, ёгин беҳисоб,
Сафарда бўлса ким айлайди шитоб.
Ёмғирда чанглар ҳам қотди бермай тоб,
Жангчилар ҳордиқда, кўзни босар хоб.

Тонгги шуъла билан Маънис кўли томон
Учар қорағозлар мисоли маржон.
Аробалар юрмас йўллардан бу он,
Йўқ эса гупчакдан ботгай бегумон!

Булутлар осилган ул тоқи осмон —
Асрлар ўтса ҳам ёғади ҳамон.
Йўлин тўсмоқ бўлар, унга бермай ён
Музликдан тож кийиб чўққи паҳлавон.

Ўрмонда маст бўлиб қичқирар товус.
Сувлар ҳам олибон қизғиш — қора тус
Кадамба-ю *соржа* гулин устма-уст
Шиддатли оқизиб борар бехусус.

Дудоғларинг кўрсин бир-бир таъмини,
Болари олгандек гул малҳамини:
Ел тўккан меванинг энг кўркамини,
Қизил анбаҳ, қирмиз олма — жаъмини.

Мисли ўлжа излаб юрган бургутлар —
Човут солмоққа шай бароқ булутлар,
Қорли чўққилардек айлар ялт-юлтлар,
Уларга туғ эрур шуълаю ўтлар.

Улкан самовий қуш ул абри найсон
Ёғиб ўтган жойлар — кўкала майдон.
Ажиб товуслар ҳам ўзда йўқ шодмон
Елпиғич қуйруқ-ла этар хиромон.

Чўққи, кияларда, қолмайин мадор
Мешкобчи булутлар чўкар беозор,
Сўнг яна чақинли гулдираб ошкор
Қоядан қояга ўтар беқарор.

Субҳидам фалакни товлатди ол-ол.
Булутлар шодаси ёнар ажиб ҳол.
Шамолда турналар учар бемалол
Ранг-ранг нилуфарлар четани мисол.

Баргларга сачрамиш қизил ранг, қирмиз,
Хуш қаддин чойшабга ўрагандек қиз,
Бўёқ тоғорада либосини тез
Чайиб ер кўркини айлади азиз.

Ёмғир мавсуми-да, *худованд Вишну*
Ҳориб, кўзларига илинар уйқу,

Денгизга шошилар дарёдаги сув,
Эркакка ошиқар аёл сертуйғу.

Заминнинг фахридир жуфт-жуфт қўтослар,
Зар барг кадамбалар — гули қийғослар,
Қуйруқлари ипак товус-раққослар —
Хуш бўй шохлар аро ўйини созлар!

Фили нарлар тоғда тортишар наъра.
Кетакада пишмиш мевалар сара,
Шохларин букибди — гўзал манзара!
Нарида шовиллаб ётар шаршара.

Минглаб томчи тушар гул косаларга,
Боли ҳам асали мўл косаларга,
Боларилар елиб асал яларга
Ботишар ёмғирга — донаи зарга.

Қирмизи гул олма, дил сенга пайванд!
Ҳар доим сен билан боларилар банд.
Меванг бир жомчадир ичи шакар, қанд,
Ёнган гуллар эса — аланга монанд.

Сувга роса тўйиб жаҳдли, жангари
Жангга кирган қайсар филлар сингари,
Булутлар тўдаси кезар сарсари,
Чақмоқлар чақилар кезинган сари.

Қалдироқ садосин чақириқ билиб
Серка фил шай турар ярим қайрилиб.
Қалдироқ саси-ла рақобат қилиб —
Тажанг, бардошидан буткул айрилиб.

Ўзгариб боради бутазорлар ҳам,
Товус рақс тушади қийқириб кам-кам.
Боларилар кўчи зувуллаб беғам
Ўрмонни айланар филдек чинакам.

Томирларин ўриб тупроқ ичида,
Дарахтлар сув ичар мудроқ ичида.
Тонг қолган товуслар титроқ ичида
Қийқирур, ўйнашур шу боғ ичида.

Мурувватли Индра қушларга алҳол
Бир инъом айлади ажиб бемисол:
Гуллар косасига инжу бамисол
Муздеккина сувдан қўйди, деди: «Ол!»

Гўсноғора чалар булут фалакда,
Болари бол излаб жони ҳалакда.
Қурбақалар «сайрар» қай бир кунжақда,
Қулоққа келади олис қарсақдай.

Бўйни ялтиллайди, қуйруғи таранг,
Товус — ўта кетган устаси фаранг,
Хиром этса басдир, гоҳ эса ҳанг-манг
Ям-яшил дарахтга термилар, қаранг.

Гўсноғора чалар кўкда қалдироқ,
Қурбақа уйқудан уйғонди бу чоқ.
«Вақ-вақ»га тўлмишди ҳовузлар мутлоқ,
Барчаси хурсанд дер: «Салқиндир ҳар ёқ!»

Дарё оқиб борар қирғоғин ўйиб,
Афъюндек симириб, ёмғирга тўйиб,
Уммоннинг кўксига бошини қўйиб,
Ёрига етишиб, суюниб, суйиб.

Сувга бўкиб қолган булутлар бу он
Қуйган жарликларга менгайди аён,
Шип-шийдам адирлар, сидирға майдон,
Тоғнинг этаги ҳам бирдай намоён.

Товус саси келар йироқ-йироқдан,
Аржуна дарахти яшнаган ёқдан.
Наъра тортиб шаҳдам фил ушбу чоқда
Гурс-гурс юриб борар қирмиз ўтлоқда.

Кадамбага ёмғир қуйди роса ҳам,
Сап-сариқ гулларин силкитди бирам.
Пахмоқ қоринчасин чиқариб бу дам
Гулдан бол сўришар боларилар жам.

Овунди ўрмонда ҳайвонлар шоҳи,
Шаҳаншоҳлар — ерлар, уммонлар шоҳи:
Индра — яздонлар, имонлар шоҳи
Ўзи сел қуймоқда, осмонлар шоҳи.

Булутлар қўшинин ҳайдайди тўфон,
Гулдирар уммонлар устида осмон,
Селнинг суви тўлиб водийлар томон
Интилар, борми бу оқимга тўғон?

Индра тўлатди булут кўзасин,
Сувлади шоҳона тоғлар юзасин,
Сўнг деди: «Эй тоғлар, замин уза сен
Ҳаммомдан чиққандек юргил тоза сен!»

Ер кўриб қўяди булутлар кучин:
Ёмғирга тўяди дала ҳам очун,
Ва мана сездирмай босиб келиб тун
Қуёшни яширди кўзлардан бутун.

Буткул дараларга сурон солиб бот,
Уйноқлаб сойларни айларкан обод,
Инжу шодалардек чўққидан, ҳайҳот,
Паст томон отилар оқим, гирдибод!

Чўққилар шалола қилади пайдо,
Шалола шувиллар дарбандлар аро,
Водийга оқаркан инжу, дурнамо,
Қийқиранар товуслар кайфлари аъло!

Ишқий ўйин қуришиб осмон қизлари шодмон
Қучишган чоғ узилиб сочилди инжу маржон.

Илоҳий маржонларнинг оқими шиддат ичра,
Тушиб чил-чил сочилди ер ичра, қат-қат ичра.

Нилуфарлар юмилди, тинди қушлар жонсарак,
Ясмин уфурди хуш бўй — бари шафақдан дарак.

Душманликни унутиб подшо-лашкарбошилар
Қайтиб сершилта йўлдан уй-уйига шошилар.

Ёмғирлар мавсуми оҳ, Сугривага фароғат!
Ёрга такрор етишди, тахтга минди валломат!

Шоҳ эмас, қувғиндиман, Сита ёр эса йироқ,
Қаддим ёйдир, Лакшмана, мисли сув урган қирғоқ!»

Сугрива Дашаратҳанинг алам кўрган ўғлига берган қуюқ ваъда-сини буткул ёдидан чиқарган кўринар эди. У ниҳоят суюкли хотини Рума билан қовушиб фароғат топди ва эски урф-одатга биноан соҳиб-жамол Торани ҳам хотинликка олди. Сугрива давлат ишларини ҳам бир четга қўйиб, айшу ишрат ва маишат билан даврон суриб ёта берди.

Ёмғирлар мавсуми тугаб, осмон ҳам ёриша бошлади. Йўллар қуриди. Ҳар ёнда куз фаслининг аломатлари кўринар эди.

КУЗ ФАСЛИ ҲАҚИДА РАМАНИНГ АЙТГАНЛАРИ

«Индра ором олар, ул бани башар учун
Суғориб дала-қирни, уруғлар сочиб бутун.

Шаҳзода! Жимиб қолди гулдурос солган булут,
Водий ҳам дараларга ёмғирмас, ёғди-ку қут.

Барча нилуфар янглиғ туси қоп-қора булут,
Кезмиш жумла жаҳонни айлаб наззора булут.

Хушбўй аржуна ила кутोजа узра чунон,
Шаррос қуйди-ю ёмғир, булут тарқади шу он.

Лакшмана, сел тўхтади, шалоладан келмас сас,
Филлар кезмас шу топда, товуслар ҳам қийқирмас.

Ой нурида ярқирар ёмғир ювган тизма тоғ
Силлиқ эди мисоли суртилгандек хушбўй ёғ.

Ажойиб куз фасли менга ёқади:
Ой тиниқ, юлдузлар милт-милт боқади,
Димоққа гулларнинг бўйи оқади,
Филлар ўрмонларга сурон тикади.

Тўкин-чочин кузга бўлди сабабкор
Хушқомат илоҳа Лакшмий улуғвор,
Ана нилуфарлар мунис беозор
Субҳидам баргларин ёзмоққа тайёр.

Суюк маъбуданинг тажассуми — куз
Балқийди, йўқ асло ғурур деган сўз,
Зув-зув боларилар сари буриб юз,
Қийқирган товуслар томон ташлаб кўз.

Тангри Камага хушёқар гала ғоз,
Патлари келишган, қанотлари соз,
Япроқлар оралаб чоппор уриб, боз
Ботқалдоқлар ила қилишар парвоз.

Фил ажиб, буқа-чи ғалати ҳайвон,
Жанг қурса шовқинга тўлади ўрмон,
Дарё тиниқ оқар — бунда бегумон
Куз турфа кўркини этар намоён.

Булут йўқ, кенг осмон мусаффо бирам,
Туллайди, товуснинг қуйруғи кам-кам:
Энди мафтун боқмас мода товус ҳам
Бас, етар, тугади томоша, байрам!

Тилларанг гуллайди *прияка*, боқ:
Шуъла ҳам беради, ўзи хушбўйроқ,
Гуллари беназир, серҳашам япроқ,
Ёнганда ёришар яқину йироқ.

Шавқу эҳтиросдан қизир экан қон,
Филлар жуфти билан айлаб хиромон
Боришар четдаги бутазор томон...
Унда нилуфарли ҳовуз бор пинҳон.

Қиличдек ярақлар фалакда ёлқин,
Сувлар ҳам сустлашар кам-кам олиб тин,
Бироқ шамол эсар шифобахш сарин,
Сувдаги фардан ҳам ёқимли, салқин.

Қайдаки ботқоқни қуритди ҳаво
Чанг-тўзон кўтарар шамол бедаво.
Шундоқ пайт от қўяр майдонлар аро
Подшолар урушни дилга қилиб жо.

Буқалар бўкирар қаддин кўз-кўзлаб,
Сигирлар ичидан мосини излаб.
Агар рақиб чиқса шох сураб, тезлаб,
Кузги соф ҳаводан куч олиб, хезлаб.

Товуснинг товланган қуйруғи қани?
Бари ёниб битди офтобда яъни.
Кезишар, думда ҳам қолмайин маъни,
Турна мазахидан қочиб, ийманиб.

Ҳозларни инидан ҳуркитиб ногоҳ
Серка фил сув ичар, наъра чекиб гоҳ
Шавқдан қон кўпирмиш — қош ила қулоқ
Орасидан оқар мушк, синчиклаб боқ!

Ёмғир мавсумида не кун, не онлар,
Кулча бўлиб ётган ўнлаб илонлар,
Ернинг туб-тубида мутлоқ пинҳонлар
Ўрмалаб чиқмишлар оч, кўзи қонлар.

Оқ ҳарир либос кийган қорамағиз қиз каби
Кечани ўраб олди ойнинг оппоқ чойшаби.

Дон-дунга тўйиб обдон турналар гала-гала
Гул четан мисол борар учишиб ушбу палла.

Нилуфар балқийди ҳовуз юзида.
Ҳовуз ҳам юлдузли кўкнинг ўзи-да!
Ўртада ой мисол, ойнинг тусида
Ором олар оққуш, уйқу кўзида.

Қўлларда фар гулдан чамбараклар мўл.
Қизлардек барчаси очилиб гул-гул

Зар патли ғозлар ҳам тикка солмиш йўл:
Бамисли зар камар тақиб олмиш кўл.

Сув сасин кўмаркан шамол батамом,
Ҷамишларга қутқу солди вақти шом,
Най каби сас берди, хулласи калом,
Жўр бўлди қўтослар айлаб издиҳом.

Кўм-кўк майсазорлар туташ дарёга,
Бағрин очиб қўймиш хушбўй сабога,
Сув сидирган соҳил ўхшар матога,
Инсон барпо этган зар, зар матога.

Қуёш шуъласидан маст бўлиб чунон
Ўрмонда болари зувиллар шодмон,
Шира-шарбат боғлаб ётган заъфарон
Юкли гуллар узра ўйнашиб ғужғон.

Ёмғирли кунлар йўқ, фараҳ ҳар ёқда:
Ойда-ю гулларда, яшил япроқда,
Сойда-ю йўлларда, ува-ўтлоқда,
Питраган қушларда, саси сайроқда.

Дарё имиллайди, тангалари зар,
Балиқлардан белга боғлабон камар,
Тун билан яйраган сулувдек бесар
Эзилиб, кўзига ёқмайин саҳар.

Шаффоф кўлга боқсанг — қушлар бозори,
Намоён чирой ҳам кўркининг бори.
Ўтлар аро аниқ — дарё узори,
Пардадан равшандек қизнинг рухсори.

Болари тебранар хушбўй ҳавода,
Гулларга ёпишар, бол ҳам омода.
Қодир ишқ тангриси ушбу аснода
Даҳшатли ёй тортмиш, таранг зиёда!

Жумла табиатга ато этган жон,
Далага қут берган, оққан мисли қон,
Сойларга сувларни айлаган эҳсон
Тўда булутлардан йўқ энди нишон.

Қумлоқ жойлар кўринар сувлар пасайган сари,
Уятчан келинчакнинг очилгандек сонлари.

Шаҳзода! Тинч кўлларга учиб келади қушлар.
Бошланур тагин низо, тагин ғавфо, урушлар.

Йўллар тушди, жангга мос ерлар қуриди тамом, Эйвоким, Сугривадан ё «ҳа» бор, ё «йўқ» ҳамон».

Раманинг маъюсона сўзларини тинглаб, жунбишга келган Лакшмана ёй ва ўқларини қўлига олиб, Сугриваникига қараб жўнади. Ботирнинг кўзлари ғазаб ва қаҳрдан қонга тўлган эди. Буни билган устомон Сугрива Сумитранинг аччиғи тез ўғлини қарши олгани ой чеҳрали Торани чиқарди. Торани кўриб Лакшмана, дарҳақиқат, сал аччиғидан тушди.

Сугрива маймунлар мамлакатининг бурчак-бурчакларига чопарлар юборди, айиқларга ҳам элчилар йўлади. Эртаси куни саҳар беадад маймун ва айиқлар Кишкиндҳа қалъасига тўпландилар. Сугрива йиғилганларга қараб бундай деди: «Сизларни буюк Рамага кўмак бермоққа чақиртирдим. Зудлик билан Раманинг суюкли дилдорини қидириб сафарга отланишингиз керак, Раванадан ҳам ўч олмоғингиз лозим!» Олижаноб маймунлар ва муруватпеша айиқлар қудратли йўлбарсга ёрдам қўлини чўзишга шай эканликларини наъралар тортиб маълум қилдилар.

Беадад қўшин Лакшмана ва Сугриванинг аробаси ортидан жумла жаҳонга сурон солиб, наъра тортиб, чанг-тўзон кўтариб, Рама ётган гор сари йўлга чиқди.

Маймун ва айиқлар лашкари тўрт қисмга бўлинди. Биринчиси шимолга йўл олди, иккинчиси мағриб томонга жўнади. Ситани машриқдан излаш эса учинчи қисм чекига тушди, тўртинчиси жанубга отланди. Жанубга бораётган қўшинни Сугриванинг вориси Ангада бошқарди, Шамол ўғли Ҳанумаън унга ҳамроҳ бўлди.

Рама Ҳанумаънга ўзининг узугини — хоси хотамини топширди. Узукка шундай сўзлар битилган эди: «Қаерда бўлмасин, сен Ситани учратсанг ушбу узукни кўрсат, шунда у сенга бегумон ишонгусидир».

Бир ойлар чамаси ўтиб шимол, шарқ ва ғарб тарафлардан қўшинлар қайтиб кела бошлади. Ҳеч қаерда Ситадан ном-нишон йўқ эди.

Ангада ва Ҳанумаъннинг лашкари эса тобора жануб сари илгарилаб борарди...

Маймунлар Уммон соҳилига бориб етдилар. Ҳамон Ситадан бирон дарак тополмас эдилар. Сугриванинг қаҳридан қўрқишиб, энди Кишкиндҳага қайтмаймиз, бундан кўра ўлган яхшироқ, деган қарорга келишди маймунлар. Шу пайт Равана билан бўлган жангда ўлган қарчиғай Жатоюнинг иниси, очликдан инка-тинкаси қуриган қузғун Сампати уларни кўриб қолди. У Ангаданинг қолдан тойган жангчиларига ейман, деб ташланмоқчи ҳам эдики, Жатоюнинг номи унинг қулогига чалинса бўладими!

Маймунлар кекса қарчиғай Жатоюнинг қандай ҳалок бўлганини Сампатига айтиб бердилар.

Сампати бўлса ўз номаи-аъмолидан бундоқ ҳикоя қилди.

Бир маҳаллар Жатою ва Сампати, ёш, болупари бақувват эди, ҳар қандай махлуқот ҳам уларнинг олдида титраб-қақшаб, қочмоққа жой қидириб қоларди. Улар шунда ўзларидан кетиб, Қуёшнинг ўзи билан баҳслашишга қодирмиз, деб юбордилар ва фалакка парвоз қилиб буюк ёритгич ёнида мангу қолмоқни хаёл қилдилар. Учиб яқинлаша бошлаган эдилар ҳам, Қуёш уларнинг қанотларини куйдириб ташлади. Жатоюни ўз танаси билан пана қилган Сампатининг қанотлари буткул куйиб кетди ва у Уммон соҳилига қулаб тушди. Шу-шу, Сампати юксакларга парвоз қила олмайдиган бўлди. Ерда емак кўп эканлигини кўриб укасининг очдан ўлмаслигига ишонган Жатою узоқ-

ларга учиб кетди. Сампати тоғларда яшаб қолди. Қайсидир бир риши унга шундай деган эди: «Вақтлар келиб сен Митҳиланинг баркамол маликасини излаб юрган Раманинг элчилари билан учрашганингда уларга бирон-бир ёрдам кўрсатсанг, қанотларинг янгидан ўсиб чиқажак!»

Сампати маймунларга, Равананинг пойтахти Ланка оролида жойлашганини айтиб берди, у орол эса буюк Уммоннинг ўртасидадир. Моҳипайкар Ситани Равана худди ана шу шаҳарга олиб кетгандир... Шу қилган яхшилигига шу лаҳзанинг ўзидаёқ Сампатининг қанотлари ўсиб чиқа бошлади ва аввалгидек болупари бақувват қушга айланди. Сампати маймунлар билан хайр-маъзур қилиб осмон-фалакларга учиб кетди.

Маймунлар белгисиз ғам-аламда қолдилар. Ланка ороли қаёқда-ю, маймунлар қаёқда! Унгача сузиб бориш осон бўптими! Уммондан сакраб ўтиш ҳақида-ку, сўз ҳам бўлиши мумкин эмас! Шунда доно Ҳанумаъннинг беқиёс устакорлиги ва ишбилармонлиги уларнинг ёдига тушди.

БЕШИНЧИ КИТОБ

СОҲИБЖАМОЛ КИТОБИ

Маймунлар подшоси Сугриванинг маслаҳатгўйи, истаган қиёфага кира оладиган қудратли Ҳанумаън бир лаҳзада каттариб баҳайбат маймунга айланди қўйди. У бир оёғини Маҳендра тоғига тираган эди, тоғ қимирлаб, дарахтлардан дув-дув гуллар тўкилди. Ҳанумаън ўп-қасини тўлдириб чуқур нафас олди, икки оёғини ерга қаттиқ тираб туриб, қўлларини чўзганча фалакка сакради. Тоққа ларза тушиб ундан тилло, кумуш, сурмалар отилиб чиқди. Асрий дарахтлар қулаб, баҳайбат қоя тошлар жойларидан силжиди, ғорлардаги ёввойи ҳайвонлар даҳшатдан ўкириб юборди, йиртқич қушлар безовта бўлиб инларини ташлаб йироқларга учиб кетдилар.

Ҳанумаън уммон устидан учиб борар экан, ундан тушган соя тўлқинлар юзида сирғанарди.

Насли насаби подшо Саъгарага бориб тақаладиган Уммон Икшвоку хонадонига ҳар доим ҳам олийҳимматлик билан қарар эди. У зар чўққили Мойнака тоғига фармон қилди: «Гирдоблар тубидан қаддингни кўтар, токи парвозда ҳориб-чарчаган Ҳанумаън сенда бирпас нафасини ростлаб олсин!» Бироқ Ланкага ошиқаетган Ҳанумаън қўлларини зар чўққига тегизиб Мойнака тоғига миннатдорчилик билдирди-да, парвозда давом этди.

Унинг йўлида бало-офатлар беҳисоб эди. Аввалига илонларнинг онабошиши Суроса деган денгиз махлуқи сув қаъридан чиқиб йўл тўсди. Лекин маймун усталик билан ўз вазнини минг хил мақомга солиб, илоннинг баҳайбат очилган оғзидан омон-эсон қутулиб қолди. Кейин Симҳика, деган ёвуз рокшасий денгиз тагидан чиқиб келди.

У учиб бораётган қушни ҳам соясидан тутиб олиш қудратига эга эди. Ҳанумаън тезда мурғаккина бўлиб, кичрайди-да, Симҳиканинг гордай қоронғи оғзига шўнғиб кириб кетди. Уткир тирноқлари билан иблиснинг юрагини пора-пора қилди ва қорнини ёриб юборди. Симҳика денгиз қаърига чўкиб бораётганда, Ҳанумаън аллақачонлар осмон-фалакларга кўтарилиб кетганди.

Олдинда дарахтлари қийғос гулга кирган орол кўринди. Унда оппоқ қасрлар ҳавода муаллақ тургандай кўзга ташланарди. Атрофи қалин девор билан ўралган бу шаҳарни кўриб, Ҳанумаън ғаройиб Ланкага етиб келганини англади. У Трикута тоғининг учта чўққисидан бирига қўндида, кеч киришини кутди. Қоронғи тушиши билан у кичрайиб Равана маконига сездирмай кириб олишнинг чорасини ўйлай бошлади.

ҲАНУМАЪННИНГ ЛАНКА ШАҲРИГА КИРИБ ОЛГАНИ

Табаррук Аста тоғи узра қуёш ботган он
Шамол ўғли Ҳанумаън кичрайди мушуксимон.

Балқиб тун оғушида кўзни оларди шаҳар,
Сакраб шаҳарга кирди сездирмасдан ҳийлагар.

Зар устунли қасрлар кўчаларда тўкмиш қўр,
Чор атрофни ёритмиш дарчалардан тушган нур.

Етти қават қасрлар фалакка етмиш бориб,
Ич-ичидан нур сочар, биллур шиша девори,
Қасрларга элтадир олтин арклар қатори.

Олмос қирра бинолар туртиб турар самони,
Ярқ-ярқ этарди Ланка, паҳлавонлар макони.

Завқу шавқ, алам ичра атрофга боқар маймун;
Тушди ногоҳ ёдига Сита, дийдаи пурхун!

Зар нақшин деворли саройлар бисёр,
Қалъаи устивор, шаҳри барқарор,
Дунёга мақтанса арзир кўрки бор,
Паноҳи — Равана Ўнбош бадкирдор.

Буржлар орасида ой сузар филҳол
Оқимда сирғанган оққуш бамисол,
Тун чоғи нур сочар экан баркамол
Сут ранг чиғаноққа ўшарди хиёл.

ҲАНУМАЪННИНГ ЛАНКА ШАҲРИНИ ТОМОША ҚИЛГАНИ ТАЪРИФИНДА

Мард Ҳанумаън қалъанинг деворидан сакрар бот,
Бу қалъани рокшаслар сарвари этмиш бунёд.

Шоҳона шукуҳ тўла шаҳарга мафтун боқар,
Боғлар ораста салқин, жилдираб сувлар оқар.

Булутлар шаклин аён этган каби самолар,
Ой нурида оқариб кўринар зўр бинолар.

Бежирим пештоқлари, ғаройиб минорлари,
Кубера пойтахтига мос тушар эди бари.

Ер қаърида — илонлар пойтахтидек жилвагар
Минг-минг чироққа ботиб ярақлар эрди шаҳар.

Индранинг пойтахти Амроватий бамисол
Олтин деворлар билан ўралмиш эди орол,
Уммоннинг нақ кифтида, гувиллар эсса шамол.

Туғлар балқийди, ажиб мусиқа дейсиз гўё
Осилган қўнғироқлар жаранглаб берса садо.

Зар қасрли Ланкага суқланиб боққан чоғи
— Воҳ,— деди Рама дўсти тишлаб ҳайрат бармоғин.

Юрсанг, ёнар пойингда қиммат баҳо ақиқ тош,
Тош дема — дур, марварид, лаъл термиш йўлга
наққош.

Ҳар бир минора ўрни безалмиш эди гўзал:
Тиллодан қуйилмиш-да, кумушдан берилмиш ҳал.

Зиналарни бир-бирин зумуррад безар эди,
Фусун ичра майдонлар ҳавода юзар эди.

Вийна навоси келар, гоҳида най нағмаси,
Гоҳ оққуш қичқирғи, гоҳ ибис мунгли саси.

Фусункор Ланка эди ҳавойи шаҳар гўё,
Жисмсиз тасвир мисол кезар фазолар аро.

ҲАНОМАЪННИНГ ЛАНКА ШАҲРИНИ АЙЛАНИБ ЧИҚҚАНИ

Маймунга хос нафосат, шукуҳ айлаб намоён
Тусин ўзгартиб олди Шамол ўғли бир замон.

Ланка дарвозалари гарчи берк, маҳкам эрур,
Девордан бир сакрабон ўтди-ю кетди қурғур.

Ҳанумаън шаҳар кирди Сугривани этиб ёд,
Солиб иблис юртига қирғин ила фатарот.

Шоҳ йўлидан боради буюк Рама сафдоши,
Рамани деб қайишган сафдош недир, дарддоши.

Дарчалардан келар сас — кулгу ила наволар,
Бу кеч гуллар атрига тўйинмиш хўп ҳаволар.

Олмосдан бино бўлган бутхоналар ярқирар,
Булутли қалъа мисол гўзал Ланка барқ урар.

Бинологни безатмиш тош гуллар чамбараги,
Аммо уфуриб турган тоза гуллар баргаги.

Саройлар пештоқида, нақшлар ёнида ёнар,
Гўёки тош гулларга жон киритиб товланар.

Ширин наво, саслардан маймун эриди тамом —
Гўё осмон ҳурлари куйларди олиймақом.

Хонандалар хониши завқ-шавқ қўзғотар дилда,
Жаранглар билакузук, заррин камарлар белда.

Ажиб бўйи муаттар дарчалардан оқади,
Шовқин, қарсак садоси зиналардан қалқади.

Веда айлаб қироат, дилда онт сақлар бари —
Аҳли Афсун, ул ҳарис Ўнбошнинг оғолари.

Шоҳ Йўлидан бораркан маймун кўрди: бир тўда
Равананинг шаънига мадҳ ўқир ёниб жуда.

Подшо уйи қошида, буталар аро пинҳон
Томошанинг зўрини кўрди роса маймунжон:

Пўстак ёпинмиш бири, бири урэн бехалал,
Биттасида кокил бор, бири эса тепакал.

Куша кўкати ила тутмишлар асо, чўқмор,
Бирида сирли олов ёнадирган манқал бор.

Яроғ ушлаб ғовурли тўпланмиш тараққослар,
Бир қулоқлик, бир кўзлик турфа нусха лаппослар...

Жулдурвоқи кийиниб жинлар юришар тўп-тўп,
Йириклари ичида резгилари жуда кўп.

Найзабардор, ёйотар, тирандозлар бунда жам,
Қилич тутган, зирҳ кийган зўр жангбозлар бунда жам.

Паканамас — новчамас, унча оқмас ё қора,
На лоғардир, на йўғон, на товус, на тасқара.

На бежирим, на хунук, қадди букик ё майиб...
Хўп томоша айлади Шамол ўғли анграйиб.

Ана, кучи кўпириб ҳаддан ошган оломон:
Қўлларида арқону паншаха-ю палахмон.

Баданига суриб мой, тақиб инжу, сийму зар
Кўчалар гули бўлиб сандироқлар ўзгалар.

Буталарнинг ичидан маймун айлабон назар
Баҳайбат қаср кўрди, қасрки булут қадар!

Равоқларнинг безаги тилло-ю зардан фақат,
Чўқморли рокшас-шерлар душманга солур даҳшат!

Равана уйи билан ободдир Ланка шаҳри,
Тенг келур унга ёлғиз Раъдвор Индра қасри!

Ёнгинада кишнайди биялар, шўх тойчоқлар,—
Учар аробаларга рокшаслар қўшиб боғлар.

Ёмғирга тўйиб олган булутлардан оқроқ сал
Филлар юрар қўр тўкиб, тўрт дандони мукамал.

Ҳанумаън қуш, ҳайвонлар чизилган эшик кўрди,
Ҳаялламай бот ўзин нақшин эшикка урди!

Соқчи жинларни алдаб лақиллатди хўп моҳир
Маймун зотидан чиққан чаптастгина баҳодир.

Қасрга кириб олгач, боладим барин, деди,
Соқчилару ашаддий айёр жинларин, деди.

Маймуннинг қошида бўлди намоён
Шуълалар қўйнига чўмган ошиён.
Қора сабур, қизил сандал ушбу он —
Исриқдонда тутар, бўй сочиб ҳар ён.

ҲАНУМАЪННИНГ СИТАНИ ТОПА ОЛМАГАНИ

Оҳулар ичида буғу бамисол
Юлдузлар қўйнида балқиди ҳилол,
Шаффоф чодир тикиб жимирлар алҳол
Мондара-ю Уммон устида яққол.

Оқмоқда ой нури совуқ ёғдуси,
Аёндир мавжларга солган қутқуси,
Кунжак-кунжакларда кечанинг туси
Ўзгарди, ёришиб Уммоннинг юзи.

Ям-яшил нилуфар барглари аро
Ой сассиз, садосиз нур тўкар аъло,
У юзар оққушдай мағрур бепарво,
Фил узра филбондек чўкиб муалло.

Кўкда ой булутлар ичра муаллақ —
Қоялар ичида чўққидек мутлақ,
Дандони ҳалланган Бишну фили нақ,
Ё эса учкир шох букри тувалақ.

У мисли қуёндай мулойим, майин,
Оламга нур сочар он ўтган сайин,
Ёвуз Роҳу доғда қолгуси тайин,
Муз қуёш олдида эригандайин.

Ўрмон ичра кирган серка филсимон,
Тошлоқда ўкирган шердай беомон,
Тахтда савлат тўккан подшойи замон —
Ой кезар булутни суриб ҳар томон.

Жаннат боғларида яралган бу нур
Борлиқ мавжудотга бирдай сочилур,
Ошиқ-маъшуқларга бахш этар сурур,
Рокшас ҳам баҳр олар, ҳарису этхўр.

Яйрайди — хуш қилиқ, хуш сас жононлар,
Ёрига тўш қўйган моҳи тобонлар,
Учгувчи иблислар, қаҳри ёмонлар,
Дилга ёвузликни жо этган жонлар.

Маймун дарчалардан пинҳон ташлар кўз:
Не-не нозик-ниҳол ошифта гулюз
Шавҳарин қучоқлаб ухлар устма-уст...
Қабоҳат ишларни қилгай не ёвуз.

Бунда бор бетайин бекорчилар ҳам,
Мастликка муккадан кетган чинакам.
Айш-ишрат лойига ботганлар ҳам жам,
Кимдир узуқ-юлуқ койинар бу дам.

Буқа бўйин бири тинчимас сўкиб,
Сўкади қўлларин шоп қилиб, букиб.
Бири чўнг кўкракка уриб, энтикиб,
Хотинлар пинжига қисинар чўкиб.

Барча ҳам шундоғмас Ланкада бироқ:
Ёй буккан эрлар бор, боқсанг яхшироқ.
Ой чеҳра ҳурлар бор, хўп шакар дудоқ,
Бадани диркиллоқ, сийналари оқ.

Нозик кафтларига соҳибжамоллар
Хушбўй мой олишиб, ширин мақоллар
Суртарлар баданга пари мисоллар,
Гоҳ хуррам, гоҳ кўзи тўла хаёллар.

Келар яроғлилар шовқин-сурони,
Жаранглар филларнинг наъра-туғёни.
Шаҳармас — айқирган сув ошиёни,
Вишиллоқ, билтиллоқ морлар макони!

Шамол ўғли Ланка халқини кўрди,
Бомаъни зўр Афсун Аҳлини кўрди,
Донои яктолар ақлини кўрди,
Не-не нафосатга ҳақлини кўрди.

Куйдириб ёндиргай гўзаллар нози,
Суҳбат этса даво дардга овози,
Хуштори не деса барига рози,
Ёрқин сайёралар каби парвози.

Баъзиси ийманиб ёндошар ёрга,
Ўзгаси ўхшамас имони борга,
Яйрашиб қарамай номусу орга,
Қуш қушни қучгандай берилмиш корга.

Япасқи уйларда ясоғлиқ жойлар,
Ётар ёри билан не ёрқин ойлар.
Бадани зарринки, тенгсиз чиройлар
Нуқраваш ойнинг ҳам кўзини бойлар.

Ички бўлмаларда не моҳи таълат,
Юзидан нур томган покиза хилқат,
Кезарлар нигоҳи олов, ўт сифат
Шуъладай ярақлар либоси қат-қат.

Қайдадир Жонакнинг кўз нури қани,
Эзгуликлар айлаб тилаб олгани,
Эгатдан туғилган, ердан бўлгани,
Шоҳона бўстоннинг муъжаз гулшани?

Қайдадир Рамани ардоқлаган гул,
Митҳила малаги, ул тоза кўнгил,
Ширин тил, хушовоз, сочлари сунбул,
Оқдил, аммо қора қисмати нуқул?

Маъюс боққанидай ой ботар чоқда,
Энди унинг кўрки балқир узоқда,
Мисли олтин ўқдек фалакда — тоқда,
Ва ё зар чизиқдек заранг тошлоқда.

Бўйнида ярақлар тенгги кам маржон,
Бўғзидан тутади чексиз ғам, афғон,
Шундоқ мода товус ёлғиз қолган он
Ногоҳ нидо этса қалқийди ўрмон...

Надомат ичида бечора, бесар,
Ситадан топмайин бирон бир асар,
Рағҳу зурёдининг сафдошин баттар
Исканжага олди ғам ила кадар.

ҲАНУМАЪННИНГ ЛАНКА ШАҲРИНИ КЕЗИБ ЧИҚҚАНИ

Истаган қиёфага Ҳанумаън кира олур
Шитоб юриб Ланкага бирма бир назар солур.

Қалин девор ярақлар офтоб каби олиб кўз,
Ёғоч қаср балқийди таърифига йўқдир сўз.

Қаср теграси чоҳдир, соқчилари беомон,
Қасрмас, гўё шерлар қўриқлаб ётган ўрмон.

Равоқлару пештоқлар тилло эмиш бус-бутун,
Эшикларга кумушдан ҳал бермишлар серфусун.

Нақшин-нигор эшиклар бори буди зар эди,
Оқ қасрга мисоли ранг-баранг камар эди.

Унда тойлар бор эди, отлар — баланд парвозлар,
Филу филбон ароба, чапани чавандозлар.

Йўлбарс тери тўшалган аробалар бунда бор
Тилло-ю фил суякдан ҳал берилмиш нақшинкор.

Ярқиллама ақиқ тош олов мисол ёнади,
Саркардалар жам бўлиб кенгашгувчи хонада.

Сарҳовуз бўйи салқин, фавворалар чарх урар,
Антиқа қуш, ҳайвонлар атрофда изғиб юрар.

Уришқоқ жангчилар кўп, чиранчоқ соқчилар кўп,
Аёллар бўлса сулув, сув билан ютгудай хўп.

Қаср ичра гўзаллар зираклари жаранглар,
Жўр бўлибон уммоннинг шов-шув, мавжлари янграр.

Равананинг макони тўлмиш сандал бўйига,
Бойлигу зар, дилдорлар сиғмайди ҳеч уйига.

Қасрин эса бедамиш шоҳона рамз, тимсоллар,
Жангчилари-чи — ўкрук ваҳший арслон мисоллар.

Деворларга боқсангиз, тошлар ёнар шуълавор,
Гўсноғора, бурғулар сас таратур улуғвор.

*Ой алмашар, шу сабаб тутар қасрда меҳроб,
Табаррук жой йўқ ўзга элга этмоққа тавоф.*

Пўртанадай сершовқин, қайнар эди бу қаср,
Маймун дерки: «Қасрмас, мисли гирдобли баҳр!»

Ичкари қўш-қўш хона, нақшлари хўп аломат,
Ғаройиб маофалар — жони дилиннга роҳат.

Эрмак хонаси ана — турфа ўйинчоқ сочиқ,
Ана ишрат уйчаси, эшиклари ланг очиқ,

Ховузи бор, товуснинг уяси ҳам... О, Кама,
Бундоқ уй яратай деб бўлма ортиқ хомтама!

Зар идиш, ўриндиқлар балқийди хоналарда,
Уюм-уюм ақиқ тош ётар ошёналарда,
Кўк ёқут бор, олмос, лаъл, зумуррад доналар-да...

Ҳаво ранг шуъла ичра бўлганидай офтоб ғарқ,
Бу сарою Кубера тахти аро йўқдир фарқ.

Заррин лангарчўпларда юксакда туғ ҳилпирар.
Маймун кўзга кўринмай зарфишон уйга кирар,

Бебаҳо қадаҳларда офатижон май эди,
Шундай тиниқки, кўрган сипқормоққа шай эди.

Ёнар тошдек балқирди қизлар, лаби шакарлар,
Жаранглар тунда сирға, беллардаги камарлар...

УЧАР АРОБА ТАЪРИФИНДА

Шамол ўгли Равананинг ўз укаси Куберадан тортиб олган учар аробасини хўп қизиқиб томоша қилди.

*Пушпакани безар чўнг ғилдираклар,
Нур ўйнаб ярақлар нафис тиргаклар,
Қасрларга пастдир гарчи юксаклар,
Аммо барчасидан юксак гупчаклар!*

Ароба нақшлари ғадир-будир, соз —
Зумрад қушлар шайдир этмоққа парвоз,
Тулпорин ўйнатар моҳир чавандоз,
Илон кулча бўлиб ўралмиш оз-оз.

Патлари пирпираб қуш урар чаппор,
Нозик қанотларин пастлар устакор,
Сўнгра фалакларга учар шиддаткор!
Оҳ, Кама отган ўқ шундай шуълавор!

Филлар Лакшмий томон жар бўйлаб борар.
Ва филда ўлтириб ушлаб нафис фар,
Оқ билак маъбуда атрофга қарар...
Бундай гўзалликни кўрганми башар?

Жасур юрагида тошиб ҳаяжон
Маймун аланг-жаланг боқди ҳар томон.
Сеҳри олам-жаҳон, доврўғи дoston
Ароба кўрганни айларди ҳайрон.

ЯНА УЧАР АРОБА ТАЪРИФИНДА

Учагон аробага Ҳанумаън мойил эди,
Қўли гул Вишвакарман сеҳрига қойил, деди.

Барпо қилмиш ароба, парвози на соз доим,
Инжу билан безаб, дер: «Яша, шундоқ бўл, қойим!»

Қуёш йўлида балқиб елади ёниб ол-ол,
Вишвакарман шаҳди-ю шиддатига зўр мисол.

Баҳайбат аробада бирон қусур кўринмас,
Синиқ, мертик, бузуқ жой асло қўлга уринмас.

Маҳорату шижоат, уқув шунда жам эди,
Ўтли минг турфа тошлар бари мужассам эди...

Бундай кўркни на қаср, на шоҳи замон кўрди,
На маъбудлар макони ва на-да жаҳон кўрди!

РАВАНА МАҲБУБАЛАРИ ТАЪРИФИНДА

Энига ним жўжана бўйи бир жўжана нақ
Оппоқ қаср кўринди Ҳанумаънга таҳ-батаҳ.

Заррин зинапоялар ҳар айвонда товланар,
Биллурий деразалар офтобда оловланар.

Тилло билан йўғрилмиш осма майдончалар ҳам,
Товланур унда тошлар ранглар алмашиб кўркам.

Қаср ичра — пойингда нур сочар инжу маржон,
Ярақлар кўк зумуррад, ёғдуланар лаъл алвон.

Олтин ранг қизил сандал шуъласи айлаб таъсир
Мисоли тонгги қуёш нурига тўлмиш қаср.

Пушпакага чиқиб шарт осилиб олган эди,
Маймун бурнига кирди ёқимли таом ҳиди.

Таомнинг ширин ҳиди тобора ортиб борар,
Бу ҳидда маъбуд бордек, ўзига тортиб борар.

Ҳанумаънга бу ҳиддан суюмли ҳид бўлганмас,
Бу ажиб ҳид мисоли оғасидек берди сас:
«Кетдик, тешиб бергумдир, душманинг ушбу нафас!»

Сугриванинг сардори бу сасга қулоқ тутди,
Таърифига тараф йўқ ажиб хонага ўтди.

Маймун деди: «Рокшаснинг бу уйига, ҳойнаҳой,
У-бу эмас, тенг келур устунлари зар сарой!»

Пастда сидирға биллур, сочилмиш тилло хол-хол,
Нақшинкор фил суяги аро бир инжу хиёл.

Зар устунлар тепаси қанотнусха ғаройиб:
Гўёки қаср учар улкан қанотин ёйиб!

Тўрт кунжакли қаср эди рубъи маскун мисоли,
Ҳашамга ҳашам қўшар ол-ол гилам жамоли.

Патли куйчилар базми, сандалнинг атри, порлоқ —
Зар устунли қасрни тутмишди бошдин-оёқ.

Нечоғлик оққуш янглиғ оппоқ бу макон, нафис!
Нечоғлик иблис мисол Равана этхўр, ҳарис!

Исриқдонлар тутайди, баргаклар таратур ҳид,
Бу қаср *Комдҳену* — *сеҳрли сигир* тахлит:

Ул сигир хуррам айлаб, юзларга ол ранг ургай,
Истаклар бажо бўлса шундагина соғдиргай!

Улкан қаср кенг, унда беш туйғу эркину ҳур,
У барига онадек доим парвона эрур!

«Индранинг зарфишон маконига келдимми?
Ё жаннатнинг бўстони, ошёнига келдимми?
Ё дунёнинг нариги томонига келдимми?»

Лаъл шоҳсупа устида заррин ёритгичлар сушт,
Ошиқ ўйнаб бой берган ўйинчи мисол маънос.

Бул безак, ёритгичлар порлар экан шуълавор,
Равананинг савлати қўшмиш виқорга виқор!
Маймун кўрди: уйқуда не-не дилдор, не-не ёр...

Барчаси роҳатда маст осмон ҳурлари янглиғ,
Зар либос кийиб ётар офтоб нурлари янглиғ.

Тинмади базму ўйин тун ярим бўлмагунча,
Гулруҳлар майи нобдан қийшайиб қолмагунча.

Барчасин роҳатафзо уйқу оғушга олди,
Камару исирғалар сас бермай тиниб қолди.

Нилуфар кўлига ҳам шундоқ сукунат чўкар,
Болари зувилламас, оққуш жим бошин букар...

Нилуфар каби хушбўй юзларга тушди парда,
Қабоқлар бермайин дош, юмилди шўх кўзлар-да.

Япроқ ёзмоқ, офтобни кутиб олмоқ тонг маҳал,
Кеч юмилмоқ — нилуфар одати азал-азал.

Шамол ўғли ҳайқирди: «Оҳ-оҳ, нилуфар юзлар,
Лаб қўяй, бир тўяй, деб болари сизни излар!»

Ададсиз юлдуз ёнган куз осмони мисоли
Балқийди тахт хонаси кўнгилга фараҳ солиб.

Сиз — сонсиз ёритгичлар ваҳший ҳоким қошида,
У — ой, ҳокими мутлақ юлдузлар талошида!»

Филҳақ сийм бадан, барно, тенгсиз бу оҳу кўзлар,
Кўкдан ҳайдалиб гўё ерга тушган юлдузлар!

Қуйиб қўйгандай қизлар ой чехра, қоши пайваст,
Афъюн ютгандай бари донг қотишиб ухлар маст.

Гултожлар ҳар қаёнда, кийимлар сочилмишдир,
Тийлаклар ҳам ўчмишдир, сочлар ҳам ечилмишдир.

Бировлар тўпиғидан тушмиш тилла ранг ҳалҳол,
Маржонларин йўқотмиш не-не тамтам, ойжамол.

Бияларнинг югани бўш қўйилган сингари
Яйдоқ қизлар тасмаси осилмиш белдан нари.

Улар — фил эзиб ўтган, топтаган лианалар.
Баргакларсиз қолмишди оппоқ тўшлар, сийналар.

Оқликда, силлиқликда бари оққушдай аъло,
Инжулар титраб ёнар, икки оқ тўшлар аро.

Олис уммон йўллаган марварид тошу гавҳар —
Зумуррад маржон балқир баайни қоражигар.

Қизларнинг оқ кўксига хўп ярашган занжирлар
Тилло патли ғозлардек товланиб сочар нурлар.

Гўзаллар ёдга солур лим-лим оқар дарёни —
Ўки, устида зар патли қушлар тутмиш самони.

Белларга баста бўлган қўнғироқчалар майин
Чайқалур сув юзида зарбарг нилуфардайин.

Тимсоҳдан қочиб сувда қутулмоқ балки осон,
Аммо ўлдиргай тайин бир боқса офатижон!

Нозли нозанин қизлар оҳиста олса нафас
Либослари шитирлаб, исирғалар берар сас.

Уйқуда бўса тилаб болишни қучмиш бири,
Қабосин билмай тортиб, устини очмиш бири.

Бири бирида ётар оппоқ тўшин этиб фош,
Бири эса ўзгасин қуймичига қўймиш бош.

Қўлларин гириҳ қилиб, май айлабон шодмонлар.
Бир-бирининг пинжига кирмоқ истар жононлар!

Раванани жононлар ўраб олмишлар, гўё:
Болари кўчи қучган баргак бўлди жобажо.

Чаман-чотир гуллаган лиана новдаси ул,
Атрофда қизлар эса — новда узра бодроқ гул.

Уйқу ичра донг қотган Равана қайлиқлари
Маст болари кўчига монанд эдилар бари.

Диркиллаган баданлар, безак, гул ва тақинчоқ...
Қимга нима тегишли — билиб бўлмасди бироқ.

ҲАНУМАЪННИНГ РАВАНА
ҚАСРИГА КИРИБ ОЛГАНИ

Маймун кўрди самонинг муъжизасин шу онда :
Биллурий гумбаз турар монанди йўқ жаҳонда.

Нафис суяк, олтиндан ул минбар оёқлари,
Кўмилмиш эди зарга ўрин-жойларнинг бари.

Жойлар аро, баайни юлдузлардан олиб нур
Оппоқ ҳарир ичида заррин тўшак кўринур.

Яшнаб ётган ол-алвон гулчамбарлар эса ссз
Бўй таратиб дилларни айлар эди сарафроз.

Зар тўшак узра қуллар тин билишмас лаҳза ҳеч,
Қўтоснинг оппоқ думи — қўлларида елпиғич.

Қалдиरोқли булутдай дабдабали, ҳайбатли,
Зар либосга бурканиб, сирға тақиб, савлатли.

Қирмизи ранг оқ булут мисол, гиламда пурпур
Мушк бўй таратиб ётар ёлғиз Қизилкўз мағрур.

Чорпахил Бақувватқўл кўзларин юмиб ётар,
Шу ётиши бутазор Мондарани эслатар.

Мардона рокшасларнинг ҳомийси, серкаси ул,
Жодугар санамларнинг суюкли эркаси ул,

Илон янглиғ вишиллар: тирик жонга беомон —
Раванага қарашга ҳайиқарди маймунжон.

Нарвонга чиқиб олди юраги дук-дук уриб,
Шоҳ Сугрива эркаси қўрқиб, дармони қуриб.

Сўнгра турган жойидан кузата бошлар маймун:
Маст Равана йўлбарсга ўхшар эди бус-бутун.

Филга ҳам ўхшар: гўё куйикишда билмай ҳад
Ҳориб, ухлаб қолганди таратганча бўйи бад.

Раздвор аломатларин илғар Ҳанумаън мана!
Тилла билакузуклар тақиб олмиш Равана!

Айравота тишларин кетмабди изи ҳали,
Эсда: Равана қўлин чақмоқ урган маҳали,

Лаппак ила урмишди ҳатто Халлоқи Олам,
Бироқ билагиди куч бисёр эди ҳали ҳам.

Билаклари яшиндан бўлганди зеру забар,
Муштуми-чи, каттакон гурзи-ю чўқмор қадар,

Чўқмор не, фил калласи янглиғ чўнг ва зарбадор.
Бош бармоғида эса фароғат нишони бор.

Шоҳона жойни бузиб, рўйжога ғижим солиб,
Беш панжаси ястанмиш беш бошли мор мисоли.

Сандал бўйини сепиб қўлга бермишлар оро,
Дуру гавҳар ёнади бармоқларда жобажо.

Худолар, гандҳарвларни эзган қўлларни бир-бир
Ардоқлаб сийпардилар зебо санамлар соҳир...

Мушку анбар ислари анқиган икки қўлни,
Қўл дема, билқиллаган икки мори сабилни

Кўриб қолди Ҳанумаън. Ўзи — Мондара тоғи —
Эса қўллари мисли тоғнинг икки тармоғи.

Турфа-турфа ҳидларни уфуради нафаси,
У нафасдан сезилар қанду бўза мазаси.

Аммо баҳайбат оғзи ўпқондай қўрқув солар!
Шуълавор тожи эса бошидан тушиб қолар —

Олов нусха ёнар тош, инжуга кўмилган тож,
Олмос сирғалар чақнаб айлар имонни торож.

Равананинг қип-қизил чайир кўксига шу он
Узилиб тушар оғир дурлар тизилган маржон.

Кўйлаги ҳам сирғалиб, чандиқлари сўраниб,
Шоҳона чойшабларга ярим-ёрти ўраниб,

Илон каби тўлғаниб, яланғоч то бел қадар
Уйқу оғушида маст ўликдан баттар ётар.

Гангага ёнбош қилиб донг қотган филни паққос —
Ланка шаҳаншоҳига бўларди этса таққос.

Нурафшон айлар уни тўрт зар қандил, тўрт чироқ,
Тунд булутни тун чоғи ёритган каби чақмоқ.

Унинг пойида шароб тутмоқдан чарчаб-ҳориб —
Қолган қизларни кўрди маймунларнинг сардори.

Иблислар яғонаси ишратпараст, ишқпараст,
Айшдан тиниб, гўзаллар оғушида ухлар маст.

Раққоса-ю ойсулув санамлар ухлаб қолмиш,
Ул ҳокими мутлоқнинг қучоғида тин олмиш.

Зумрад исирға, хушбўй гулга боқиб маймунжон,
Ой юзли дилдорларни таниб олди бегумон.

Маҳобатли қасрни чамалашга уринди,
Қаср унга юлдузли осмон бўлиб кўринди.

Ясланиб ухлар эди раққоса чарчаганча,
Уйқуда ҳам нафосат, назокат сақлаганча.

Қайиқ ортидан юзган кундай нилуфар мисол
Вийна билан ёнашиб ётарди соҳибжамол.

Манкукани қучоқлаб ухларди бир оқ билак,
Созмас, гўё гўдакни ачомлаб ётар малак.

Бири чилдирмасини босмиш оппоқ тўшига,
Гўёки хушторини қучар эди тушида.

Чамаси ўйинчи қиз нозик ниҳол, сийм тан,
Най эмас, ухлар эди суюкли ёри бирлан.

Май ичиб кайфдан карахт нозанин зебо, қаранг,
Жон олар оғушига ноз ила босмишди чанг.

Ўзгаси майдан тотиб ловиллаб ол-ол юзи,
Бўлмишди шу кўйи нақ баҳорги гулнинг ўзи.

Икки зар қадаҳ мисол сийнасин айлаб ниҳон
Уйқуга кетибди маст ойчеҳра офатижон!

Гулрўлар донг қотмишлар боқмай нари-берига,
Биттасининг қуймичи ёстиқ эди бирига.

Созчи қизлар, уйқуда жўшиб аҳтирослари,
Ошиқларин қучгандай қучоқламиш созларин.

Шунда ажиб хобгоҳни илғай олди Ҳанумаън,
Ўхшаши йўқ шукуҳга боқиб қолди ҳангу манг.

Гул андомли малика, хуш қоматли нозли ёр
Заррин кўрпачаларда ётар эди шуълавор.

Турфа хил ақиқ тошлар, бебаҳо зебу зийнат,
Дурларки адади йўқ, олмосларки ўт сифат.

Гул ҳусни яна чунон қасрга бермиш оро.
Малика Мандўдарий деб аталур ҳурлиқо.

Сийм бадан гарчи, ўзи оқ юзли эрди санам,
Очилиб қолмиш эди кичкина қорни шу дам.
Соларди жонга офат Ланка гули чиндан ҳам!

«Ситани топдим!» — дея сакрай бошлар маймунжон,
Махлуқвор қилиқларни айлаб буткул намоён.

Устунга чиқару пастга отилар,
Ўзига ярашмас қилиқлар қилар,
Думин ушлаб олиб юлмоқчи бўлар,
Ирғишлар, юмалар, ҳингиллаб кулар.

Равананинг бош хотини Мандўдарийни Сита деб ўйлаган Ҳанумаън, дарров адашганини билди: вафодор ва ғамгузор Сита ҳеч қачон Равана хонасига кириши мумкин эмас. Бундоқ қилгунча, у ўзини ўлдиради-қўяди.

Ситани ахтариб юрган Шамол ўғли боши оғиб, рокшаслар ҳукмдорининг емакхонасига кириб қолди.

РАВАНАНИНГ ЕМАКХОНАСИ ТАЪРИФИНДА

Турфа хил нозу неъмат, турфа таом бор эди,
Бир боқишдан Ҳанумаън ҳайрати ошкор эди.

Қўтос гўшти турибди, қобон, буғу эти бор,
Неки емак истасанг, ол-чи, уялма бекор!

Товус ҳам товуққа-ку урилмаган қўл ҳали,
Остида кўзни олар заррин идиш сайқали.

Баркашда қобон эти, ёнма-ён бордир кам-кам
Айронда яхна бўлган каркидоннинг гўшти ҳам.

Эчки ила жайра бор, турар сели силқиниб,
Ими-жими тузланган каркидоннинг биқини.

Беадад қуён, каклик заррин товоқларда жам,
Денгиз балиғи, қанд-қурс, нордон, шўр емишлар ҳам.

Егулик хўрак бунда, ичгулик шароб унда,
Қўлбола бодалар ҳам турар бир четда хумда.

Бесаноқ билакузук ҳар қайда қолиб кетмиш :
Базм аро гулчеҳралар фаромуш хотир этмиш.

Гул ичра, самар ичра ярақлаб, яшнаб ол-ол,
Дастурхон кўринарди коинот тожи мисол.

Серҳашам ўриндиқлар терилмиш қатор-қатор,
Хона юлдузли тоқдек ёнмоқдайди шуълавор.

Хуш бўй толқон қўшилса суюмли бўлур бода,
Ютумли бўлур бода, монанди йўқ дунёда.

Шундоқ бодалар бирла гул бўзалар бунда мўл.
Мадҳевижа деб аталган майи ноб ҳам кўп маъқул.

Баридан бисёр тайёр бу нурафшон хонада,
Хона анқиб зиравор гўзал эди янада.

Гуллардан нақш ўйилмиш зар идишлар бир жаҳон,
Биллур қадаҳлар кўрди Ҳанумаън лолу ҳайрон.
Зар косалар зумрад-ла безатилмишдир чунон.

Май кўзалар бир талай, бири биридан на саз!
Биттасидан салгина ичилмиш эди холос.

Бирида ҳали май бор, бўлмиш ўзгасида соб,
Олазарак Ҳанумаън жим борар елдай ҳисоб.

Бир-бирин қучиб, оҳ-оҳ, ҳушқад санамлар ётар,
Сармасту сархуш бари ширин тушларга ботар.

Гултожу либосларни сийпалаб ўтган шамол
Фароғат лаҳзасидай ёқимли елар беҳол.

Рўёдай ҳаво бу дам уфурмакда бўйи хуш,
Санталу чилим ҳиди қоришиқ очар оғуш.

Пушпака узра кезар фалакка умтиб алҳол
Қурама хуш бўй ҳидга тўйинган майин шамол.

Балқиб ётади қизлар оқ бадан, долчин бадан,
Қорача бадан гоҳи, гоҳ эса олтин бадан...

Рокшаслар маконида, тўрт девор ичра бари
Эзилиб ухлаб қолмиш Равана дилдорлари.

Май кучи енгмиш, бари ётар беҳолу бежон,
Тунги нилуфар янглиғ гулчеҳралар заъфарон...
Бунда ҳам топгани йўқ маймун Ситадан нишон!

...Бирданига Ҳанумаъннинг эътиборини беомон рокшас хотинлар қўриқлаб ётган ашўкзор ўрмон ўзига тортди. Ашўкзор ўрмон баланд девор билан ўралган эди. Маймун соқчиларнинг кўзини шамғалат қилиб, баланд девор ёнига ўтиб олди.

ҲАНУМАЪННИНГ ЎРМОНЗОРГА КИРГАНИ

Шодлигидан ўзини жой топмайин қўймоққа,
Шарт деворга сакради Ҳанумаън, ўрмон ёққа.

Ҳузурбахш соя-салқин ашўканинг таглари,
Бўй сочар *чампаканинг* заъфар гули, барглари.

Нафас каби мулойим эпкин еларди шунда,
«Маймун оғиз» аталган қаҳва дарахти бунда.

Илон дарахти ила гулламишди ёнма-ён.
Удалак муаттар бўй уфурарди ҳар томон.

Нарироқда анбаҳлар гултож кийган мисоли
Лианалар бағрида ўзгачадир жамоли.
Барини сийпаб ўтар Ҳанумаъннинг шамоли.

Сийму заррин япроқлар узра бир тиғи паррон —
Ёйдан отилиб чиққан ўқдек елар маймунжон!

Офтоб туққандек балқиб касб этиб кўрку виқор,
Чуғур-чуғур қушларга бозор бўлмиш ўрмонзор.

Қушлар хонишда, кезар буғулар пода-пода,
Сурх новдалар тақмишди гул, мева шода-шода.

Эҳ, гўзал эди бунда, кўнгилга тўлар туйғу,
Ана жуфтин соғиниб зор-зор сайрайди какку.

Гуллаган дарахтларни болари кўчи босмиш,
Товуслар қичқиритар, мастликдан ҳирси ошмиш.

Дарахтларда шивиллаб учар Ҳанумаън гирён,
Видеҳалик малакни излаб боқар ҳар томон.

Аммо тинчгина ётган сон минг, сон мингта қушлар
Ногоҳ безовта бўлиб фалакка гур учмишлар.

Ва Ҳанумъан ранг-баранг ёмғир остида қолди :
Гулу япроққа тўлди тегра-ю орқа-олди.

Ана *Морутлар* насли мисли ботир шери нар
Ашўказор ичида гултепадай кўринар!

Бори махлуқ маймунга боқиб ҳайратда эди,
Бари маймунни кўриб кўклам тангриси, деди.

Дарахтма-дарахт сакраб ўзини отар маймун,
Ўрмоннинг гул либосин юлқилаб тортар маймун.

Оқибат гул-япроқдан айру тушган ҳар оғоч
Кийимин ҳам бой берган қиморбоздай яланғоч.

Шамол тунд булутларни поралаб қувгансимон
Лианалар тўрини узиб борар маймунжон.

Қўлу оёқ, дум ила ғовларни бўлак-бўлак —
Айлаб бораркан, ногоҳ чиқиб қолди зар йўлак.

Ўзга йўлаклар яна бор эди ундан нари,
Биллур, кумуш лаъл билан безалмиш бари, бари.

Суқ билан термуларди Ҳанумъан ҳайратда лол,
Шаффоф ҳовузнинг суви тиниқки, зилол-зилол.

Ҳовуз бўйи — серсоя, зар япроқлар салқини,
Зиналарда ақиқ тош — товланишлар талқини.

Сув остида марварид, дур, маржон ярақларди,
Ҳовузнинг қумлоқ тубин безабон ярақларди.

Оқ, яшил нилуфарлар гуллади бодроқ-бодроқ,
Оққушлар сузиб юра, саси келмайди бироқ.

Қорағозлар қичқирар, айлабон чуғур-чуғур,
Кўл узра парвоз қилар датюҳ тин билмай қурғур.

Булоқлардан сув оқар — дарахтларга қон мисол.
Амритадай руҳафзо, кўз ёши каби ҳалол.

Қатор-қатор толгуллар Ҳанумаънга кўринди,
Учмоҳ оғочи — сандал нигоҳига уринди.

Ўрмонзорнинг ичида бора берди маймунжон,
Ям-яшил баланд тоғ пайдо бўлди шу замон,
Қоя тошлар бир томон, жарликлар бор бир томон.

Тоғ бағрида сўқмоқлар ташланар эди кўзга,
Форлар бор, ажиб, салқин таърифи келмас сўзга.

Юксак-юксакдан жилға суронли ва асабий
Учиб тушар, хуштордан аччиқланган қиз каби.

Тўп дарахт чўққига дер: «Озроқ эгил-чи сойга!»
Дўстлар гўё: «Яраш!» деб панд берар гулчиройга!

Сой ҳам бурилиб аста секинлаб оқар энди,
Гўё ўгитга кўниб, ён бериб боқар энди.

Туби лаъл, ақиқ, инжу, суви муз, сарин-сарин,
Фаройиб ҳовуз кўриб Ҳанумаън дер: «Офарин!»

Ҳовуз тагига қадар ялт-юлт рангин зиналар,
Ҳар пояга зилол сув қўйиб ўтар сийналар.

Турфа хил нақшлар ила безалмиш нафис ҳовуз:
Нақшоши азал қурган қасрлар кўрсатур юз,

Қалин, зич ўрмонларда ўтлаб юрар ҳайвонлар,
Ғунча туккан оғочлар, гул-гул боғи ризвонлар...

Ҳовуз гирдида жуфт-жуфт заррин курсилар бордир,
Курсилар узра «порна» ўзи соябардордир.

Сербар соябон янглиғ ашўкнинг заррин барги
Офтобга ўзин солиб ҳашамли товланарди.

Атроф майдонлар кўм-кўк, сувлар айқириб оқар,
Салқин бутазорларга Ҳанумаън суқли боқар.

Баъзи дарахт товусдай кўнгилга ҳайрат солур:
Барги ранг-баранг, яшил, гоҳ тилла тусин олур.

Кўриб зар оғочларни бармоқ тишлар маймунжон:
Танасидан нур ёғар, товланар жаҳон-жаҳон.

Зарфишон новдаларни тебратган чоқда сабо
Қўнғироқдек сас чиқар дарахтлардан босафо.

ҲАНУМАЪННИНГ СИТАНИ ТОПИБ БОРГАНИ

Ҳанумаън барглар аро яшириниб шу замон
Қайда, деб, Сита, боқар ўрмон ичра ҳар томон.

Балайд дарахтда туриб ўрмонни айлаб назар,
Шундамасми, дер эди, асираи ул музтар?

Ўрмон ҳам Индранинг самовий боғидек нақ,
Илоҳий бўй таратиб солур дилларга фараҳ.

Дарахтларга чирмашган лианалар серфусун,
Дарранда-ю парранда эркиндир бунда бутун.

Кўшқу саройлар кўрки кўзларингга роҳатдир,
Каккунинг соз нағмаси кўнглингга фароғатдир,

Сувлар юзида қалқир яшноқ гуллар мўлдан-мўл,
Ўнгда, заррин нилуфар, оқ-оппоқ фар эса — сўл.

Чиройли шинам ғорлар чор тарафда бор эди,
Бундан ҳовузнинг кўрки тағи фусункор эди.

Қип-қизил товланарди бамисли шафақ ўрмон,
Гуллаб ётган ашўкдир энг зўр дарахт бегумон.

Оловли сурх новдалар, бўғриқувчи бутазор,
Қўнган ўтпар қушлардан кўринмакда шуълавор.

Ғам оламин босгувчи ашўкнинг новдалари
Гуллар билан қопланмиш, нурланиб бари, бари.

Тўти дарахти ёнар, тўқ сариқ бўлиб, қара,
Ёнгинада ҳашамдор гулламиш карникора.

Шоҳ Сугрива сардори, жўмард ботир боқди-ю
Заъфар гуллик пуннога узра кўрди ёғду у.

Зўр илдизли ашўк-чи, шохларин ҳар ён отиб,
Балқиб турар тилла ранг, ўт пуркаб, нурга ботиб.

Сон минг дарахтлар шундоқ гулларга ўралмишдир,
Барглар ичра ранглар — ол, сариқ, кўк —
қорилмишдир.

Осмони соний гўё муқаддас ўрмон бори,
Таҳ-батаҳ гулу гулзор — ёритгичлар бозори.

Ўрмондан кўз олмай дер маймун: «Йўқ, тўртта эмас!
Жаҳонда беш уммон бор, беш бесарҳад уммон, бас!

Яшил кенгликни уммон, сон мингта гулни эса
Бўлур инжу ва ё дур, сарвати аъло деса!»

Виқор ила фусунда Ҳимолайнинг ўзи нақ,
Минг нағмали қушларга, ҳайвонларга йўқ саноқ,

Сонсиз дарахтлар бунда гуллар ҳар фасл олиб,
Гандҳа, маъадана ҳатто кетгувси ортда қолиб.

О, ўрмон ўрмон эмас бориб турган оромгоҳ!
Оқ қаср устунларин кўрди Ҳанумаън ногоҳ.

То бу дам кўздан ниҳон минг устунли оқ сарой
Қорли Кайлос мисоли кўрсатди-қўйди чирой.

Ёп-ёруғ меҳроб қуяр кўзларга зар шуълалар,
Қаср ҳам юксак, бориб нақ осмонга уланар.

Жулдурларга ўралган ғуссали моҳитобон
Бамисол шукуҳ ичра намоён бўлди шу он.

Гул узар, гулгун узор йиртиқ либосда ночор
Бераҳм пойлоқчилар қўлида чекар озор.

Қалин дуд ичра олов кўрингандек зўр-базўр
Ғамга ботган ойчеҳра сочмоқдайди хира нур.

Йўқчилик ва мусибат сўлдирди ол рухсорни,
Жон олгудай оздирди ул қадди бетакрорни.

Безаксиздир либоси, кирдан ялтирар буткул,
Гўё қаровсиз ҳовуз — ўсмас ҳатто бирор гул.

Ёвуз *Кету* қаҳрига қолган Рохини мисол,
Сочарди хира ёғду атрофга ёруғ жамол.

Кўзларида ёш бору йўқ эди аммоки нур,
Рокшасийлар сасидан дилгинаси беҳузур.

Оҳ, куним битди дея зирқирар жажжи қалби
Гала ит қувиб қолган маъсума оҳу каби.

Жозибали бўйнидан то сўлим қуймич қадар
Қоп-қора илон янглиғ қўш ўрим сочлар ётар.

Ёмғирли ўрмонлардан боғламиш яшил камар —
Заминий кенгликларга менгзарди моҳипайкар.

Маймун кўрди шаҳло кўз ўзи ғазол сифатни,
Йиртиққа буркалган ул оқ бадан, сарв қадни.

Буюк Рама сафдоши кийимга қараб эмас,
Шойиста иқбол шўрлик санамга боққан нафас,

Ой чеҳра, сулув қомат бешубҳа, Сита, деди.
Маймуннинг ҳуши учиб ўзича сўйлар эди:

«Юзлари тўлин ойдек, сийнаси сиймину зар,
Бундай бичимни кўрди ва худо-ю на башар.

Маъбуда бамисли у таратгай сирли жило,
Бимба самари янглиғ лаблари, балки аъло!

Бичиму аломатин илғабон фаҳм этмишмен:
Ки, мен фақат бул санам таърифин эшитмишмен!»

Сита бўлса, Раманинг нозик-навниҳол ёри,
Кўзга яқин баайни Каманинг гул узори —

Бамисли зоҳида қиз чўкиб ерга сералам,
Олтин ойчеҳрасини қопламиш пардаи ғам.

Ўз-ўзига ўхшамас ғамгин узор тимсоли,
Сохта тасаввур монанд, қалб ривоят мисоли.

Қўлдан кетган сарватнинг хаёлидай эди ул,
Мингта бало, ғов узра камолотга элтар йўл,

Тутун кўмган аланга, гард бўлган зарнинг ўзи,
Барбодли армон ила имоннинг заиф изи.

Тухмат-ла бадном обрў, шарафнинг сояси нақ.
Ваҳшийлар галасидан ҳайиқар шўрлик малак.

Кўзларин жавдиратиб оҳудай боқар ҳар ён,
Паноҳ ва суянч излаб хўрсинар дили хуфтон.

Булутлар ичра қолган аламангиз қамардек
Эди Сита. Ҳанумаън ҳайрон боқиб қолди тек.

Аммо кир-чир либосда безаклари йўқ гўзал
Мисли эди сўзлари тўкилиб қолган матал:

«Сита шўрлик бошига тақдир кулфат солипти,
Рама айтган безакдан бир-иккиси қолипти.

Ана нақшин ороста билакузук кўринар,
Швадамштра, исирға нигоҳимга уринар,

Бари тусин йўқотмиш, тўзмиш бари қорайиб,
Ўзга тақинчоқларнинг қисмати ҳам ғаройиб:

Маликанинг бошига қаролик тушган замон,
Фалакдан ёғди ялт-юлт билак узук ва маржон.

Маймунлар дарахт узра кўриб қолдилар ногоҳ
Сита ўраниб олган заррин чойшабни, эвоҳ!

Қизнинг либоси гарчи бир вақтлар эди башанг,
Увадаси чиқибдир, қолмабдир рангида ранг.

Оқил Рама ёри бу, сиймган, зар бадан қиз,
Кўҳликда ўз бегига қуйгандай ярашган қиз.

Тўрт азобга қолгай ул — важи аниқ, бегумон.
Заифага раҳмдил бўлсин аввал эр ўғлон,

Нотавонга — шафқатли, гар ёрдан эрса жудо —
Дарди бад янглиғ адо қилгай, ғам-русса адо.

Кетса йироқ ҳабибанг — бас ўлдиргай ҳажри ёр.
Азоби чордан безор бўзлайди Рама зор-зор!»

ҲАНУМАЪННИНГ СИТАНИ РОКШАСИЙЛАР ЎРТАСИДА КЎРГАНИ

Фалакда балқийди ой оқ фар каби шуълавор,
Мовий ҳовузда юзган оққуш сифат сервиқор.

Порлоқжамол кўрингач маймун иши юришди,
Оқиб совуқ ёғдулар бори атроф ёришди.

Сувга ботиб оққан чўнг зарли қайиқ мисоли
Сита ғамдан чўкибдир, сарғайибдир жамоли.

Зар бадан қиз ёнида бадбашара устомон
Посбонлар кўрди боқиб насли Морут — маймунжон.

Ёвуз махлуқлар бари лапгўшу шалпангқулоқ,
Қулоқдан ҳам қисибди баъзисин тангри бироқ.

Қай бирида битта кўз, қоқ мияда бурни бор,
Баҳайбат хотинлар-ей, турқи совуқ, бадрафтор!

Ўзи нақ тоғдек вале илондек эди бўйни,
Кўпида бўйин ҳам йўқ, бор эди ёлғиз ўрни.

Бошлари ботиб кирган, қўллари тўмтоқ, калта,
Бирининг қорни чиққан, бирининг кўкси халта.

Бошқаси ялтирбошдир, пахмоқ соч учрар гоҳо,
Соч эмас баайни жун, тўқиса бўлур мато.

Видеҳа маликасин айлабон беҳузурлар
Ўрамиш уни бадфеъл, майиб-майриқ, букурлар.

Рокшасийлар беадад — малла ранг, қоратўри,
Сертажанг, оғзи бузуқ, уришқоқ манглай шўри.

Найза-ю тўқмоқларни қуролдек тутиб олмиш,
Бу туя оёқларга Ҳанумаън ҳайрон қолмиш.

Фил қулоқ, сигир қулоқ, маймуну эшак кўзли,
Қобону буғу келбат, йўлбарсу шақол юзли,

Чўнг бурун катаклари бесўнақай, беўлчов,
Бурунлар нақ хартумдек карнайнусха, беўхшов.

Бурунсизлари ногоҳ очса оғзин расмана,
Лаблар дўрдоқ кўринур, каллалар чўнгроқ яна.

Маҳобатли сийнаю халтақурсоқлар кўриб
Кетмиш ҳайрат наҳрига Ҳанумаън ғўта уриб.

Хўкизу бия оғиз бад сўконғичлар нуқул
Барча бошига бадбўй мағзава тўкар мўл-мўл.

Болғаю найза тутиб теграда кезар лак-лак,
Рокшасийлар — сочлари нақ зиғир ипдай патак.

Сачрамиш бошдан-оёқ барчасига гўшту қон,
Бири баднафсу мечкай, бадкалом, оғзи ёмон.

Даррандалар лошини бурдалаб ямлаб этхўр,
Ортидан хўппа-хўппа шароб симиришин кўр!

Ойли кечада шундоқ кечарди ваҳший базм,
Сочлари тикка бўлди маймуннинг, айлаб разм!

Жонак подшонинг қизи йиғлар дарахт тагида,
Ваҳшийлар давра қурмиш атроф-теварагида.

Ҳасратда куйиб тамом изтироб ичра жони
Олдириб қўймиш ўзин Буюк Рама жонони.

Муқаддас хизматини адо айлабон ҳалол
Фалақдан замин сари қулаган юлдуз мисол,

Рангсиз эди малика, дури йўқ, инжуси йўқ,
Ёрга вафоси бору кўнгли вафо билан тўқ.

Қалин жамалакларга қўнмиш нолойиқ ғубор,
Ёр-дўстлардан айирди Равана бадхулқ, бадкор,

Шер подадан қайирган урғочи филдек гўё,
Фасли куз осмонида балқиган ойдек танҳо,

Ажиб саслар яширинган сеҳрли уд бамисол,
Удки, таранг торлари чертилмаган, форигбол —
Ёр ҳажрида ушмундоқ тўзмишди офтобжамол.

Жулдурвоқи либосда Ситани кўрган замон
Гули йўқ лианага монанд топди Маймунжон.

Шоҳона қадди қомат, боқсангиз, исқирт, лой-да,
Бу иқна қад қайдаю, Раманинг ёри қайда!

Кўзларида изтироб, интизорлик учқуни,
Бўғоз буғу сингари термилади ичқиниб.

Балчиқда ирkit оқ фар каби, маъсума санам
Павана ўғлин мамнун айлар эди яна ҳам.

Ҳанумаън дарахт тепасида тонг оттирди. Саҳар ведагўй бараҳманларнинг овози унинг қулоғига чалинди. Сарой маддоҳлари рокшасларнинг ўнбошли ҳукмдори шаънига мадҳиялар ўқишди. Хуш наволардан, ширин сасу садолардан уйғонган Равана Видеҳа маликаси Ситани эсга олди. Кўнглида ногоҳ ҳаваслари жўш урди-ю, ашўкзор ўрмонга — Ситанинг олдига жўнади.

РАВАНАНИНГ СИТАГА СЎЗ ОЧГАНИ

Буюкқудрат Равана қилвиру қув сўзамол
Шўринг қурғур Ситага деди сўзга қўшиб бол:

«Нечун энди, сўлим қиз, қўрқа-писа боқасан?
Оппоқ сийнанг, қоринчанг кўрсатмай дил ёқасан?»

Юраксизим, севаман, пайкари бетимсолинг,
Сарви равон юришинг, роҳати қийлу қолинг.

Мендан ҳайиқма, дилбар! Бизда шундоқдир удум:
Бизларга ўлжа бўлган ҳар гоҳ маҳбуби мардум.

О, Митҳила малаги! Тегмасман сенга, ғунча,
Тобакай ҳузуримга ўзгинанг келмагунча!

Суюклим, бас! Маъбуда қўрқиб-писмоқ на даркор?
Кулиб қара! Ғамни қўй, ғам-ғуссада нима бор?

Кийим-бошинг уада — буни барча кўрмакда,
Ётар жойинг совуқ ер, сочинг бўлса — турмакда.

Мундоқ ўзни тиймакдан, хаёлотдан қандай наф?
Зарурроқ сенга сабур, сандал, инжу, очиқ гап.

Истасанг, фармонингда турфа ранг гултож эрур,
Зар либос, зарбоф кийим, марварид, ақиқу дур.

Гулоб, зар ўриндиқлар, заррин кўрпали жойлар,
Бахш этай деб сенга завқ, интизор йўлинг пойлар,
Инжу қиз, кўнгил бергил, кутарман неча ойлар!

Нозик бармоқларингга тақсанг-чи қўш-қўш узук?
Менга тег! Шикастанафс боқма, қўй, кўзи сузук!

Жон олар барнолигинг, йиллар ҳам учқур аммо,
Тез оқар сувдай елар, ортга қайтмагай асло.

Хуснинг наққоши ўшал машҳур Вишвакрита
Пайкаринг ясар экан ўзга нақш бермиш, Сита!

Ақлдан оздиргувчи қаддингни кўриб, жонон,
Пражапатида ҳам қолмаса, не тонг, имон.

Лаззатли эрур танинг, қай жойига тушди кўз
Борлиғим ёнар тутаб, эй малика, бу не сўз?

Диркиллоқ қуймичилигим, ойчеҳранг сочмоқда нур,
Завқим ол, эс-ҳушинг йиғ, гул юзинг идрокка бур!

Не-не гул, маҳлиқолар аро — гар эрсанг ризо —
Шу лаҳза олмоғинг бор унвони маҳди улё.

Эй қиз, ғазнайи дунё борича сенга бўлғай,
Гар ками эрса вале салтанат бирла тўлғай!

Забт этажак диёрлар, ки бари бир қадамдир,
Митҳила шаҳаншоҳи — қайнотамга ҳадямдир.

Шон-шавкатда олдимга яздон, иблис тушолмас,
Ҳарб аро алар туғин неча бор йиртдим-ку, бас!

Эй малак, этсанг агар ихтиёрим ихтиёр,
Андоминг қўяй безаб, дурри аъло менда бор.

Яланғоч айлаб танинг зўр сирни билай дейман,
Зар билан бегаб қўйиб томоша қилай дейман,
Меҳримдан нафланиб қол — мен шунинг ғамин ейман.

О, қўрқоғим, руҳафзо фароғатдан тортма бош,
Мунбит ерлар сенгадир гар келса ёр-қариндош.

Санам, балки Кўшала шаҳзодаси ўрмонда
Шақолларга ем бўлиб ўлиб кетди армонда?

Маъбуда, амалда кўр Раманинг шон-шавкатин:
Қайин пўстлоғ жандадир, бори буди, сарвати!

Раманг — ночор, қувғинди ётиб тургани қоқ ер,
Мен бўлсам — беги шаҳар, менман буюкшукуҳ эр!

Сен Рама назаридан қоларсан ниҳон, ниҳон,
Пардаи булут тўсган нуржамол ҳилолсимон.

Булутлар елар учқур турна галаси ойин,
Ҳеч ким қувиб етолмас уларни энди, ойим.

*Ҳираньякашину гарчи, куйди, тек қолмади-ку,
Индрадан ёрини қайтиб ололмади-ку.*

О, Рама, совут кийиб келсанг кел яроғ ила,
Ситадан узгил умид, қайтгунг дилда доғ ила.

Танноз қиз, табассуминг нурафшон, сочар ёғду,
Супарна — илон олди, сен эса қалбим, ёҳу!

Йиртиқ либос ичида кўриб нозик ниҳолинг,
Зорсиз қадди камолинг, ниҳоли бемисолинг —
Сулув ёрларимда ҳам тинмай қолди хаёлим.

Саройларнинг бегаги ойчеҳраларга бош бўл,
Малика бўл, бош бўлма, бошлар узра қуёш бўл!

Кўк ҳурлари Лакшмийга нечоғ эрур парвона,
Сенга Ланка қизлари бўлгай ортиқ, жонона.

Нақдинаи ақиқ тош, зар олурсан зиёда,
Хазинамдай хазина топилмас ҳеч дунёда!

Айўдҳя ўғлони тенгми менга, эй санам!
Шукуҳи ҳеч қолмамиш, синмиш тамом шаҳди ҳам!

Кетдик энди, ҳуркагим, бодроқ гулли ўрмонга,
Ўрмонгаю суронли, чўнг қудратли уммонга!

Симириб гул атрини боларилар унда маст,
Безангил соз айлабон зару инжуни пайваст!»

Ғам-ғуссадан қадди букилган Сита Раванага зўрға жавоб берди: «Бор меҳру мурувватингни ўз хотинларингга қил! Бойлик, зар инжу билан мени алдайман деб уринма! Уларингни Раманинг тирноғига ҳам алишмайман, билиб қўй! Мен Раманинг жуфти ҳалоломан. Сен Индранинг қалдироқ солиб учувчи ўқларидан омон қолишинг мумкин, аммо Рағху наслининг ғазабидан на ер устида қочиб қутулсан, на ернинг остида! Ахир сен, қари кўпак, Ишвоку авлодидан чиққан Шери нарлар — Рама билан Лакшманага қандоқ қилиб ҳам бас кела оласан?»

Оёқ тираб туриб олган Ситанинг сўзларидан дарғазаб бўлган Равана: «Рози бўлмасанг ўлимнингга рози бўласан!» деб сиёсат қилди ва хотинлари билан қайтиб кетди.

Ёвуз рокшасийлар бўлса оғизларидан боди кириб, шоди чиқиб Ситани тўғри келган сўз билан ҳақорат қилишди. Равананинг гапига кўнмаган, ўз фойдасини билмаган эси паст, деб уриб-туртишди.

Батамом умидсизликка тушган, азоб-уқубатдан энка-тинкаси қуриган Сита: «Шундай юргандан кўра ўз сочларимга осилиб ўлганим минг марта яхши!» деб ўйлади-да, ашўк дарахтининг тагига борди. Ҳанумаън худди шу дарахтнинг тепасида яшириниб ётар эди, турган жойидан Ситага аста шивирлади.

Рама элчиси — Ҳанумаъннинг даҳшатли қиёфаси Сита шўрликни ақлидан оздиришига сал қолди. Фақат Ҳанумаъннинг қўлида Раманинг хотами хоси — исми битилган узукни кўргандагина Видеҳа қизи ўзини ўнглаб олди. Шундагина Ҳанумаъннинг Рама элчиси эканлигига ишонди.

Ҳанумаън беадад маймун ва лак-лак айиқлар лашкарининг шай бўлиб турганини Ситага сўйлаб берди. «Рамадан бир имо бўлса бас, бари Раванага қарши жангга чиқади!» — деди Ҳанумаън.

«Елкамга мин! — деди Шамол ўғли кейин Ситага. — Уммон устидан учиб ўтиб сени Рама билан Лакшманага эсон-омон етказай!» Аммо Митҳила маликаси, баландда бошим айланиб кетади, — деди ва айқириб ётган маст тўлқинлар қаърига йиқилиб тушишдан қўрқиб, бунга рози бўлмади.

Шундан сўнг Сита кўйлагининг бурмасидан бир қимматбаҳо ақиқ тош олди, авваллари бу тош унинг пешонасини безар эди. Сита тошни Рамага бериб қўйишини Ҳанумаъндан ўтиниб сўради, «Дашаратҳа ўғиллари лак-лак айиқ ва маймун лашкарини бошлаб менга кўмак қўлини чўзгани тезроқ келсинлар!» — деди у яна Ҳанумаънга.

Ҳанумаън Сита билан хайр-хўшлашди. Аммо маймунларнинг валламат сардори Ланкадан чиқиб кетишдан олдин ёвуз рокшасларнинг бошлаб бир адабини бериб қўймоқчи бўлди. Бу, шунингдек, ўн бошли Равана салтанатига тушган бир зарба ҳам бўлажак, деб ўйлади ўзича.

Ҳанумаън ҳаш-паш дегунча муқаддас ўрмонни вайрон қилди. Гўё ўрмон қирғинбарот уюрмада қолгандай эди. Ланка кўчаларида ҳам Шамол ўғли тинчгина кетгани йўқ, ёвуз махлуқлар билан саваш қуриб борди. Кўп қасру саройларни култпегага айлантирди. Рокшасларнинг бу пуршиддат, бақувват ғанимини қўлга тушириш учун қилган уринишлари беҳуда кетди. Улар фақат маймун думининг учини куйдиришга муяссар бўлдилар, холос.

ҲАНУМАЪННИНГ ЛАНКА ШАҲРИГА
ЎТ ҚЎЙГАНИ

Нима қилсин? Беқиёс завқланиб кетди маймун,
Янги режалар тузар ўзи-ўзидан мамнун:

«Лақ-лак рокшасни қирдим, яксон бўлди ер-ла ёв,
Ўрмонмас тўнгат қолди, қилингандек кундаков.

Мард эрлар мурдасини йиғиб олмоқда ғаним.
Қалъаи Ланка турар энди олдимда маним.

Думим куйдирди иблис! *Шерик бўлмай нетгамен,
Худоларга қурбонлиқ келтиргувчи ўтга мен!*

Назр-ниёзин берай!» Ҳанумаън серинтиқом —
Чақмоқли булутдек нақ, сакрайберди томма-том.

Прахаста — Қўлдорнинг қасрига сакраб ўтар,
Хоналарни бирма-бир ўт олар, бурқсиб тутар.

Бу ёнгани Биқиндор — Маҳопаршва саройи,
Буниси Олмасдандон — Важрадамштра саройи.

Ажиб-Чамбар-Чулғаган — Сумали хонадони,
Олма-Гул-Баргак кийган — Жамбумали макони,

Ёнар дум теккан заҳот лов этди, ёнди-кетди,
Уйсиз қолдирди барин, хонаи вайрон этди.

Сарана — Сув-Оқими, Шука — Порлоқ қасри ҳам
Бас келмай ёнар думга тутмиш эди мусаллам.

Индранинг-Ғолиби айш этарди кўшқида.
Ўт ҳам нақ Индражит саройига тушди-да!

Рашмикету — Нурфишон хонасига етди ўт,
Сурияшотрав — Нур-Ёви уйи ҳам несту нобуд.

Нурфишоннинг кўшклари ловулар эди чунон,
Чиноқ — Ҳросвакарна қасри ярқ этган замон.

Ромаши — Паҳмоқ уйи чарсилларкан, бир ёни —
Кул бўлди Йудҳонматта — Сархуши-Жанг макони.

Ёниб битди Чақин-Сўз — Видюжиҳва чорбоғи,
Ҳастимукҳа — Фил-Юзли ҳовлисининг ҳар ёғи.

Нарантаки — Қаттолнинг хонадони ёнмоқда,
Узун-Бўйин уйига ўрмалар ўт бу чоқда.

Вишала ҳовлисида баланддир олов бўйи,
Ўт олмиш Кўза-Қулоқ — Кумбҳакорна уйин.

Хароб бўлди Қизилкўз — Шунитакша маскани,
Четда қолмас Уккикўз — Маҳоракша маскани.

Вибҳишона — Ёвузнинг томидан йўқдир нишон,
Бароҳилшоғрав уйин ўрни — сидирға майдон.

Дафиналар яширин қаср ила саройлар,
Сакрай-сакрай Ҳанумаън барига олов жойлар.

Йўлбарсдек эпчил, чаққон маймунларнинг сардори
Энди кетди излабон рокшаслар ҳукмдорин.

Ул ҳоким қасри, мана, ловиллаб ёнди бирдан,
Қасрки Меру янглиғ яралмиш лаълу дурдан.

Қиёмат қўпган каби, қоп-қора булутсимон
Учар ёлқинлар сочар Ҳанумаън алвон-алвон.

Баҳайбат аланга, ўт хезланар эди баттар,
Шамол ҳам олиб кетар ҳар тараф ахгар-ахгар.

Зар-зар уйлардан бир вақт шуълалар учар эди,
Дафн гулхани янглиғ аланга қучар энди.

Қасрларда ёғдулар сочар гавҳари аъло,
Фалак аро худоваш хизматин айлаб адо —

Самовий қасри бирла қулагандек батамом,
Қулар кўшқу қасрлар, омон қолмасдан бир том.

Иблислар калапатра, кетмиш сафлари тўзиб,
Тескари бўлиб эси, йўқ бўлиб айтар сўзи,
Ёлғиз дер: «Маймунмас бу, нақ маъбуд Агни ўзи!»

Жужуқлар, мирғаквойлар, хотин-халаж, оналар
Уввос солар — ёнмоқда ички-ташқи хоналар.

Сочи ёйиқ гўзаллар, оқ бадан ойдин жамол,
Тишга отар ўзларин чақмоқ шуъласи мисол.

Эриб сув бўлиб оқар кумуш ҳам ўзга маъдан,
Қўшилиб оқар инжу дуру лаъл хазинадан.

Ёғоч ҳам пухолга ҳеч тўйганми олов ахир?
Шавкату шонга тўймас Ҳанумаън марду моҳир,
Ёрни ҳам тўйдиролмас валеқ мурдага охир.

Кул этмиш доно маймун, зўр қаълаи қўрани,
Рудра куйдирган каби иблис Трипурани.

Аланга фалакка қурмишди нарвон,
Иблислар лошидан ўт ёнар алвон;
Бамисли қурбонлик мойидан ҳар он
Меҳробдаги чироқ ёнганисимон.

Мингта қуёш бўлиб тарқалур шарар,
Ногоҳ гулдуросга кўмилди шаҳар.
Икки қат оламни Бароҳим сарвар
Тухум пўчоғидан этмиш сарбасар.

Олов-олов эмас, қип-қизил гажак,
Ақиқдай гулларни эслатар андак.
Нилуфар япроғи мовий бўлгандек,
Кўк тутун бурқираб ўрлайди фалак.

«Маймун бўлиб ғазаб этган бизларга,
Танти Анийла, ё нур тангри — Арка?
Сув тангри Варуна келди шаҳарга?
Ва ё Яма солди зеру забарга?»

Буюк Индрами — олам раъдвори?
Тўрт юзли Бароҳим, тутғувчи бори?
Ё Агни — дилозор, худобезори,
Етти тилли олов соҳибқарори?»

«Бу — Вишну, ҳадди зўр еру самода,
Виқори бемисол, шаҳди зиёда,
Маймунга айланиб, шўрлик афтода
Наслимиз битирмоқ истар дунёда!»

Ўт олган минорлар аро беомон,
Томда шер мисоли чўкмиш маймунжон.
Қуйруғи ёнарди ҳанузам, ҳамон —
Ўтли чамбар ила безангансимон.

Ланка ёниб кул бўлди, маймун учди шу онда,
Ёнар думин ўчирди йўл-йўлакай уммонда.

Осмонулар Аришта тоғига икки оёғини тираб, бутун Ланка қалъа-сига даҳшат солиб наъра тортган Ханумаън қаттиқ силтанди-да, фалакка парвоз қилди. Зарбага дош беролмаган тоғ қоялари, шаршаралари ва ўрмонлари билан бирга ер қаърида гумдон бўлди.

Уммон устидан учиб ўтган Ханумаън Маҳендра чўққисига қўнди. Бу ерда маймунлар ва айиқлар уни интизор бўлиб кутар эдилар.

Ханумаън вақтни қўлдан бермай зудлик билан Кишкиндҳага жўнади. Рамага бутун бошидан кечирганларини, кўрган-билганларини бирма-бир гапириб берди, Митҳила маликаси Сита билан ашўкзор ўрмонда кўришганини айтди. Шундан кейин маймунларнинг сардори Раманинг олдига қимматбаҳо бир тош қўйди. «Бу тошни,— деди у.— Узининг буюк халоскорини зор-зор бўлиб кутаётган Жонак подшонинг гулдай қизи бериб юборди».

ОЛТИНЧИ КИТОБ

ЖАНГ КИТОВИ

Рама, Лакшмана ва Сугривалар Ланка сари катта юриш қилишга аҳд этдилар. Дашаратҳанинг тўнғич фарзанди Ҳанумаъндан Ланка қалъаси ҳақида сўраган эди, Ҳанумаън рокшаслар пойтахтининг пойидор ва улуғвор эканлигидан ҳикоя қилди.

Келаси куни саҳарда лак-лак лашкар йўлга чиқди. Лашкар ерни гурс-гурс титратиб бормоқда. Йўлдан кўчган чанг-тўзон осмонга ўрлаб офтобни тўсар, гиж-гиж лашкарни чамалаб кузатиб боришга халал берар эди. Маймун ва айиқларнинг шовқин-суронларидан тоғлардаги тошлар қулаб тушарди, ўрмондаги парранда-даррандалар ҳуркиб ҳар томон ўзларини урар эдилар. Ниҳоят, тангримонанд Рама, унинг садоқатли дўстлари сатҳи ялтираб балқиб ётган Уммон соҳилига бориб етдилар. Беадад маймуну айиқ бамисоли мўрмалахдай хушқаво дарахтзор соҳилин тутиб кетди.

Рама лашкарининг довуғи Ланка шаҳрига ҳам бориб етди.

Саҳоватли ва оқил Вибҳишона, Равананинг укаси, озроқ ақл билан иш қилишга чақириб рокшаслар ҳукмдорига бундай деди: «Ҳали вақт қўлдан кетганича йўқ, оға. Кўшала шаҳзодасининг жуфти ҳалоллини ўзига қайтариб юбор ва Рамадан уэр сўрашни хоҳиш қил. Йўқ эса, сенинг ҳам кунинг битмоғи аён, наслимизнинг фаторат топмоғи ҳам нақд гапга айлангусидир. Музаффар Раманинг қудрати улуг, ундаги ўч ва интиқом эса ҳозирги қудратидан ҳам кўра улугроқдир!»

Равана укасининг куюниб айтган гапларига қулоқ солмади. У, шавкатли Рама билан савашигга қарор қилди ва шу ниятда барча

рокшасларни ўз саройига йиғди. «Видеҳа маликасига бўлган ишқим кундан-кунга ўт олиб ёнмоқда, эҳтирос мени адои тамом қилмоқда-ку!» — деди у акобир ва аёнларга. Сита қайсарлик қилмоқда экан, ҳеч гапга унагиси йўқ, шавҳарининг қидириб келишига ишониб, бир йил муҳлат сўраётганмиш. Аммо ҳеч қачон Равана Рамага диркил-лоқ бадан маҳлиқони қайтармайди, қайтаролмайди ҳам! Илож қанча? Мана, шунинг учун ҳам ўн бошли подшо аркони давлатни кенгашга чақириб ўтирибди. Жам бўлганлар қай тариқа Ланкани — пойтахти пойидорни ҳимоя қилиш ҳақидаги, Ковшала ўғлининг, Сумитра ўғлининг ўзларини ҳам лашкарларининг кулини кўкка совуриш ҳақидаги режаларини ўртага ташлашлари лозим ва лобиддир.

Нодонликда ўн бошли подшонинг ўзидан ҳам ўтадиган, орқа-кетини ўйламайдиган саркардалар: «Сизнинг айтганингиз айтган, деганингиз деган, жангга бошлайверинг!» — деб энгилтаклик қилдилар ва ўша монанди йўқ йўлбарсни таъзирини бериб қўямиз, деб лоф урдилар.

Фақатгина Кумбҳакорна, Равананинг яна бир укаси, таърифу тавсифга сигмас куч-қудрат эгаси Кумбҳакорна оғасининг ноҳўя ва бемаъни ишидан ранжиди, шундоқ бўлса-да, оғасига кўмак беражани айтиб, Раманинг лашкарига қирон солишга ваъда берди. Кумбҳакорнанинг бемисол куч-қудратидан худоларнинг ўзлари ҳам ҳайиқиб туришарди, шу сабабдан ҳам улар Кумбҳакорнани олти йилда бир кун уйғонадиган қилиб қаттиқ ухлатиб қўйишгани эди, уйғонганда ҳам қорни очиб уйғонарди, қорнини тўқлаб бўлгач, боз уйқуга кирарди.

Рокшаслардан бири — Маҳопаршва Раванага бундай маслаҳат берди: «Узоқ гап-сўзнинг на ҳожати бор, эй подшойи олам. Жонанинг гулдай қизига зўрлик билан уйланмоқ керак, вассалом!» Аммо Равана бундоқ қилолмасди. Бир пайтлар Равана самовий ҳур қиз Панжикастҳалани ёқтириб қолиб, унга зўрлик қилган эди-да. Хўрлиги келган қиз Бароҳимнинг кўшиқига кириб гўшанишин бўлиб ётиб олди. Парвардигори оламнинг қаттиқ қаҳри келиб Раванани шундай дуоибад қилди: «Оё билким такроран бирон бир ожизага зўрлик аён этсанг, бошинг минг пора бўлғай!»

Вибҳишона кенгашга мурожаат қилиб, барчани бу жангдан қайтаришга яна уриниб кўрди. Аммо унинг гаплари «Савашамиз!» «Уруш!» «Уруш!» деган шиддатли овозлар остида қолиб кетди. Шундан кейин иззат-нафси лат еган, Раванадан қаттиқ ранжиган Вибҳишона тўрт содиқ дўстини олиб бир лаҳзада Уммон устидан учиб ўтди-да, Рама ҳузурига бош эгиб келди. Маймунлар, қандай ниятда келдйкин, деб Вибҳишонадан гумонсирай бошладилар. Аммо доно Ҳанумаън Рамага: «Вибҳишона ёмон ниятда келгани йўқ, ундан яхши сўзингни аямагин!» деб маслаҳат берди. Худди шундоқ фикрда бўлган Рама Вибҳишонага бундай деди: «Пироварди сен ўзинг Ланкага подшоҳ бўлажаксан!»

Рама лашкарбошиларнинг бир муаммони ҳал этолмай бошлари қотди: қандоқ қилиб қўшин Уммондан ўтади-ю, Ланкага етиб олади? Сўгрива билан Ҳанумаън бу ҳақда Вибҳишонага кенгаш солдилар. Вибҳишонадан эса бундай маслаҳат чиқди: «Ахир Уммонни Раманинг олис аждоди подшо Саъгара барпо этган-ку! Тангримонанд валлама-тимиз Уммондан кўмак сўраса, зинҳор йўқ демайди!»

Рама Саъгарани эсга олиб уч кечаю уч кундуз унинг иззат-икромини ўз ўрнига қўйиб, руҳини шод этди. Тўртинчи кун саҳар чоғи буюк сув султони, атрофида хотинлари — дарёлар билан Дашаратҳа ўғлининг ҳузурига пайдо бўлди. «Аскарларинг ичида, — деди Сув султони Рамага, катта сирдан огоҳ этиб. — Наъла отлик қўли гул бир маймун бор, у илоҳий меъмор Вишвакарманнинг фарзандидир. Ана шу айтганим қўли гул Наъла бир кўприк қурсин, менинг сувларим у

кўприкни кўтариб, ботишига йўл қўймайди». Шу гапни айтди-да, буюк Сув султони ўз хотинлари билан ғойиб бўлди.

Қўли гул Наъла бошлиқ маймунлар шу ондаёқ кўприк қуришга киришдилар. Беш кун деганда узунлиги юз жўжанага тенг кўприк тахт бўлди. Рама қўшини кўприкдан ўтиб, Ланкани ўраб олган ўрмонларга жойлашиб олди.

Равана аҳволни биллиб келмоқ учун Шука билан Сарана деган икки рокшасни Рама қароргоҳига жўнатди. Маймун бўлиб олишган Шука билан Сарана Рама қароргоҳидан қайтишгач, Раванага, маймунлар қўшини ҳақида оқизмай-томизмай гапириб беришди. Яна кенгаш чақириб зарур бўлди. Бутун аркони давлат кенгашгали подшо саройига йиғилди.

РАМА САРҚАРДАЛАРИ ТАЪРИФИНДА

Қаҳри қаттол Равана қўшинларга қарайдир,
Лак-лак аскарга тўлмиш водий, ува, қир-адир.

Саранага ўгрилиб дарғазаб, серинтиқом,
Душман саркардаларин исмин сўрар номма-ном:

«Кимдир лашкар бошига Сугриванинг қўйгани,
Ки, биз билан сўғишмоқ истаб кўкрак ургани?

Сугриванинг қошида кимнинг сўзи устивор
Маймунларнинг лашкари мингми, туман — қанча
бор?»

Сарана дер: «Ўрмонни тўлдирганлар ичра ул,
Наъра тортиб Ланкага ларза солгувчи норғул,

Ўрмон ила тоғларни титратувчи пурвиқор,
Баҳодир жанг ўғлига тенг жангчи йўқ, ҳукмдор!

Пурқудрату итобли маймун узра бесаноқ
Сараскарлар гурсса-гурс давра қуриб борар, боқ!

Бу подшоҳим, шавкатли лашкарбоши Ниладир,
Сугрива ҳам Нилани бисёр эъзоз қиладир.

Ана, унда бир маймун Ланка сари боқадир,
Ғазабдан эснаб гоҳ ўрдай оғзин очадир.

Заъфар юнгли Ангада — эшитганинг борми, а?
Савашмакка чақирар сендай шахриёрни, ҳа!

Гавдаси ҳам баҳайбат, ташлабон вазмин қадам,
Думи билан ғазабкор, урар ерни дам-бадам.

Нилуфар толасидай сарғиш тусли паҳлавон
Думин урса, тебранар нақ бу дунё — кенг жаҳон.

Сугрива жияни ул, пешанаси ёғ кўргай,
Рама бирла иккисин эл қалин ўртоқ кўргай.

Шамол ўғли Раманинг ёрин топиб кетибди,
Дерлар, шунда Ангада катта хизмат этибти.

Ангаданинг ортида баҳайбат бўйли, дароз
Лашкарбоши турибди — Наъла отлиқ кўприксоз,

Мисли бўлмас қўли гул, айлар ҳатто йўқдан бор,
Падари бузруквори Вишвакарман, зўр меъмор.

Ҳов униси — Ланкани вайрон қилмоққа шошган,
Қутқарай деб Ситани лоф айтиб ҳаддан ошган,

Атрофида лашкари, наърали сардорлари,
Кумуш юнгли тиржайган сандалзор шунқорлари,

Заъфарон либосларда йўлбарслардек муқтадир,—
Бу маймун Шветадир, машҳури жаҳон ботир:

Тоғли Самрўчананинг соҳибжами Кумуда,
Лашкар ияртиб келмиш енгсам деган орзуда.

О, Равана, ҳов бирин илғайсанми, пурвиқор,
Ки, ортидан ёвларинг кезар пахмоқ, қуйруқдор,

Чанда деган сараскар ёвуз ҳам серитобдир,
Зердастида турфа тус маймунлар беҳисобдир.

Сап-сариқ, қўнғир, қора маймунларга бўлиб бош
«Ур-ҳо-ур!» деб келмакчи Ланкага отмоққа тош,

Ва қаълангни Уммонга ғарқ этмоққа шайланар,
Ул Чанда боши шундоқ ҳаво ичра айланар...

Бошқаси, кул ранг, ёлдор, эслатар шери нарни,
Киприк қоқмай боқади, ёндиргудай шаҳарни.

Боқишига бермай дош ўт тушару гўёки,
Дейсан, ёниб пойтахт соврилур кули, хоки.

Бу, Рамбҳадир, ўрмонлар ўлкасида яшайди,
Унда Саҳя, Кришна — кўкка нарвон ташлайди.

Юз минг эркак маймундан юз бор йиғибди шоввоз,
Лак-лак қўшин бўлибди, аскарлари сархил, соз!

Уқитиб қўяйлик, деб Ланка аҳлин бир йўла,
Рамбҳа уришқоқлари келишар ҳайбат ила!

Қулоқлари диккайган, эсноқ босган анов-чи,
Улимга ҳам тик боқиб, шон-шарафга ундовчи,

Жасур маймун, жангларда титроқ билмас бир аскар,
Жангларнинг улуғ сирин ундан ўрганур лашкар,

Тиржайиб ҳам қўяди, буюкқудрат, паҳлавон,
Қуйруғини ўйнатар чўқмор каби беомон,—

Бу Шарабҳа. Бир қара : даҳшатлидир сиёғи,
Азал унинг чеки-да сўлим Салвейа тоғи.

Юз мингдан тўрт юз черик тўпланиб борар саф-саф,
Беадад маймунларга, ҳушинг йўқотгунг қараб,
Ки, «Урмон саёқлари», барига теккан лақаб.

Рожа! Ким ул сарлашкар даврасида сервиқор
Худолар аро балққан Индрадек улуғвор?

Наъра чекиб, таратиб ноғора сасидек ун,
Сокини дарахтларни жангга чорлайди бу кун?

Қўҳлик тоғ Париятра соҳиби ул Панаса,
Қалдироқсас, ўкирак маймунлар раҳнамоси.

Сардорларнинг ўзидан юз минг нафар келтирмиш
Ҳар бир сардор тўдамас, яхлит лашкар келтирмиш.

Ул уммондек серғулу лашкар кимнинг лашкари?
Ким Дардура тоғидек баланд бўйли сарвари,
Ҳам черикка нур сочар балқиб офтоб сингари?

Бу, Вийната, подшоҳим : Вена унга бир замон,
Ҳўплаб ол, деб тутмиш сув, ул дарёи фаравон.

Олтмиш юз минг бормоқда сакраб-сакраб ёнма-ён,
Ўз ҳолича умтилар — қай бири оғир карвон.

Сен билан синашмоққа Кротҳана талабгор,
Қўл остида силжийди ҳадсиз қўшин беқарор.

Оқибатин ўйламай Гавайя-чи мағрур, дов,
Ёндамалаб келмоқда ғазабдан ёниб лов-лов.

Маҳобатли жуссаси паҳмоқ юнг-ла қопланмиш,
Гўё юнгга очқизил, тўқсариқ ранг чапланмиш.

Юз мингдан етмиш марта жангга чорлаб турибди,
У деб, бу деб мақтаниб осмонларда юрибди».

Равана билан ҳали жангга киришмай туриб буюк Рама унга Ангадани элчи қилиб юборди. Волиннинг довқалб ўғли фалакка парвоз қилди-да, бир лаҳзада Ланка қалъаси деворларидан опиб ўтди. Равана билан юзма-юз ўтирар экан, унга буюк Раманинг дўстона огоҳлантириб айтган сўзларини етказди. Агар Равана Митҳиланинг латофатли маликаси Ситани яхшиликча қайтариб берса, Равана ҳам омон қолади, Ланка шаҳри ҳам. Йўқ эса, рокшасларнинг ҳукмдори жангда жувонмарг бўлади, Ланка шаҳридан култениалар қолади, холос...

Бунини эшитган Равана қаттиқ даргазаб бўлди. У тезликда Ангадани ушлаб банди қилишга буюрди. Аммо довурак Ангада ўзига ташланган ўн бошли подшо югурдакларини хас-хашакларни қоқиб ташлагандай ҳар қаёққа силтаб отиб юборди ва турган еридан парвоз қилди. Қудрати зўрлигидан саройнинг олтин томини кўчириб чиқиб кетди ва дўстларининг ёнига эсон-омон етиб олди.

Ланка мамлакатининг кўпни кўрган улуғлари Раванага: «Минбаъд жанг қилманг, олампаҳо!» деб ўтиндилар. Аммо Равана қулоқ солмай, Дашаратҳа ўғилларига қарши уруш бошлаб юборди...

Уруш бошланмасдан олдин Равана Раманинг суюкли хотинини гапга унатишга яна бир бор уриниб кўрган эди. У жодугар бир рокшасни ҳузурига чақириб, унга бундай деди: «Сен бутун сеҳрингни ишга солиб, ўзига жуда ўшатиб Раманинг кесилган бошини яса, унинг қурол-аслаҳасини ҳам ёнига қўй. Сита бир кўрсин-чи». Шўрпешана Сита бунини кўриши биланоқ ўзидан кетди. Ўзига келгач, ўкраб юборди ва шавҳарининг бошида саннаб йиғлай бошлади. Бу пайт Раванани саркардалар кенгашига чақириб қолишди, жодугар рокшас ҳам шундан кейин кетди. Шу ондаёқ Раманинг боши ва қурол-аслаҳаси ҳам кўздан ғойиб бўлди. Ногаҳон шунда келиб қолган шойистадил Сарама, Виҳишонанинг завжаси, Ситани овутиб кўнглини кўтариб, деди: «Беҳудага кўз ёшингни тўкиб юрма, садқайи кўз ёшинг. Бу кўрганнинг Рама эмас, жодугар ясаган Раманинг ясама боши-ку! Мана, қара, жодугар рокшас кетиб улгурмай, ясама бош ҳам йўқолди-қолди. Рама омон-эсон юрибди. Тезда унинг музаффар лашкари Ланкага бостириб киради. Кўнглингни чўқтирма, кўп вақт ўтмаёқ бизлар суюкли шавҳарларимиз билан дийдор кўришажакмиз!»

Раманинг фармони билан лашкарни тўрт қисмга бўлдилар: жасур Нила қўшини Машриқ дарбозасини нишонга олади, довурак Ангада Жанубий дарбозани қамал қилажак, Ҳанумаън ўзининг пурқудрат чериги билан шаҳарга ғарбдан кириб келади, Рама ва Лакшмана шимол ёқдан бостириб кирадилар. Лашкарнинг қолгани Сугрива қўмондонлигида Ланка рўбарўдан ҳужум қилади.

Ноғоралар гумбурлаб, қарнайлар янгради, бурғулар чалинди. Ланка қамали бошланди. Жангчилар ёвга ўқ отишар, тўғри келганда найзага илиб кетишар, гоҳ болта билан чопишар, чўқмор билан сўқишарди. Маймунлар рокшаслар билан бўғишар, юмдалашар, керак бўлганда, тишлалар эдилар. Жанг майдони устини чанг-тўзон қоплаб олди, лекин кўп ўтмай тарқаб кетди, чунки ер мурдалар билан тўлган, дарё-дарё қон оқмоқда эди. Кеч кирганига қарамай, жанг тўхтамас эди.

ТУНГИ ЖАНГ ТАЪРИФИНДА

Майдон узра ёнарди шафақ балқиб ол-алвон,
Қош қорайиб, қоплади жонсиз зулмат ногаҳон.

Нафасларни тиндирар туннинг қаърида ажаб,
Адоват — зафар майли оловланди қайталаб.

Қаро тунда аскарлар қонга тўлиб кўзлари,
Қилич сермаб ҳар томон, тўқнашарди ўзлари.

«Рокшасмисан, маймунми?» — кезар аскарлар
Тун кечада келади совутларнинг жарангги. гангиб,

Зар ўпчинли қора тан рокшаслар қоронғуда
Улкан ўрмонзор тоққа ўхшаб кетарди жуда —

Доривор майса-гиёҳ гуркираб ўсган тоққа,
Ҳаддин билмай ёйилиб осмонни тўсган тоққа.

Маймун қўшини узра, баҳайбат оғзин очиб,
Рокшаслар босиб келар қаҳр ила кўпик сочиб.

Қора девлар эгнида зар ўпчинлар товланар,
Сугрива шерлари-чи, бундан боз-боз ёвланар,

Туғларнинг зар сопига отишар ўзларин дов,
Шокилдали отларга ёпишишар беаёв.

Ғаним байроғин юлқиб айлашар пора-пора,
Фил ила филбонларни ғажишар беназзора.

Ўқ отиб, ки ҳар ўқи мисли захри қотил мор,
Саваш қурар ул икков асли зоти шаҳриёр.

*Лак-лак рокшаслар ўлди, борлари ҳам йўқлари,
Шундоқ топқир, устивор икки шоҳзод ўқлари.*

Бурун ҳам қулоқларни тўлдириб, айлаб батанг,
Ердан то фалак ўрлар гирдибод, тўзону чанг,

Кўзни ҳам очирмай ҳеч жанг йўлин тўсар эди,
Қон оқди дарё-дарё, олланди майдон бети.

Зулматда гўсноғора даранглаб берар садо,
Бурғуларнинг саси ҳам ҳайбатли майдон аро.

Басма-басга чийиллар маймунлар бир томонда,
Аробалар шарақлар, кишнар отлар ҳар ёнда.

Маймунларнинг ичидан ўлди не-не сардорлар,
Чангу қонга беланиб ётар зулматда хорлар.

Шунда қалашиб ётар девлар ҳам мурда-мурда,
Найзалар уюм-уюм, гурзилар тўда-тўда.

Бағри қон тупроқ гўё инъомга олди бу чоғ
Тепа-тепа уюлган қурол-аслаҳа, яроғ.

Гўёки ушбу замин, на бир гул, на бир майса,
Ўстирибдир бағрида ёлғиз шамширу найза.

Қиёмат қойим мисол қонли жанг майдонини
Чулгамиш мудҳиш зулмат, ҳам еру осмонини!

Рамани зулмат ичра иблислар ўраб олмиш,
Пок дилни мазах айлаб ўқларин отиб қолмиш.

Турқи бад кушандалар, бамисли охир замон —
Уммони каби пурмавж наъра тортар беомон.

Аmmo Рама олти бор ёй тортди ўрта ёққа,
Олти Тунги Парвозчи ер тишлаб қолди таққа :

Ки йиртқич Яжнашатру, мешқорин Маҳодара,
Ҳам Шука, ҳам Сорана (икки жосусга қара)

Абгор бўлди Олмостиш, иблис Важрадамштра,
Ўқдан қочиб қутулмас Маҳопаршва ҳам сира.

Жон жойини мўлжаллаб отади Рама алҳол,
Елмакда зарпат ўқлар лов этиб ёлқин мисол.

Абжир қўл Маҳоратҳа, қилганидай қатли ом,
Бир лаҳзада дунёни поклади-қўйди тамом.

Зулматда балқиб учар ўт тилли ўқлар фақат,
Девлар ул ўтда йитар куйиб парвона сифат.

Ёришиб қаро кеча, ёғдулар ўйнар эди,
Куз туни каби гўё эшнор қурт ёнар эди,
Сон мингта зар патли ўқ ялт-юлт товланар эди!

Авжга чиқди вадаванг қўшноғора садоси,
Ваҳмали — рокшасларнинг нола-фиғон, ғавғоси,
Жанг эмас қирғин бўлди, қирғин — бу жанг баҳоси.

Учмугуз тоғ титрабон зириллар қалдироқдан,
Садо берар даралар, ғорлар, яқин-йироқдан.

Маймуннусха сигирдум *гўвлангуллар* беадад
Отилур эрди жангга «урҳо-ур!» деб пуршиддат.

Юнги қора жангчилар, қўл келди-ю қора тун.
Ғофил девларни қириб ерпарчин қилди бутун.

Ўтли-шудли Ангада жангга кирди шу они,
Унинг отаси эди марҳум Волин нуроний.

Индражит ўзини аробадан шарт отди,
Чунки нобуд бўлмишди ҳам карвони, ҳам оти.

Сўнг сеҳр кучи ила дудга чулғаниб олди,
Ангаданинг олдида бирдан йўқолди-қолди.

Ангаданинг ишини мақбул топди худолар,
Маймунлардан ёғилди «Зўр! Зўр!» деган садолар.

Равананинг ўғлига энди алам қилди-ку!
Бағрини ғазаб ўйиб, қалбин тигдай тилди-ку!

Бароҳимдан бир инъом олмиш эди ажойиб:
Индражит бежисмдек кўзлардан бўлди ғойиб.

Ланка подшосин ўғли энди қутирди тамом,
Ёйин тўғрилаб қолди Рама, Лакшмана томон.

Иккисин мўлжал қилар, ҳориб-толиб ниҳонда,
Ўқлар чақиндай балқир, балқир тиғи паррондай.

О, ёвузнинг мисли мор заҳаролуд ўқи-ей!
Икки шоҳзод йигитнинг тан-танига сўқди-ей!

Ўқлар, беҳисоб ўқлар отиларкан камондан
Ўраб олди тўр каби икки мардни ҳар ёндан.

Хирпа Индражит ўзгартмаса тус,
Худоваш Рамани енгмасди ҳануз.
Ҳийла ишлатибон боғлади-ю кўз
Ул икки шоҳзодни қулатди ёвуз!

ИНДРАЖИТ ЎҚЛАРИ ТАЪРИФИНДА

Индражит ғойибдан шоҳзод мардларга отар —
Ўқларни эл «*нароча*», «*нимнароча*» деб атар.

Шаҳзодалар танида тирноқча жой қолмади,
Ки, туман ўқ санчилиб илма-тешик бўлмади.

Силлиқ, учқир найзалар ҳар замон, ҳар замонда
Ялтиратиб зар бошин учар эди осмонда.

Тоқ аро балқиб турган ярим ой монанди бор,
«Бузоқ тиши» аталган яна бири хўп тигдор.

«Арслон тиши» деганин бағоят дами ўткир,
У дунёга жўнатар текканни, қуриб кеткур,
Найза отар бесаноқ Индражит куштигир.

Дашаратҳа тираги, Лакшмана суянган тоғ —
Рама шон тўшагида мағлуб ётар ушбу чоғ.

Лашкар ўкраб юборди ерга қўйган замони
Уч бор қайрилма, синган зар тутқали камонин.

Нилуфар кўз баҳодир, жанг аро қоим, устун,
Индражит ўқидан ерга бош қўйди букун.

Рама шон тўшагида ётар эди улуғвор,
Кўриб Лакшмана оҳ, деб бўзлади зор, зор-зор...

Хурсандчилигини ичига сиғдиролмаган Индражит улуғ жанг эр-
ларини мағлуб қилганини билдирмоққа Ланкага қараб от қўйди.
Қайғуда қолган маймунлар Дашаратҳа ўғилларини ўраб олдилар.
Рама билан Лакшмана юзларида тирикликдан асар кўринмас эди.

ҲАРУДАНИНГ РАМАГА ШИФО БЕРГАНИ

Қуюн турди, уммонда бош кўтарди пўртана,
Қоп-қора булутларга тўлди кўк тоқи мана.

Суғуриб дарахтларни, айлабон хароб қуюн
Оролдан сувга отиб жўнгина қилар ўйин.

Титроқда қолди тамом баҳру барда тирик жон,
Тез бўлди кўздан ниҳон паннага отлик илон.

Қўрқа-писа боқаркан чақмоқ шуълаларига,
Бор махлуқ ўзин отди шўр денгизнинг қаърига.

Сирли ўтдай нур сочар зулматларга қўйиб тўш,
Маъбудмонанд Ҳаруда, Вината туққан шоҳ қуш.

Афсунгар сеҳри ила ўққа айланган морлар,
Ўқмас, энди морлигин қилмоққа хўп тайёрлар,

Супарнани кўрибон яраларни этди тарк.
Ахир азал Утсочар кушандаи мори марг!

Қушлар шоҳи эгилиб тани яра мардларга
Аста илгин тегизди шифо дебон дардларга.

Шон тўшагида ётмиш ул икки марди майдон,
Баданига ранг кириб соғайдилар шу замон,
Кучларга куч қўшилди, инди дармонга дармон.

Рағҳу наслига қайтди аввалги шукуҳ, қудрат
Тўлишди зеҳну идрок, келди беқиёс журъат.

Эслари тиниқлашиб, ўткирлашди фаросат,
Ақлдан аён бўлди теранликдан аломат.

Худолар шоҳи янглиғ жўмард ва дов иккиси,
Сулув пар Супарнадан кўрди сийлов иккиси.

Тангримонанд шаҳзода деди: «Эй, ғаройиб қуш,
Жодудан халос этдинг, пойқадаминг келди хуш.

Ёлғиз бобойи калон тенгсиз худоваш Ўвжа,
Ва ё Кўшала шоҳи — падарим, танти рожа —

Қошимга келишганда шундоқ титрайди қалбим,
Эй, ҳуснига таъриф йўқ, сўйла, наслу зотинг ким?

Хушбўй сандал сурибсан, тилабсан диллардан бож,
Бошинг узра беқиёс ёнар зарфишон гултож».

Сўз дер экан зўр қанот Винатанинг зурёди,
Тангрёна қудрати шундоқ балқиб туради:

«О Рама! Мен — Ҳаруда. Эсда тут, бебаҳо дўст,
Дўсти содиқ мен сенга, нафасдайман, ўзман, ўз!

Ҳаттоки раъдвор тангри морларни енга билмас,
Аммо, билинг, Ҳаруда барига парво қилмас.

Жангда афсун ишлатди Индражит бемисол:
Заҳри қотил морларни ўқ қилиб отди баттол.

Ҳазир бўлгин, дўсти жон, панд бергувси маккорлар,
Заҳрин сочмиш дўзахи Кадрунинг насли — морлар,

Морларнинг бош онаси Кадру эса беаёв
Мени туққан маъбуда — гўзал Винатага ёв.

Рама! Боқдим-да дилнинг хайрихоҳ туғёнига
Кўмакка елиб-чопдим сиздек мардлар ёнига.

Энди сизлар озодсиз! Ёдда тутинг сиз доим:
Нечоғ сиз тантидурсиз, рокшаслар шунча хоин!» —
Дегач Нурфишон қучди шоҳзодларни мулойим.

Кўрсалар — Рағху насли тўрт кўз тугал, соппа-соғ,
Ёв ўқи илон бўлиб ўрмалаб қочар бу чоғ,—

Шодликдан сурон солар бутун маймун лашкари: —
«Омон бўлсин подшонинг фарзандларин сарвари!»

Савашмоққа суғуриб дарахтларни басма-бас,
Қийқириб аҳли ўрмон боради қайтмас, қўрқмас,

Думларин хода айлаб, наъра чекиб мисли шер!
Гўсноғора сасига тўлмиш эди осмон-ер.

Қаълага яқин келди шитобли лак-лак қўшин,
Шаҳди-шиддати ёвнинг учириб бошдан ҳушин.

Дашаратҳа ўғилларининг яна жангга қайтганлари ҳақидаги хабар Равана қулоғига етди. Равана шундан сўнг ўзининг энг ишонган сарлашкарларини жангга ташлади. Уларни кўрган Рама Вибҳишонадан Равана сарлашкарларининг таърифини сўради.

РАВАНА САРКАРДАЛАРИ ТАЪРИФИНДА

Донишманд Вибҳишона жавоб берди шу замон:
«Мисранг чеҳрали жангчи, ҳов анов марди майдон,

Минган фили бошини тебратиб бормоқда-ку,
Ўзи ҳам офтобдай нур таратиб бормоқда-ку.

Акомпана ўшадир. Изма-из борар ботир,
Тутиб олган туғида шер расми балқиб ётир,

Аробада еларкан, илгида ёй барқ урар,
Мисли Раъдвор қўлида камалакдай ярқирай!

Филнинг эгик дандонин икки тарафга кермиш,
Ғойиб бўлмақ инъомин Бароҳим унга бермиш.

Бу — Равана ўғлидир, сўйлоқтиш Индражит.
Ҳов баттол тирандоз-чи, Маҳендра, Аста тахлит,

Баҳайбат қаддин тутиб аробада турибди,
Улкан ёйин таранглаб душман сари бурибди —

Юракли Атикойя. Бундан азамати йўқ.
Анов-чи мискўз ботир, кўзлари ёниб чўғ-чўғ,

Қўнғироқли асов фил миниб олганга қара,—
У тап тортмас жангчи-ку, довқалбли Маҳодара.

Саботу матонатда номи чиққан, наъракор,
Исми ҳам жисмига мос — каттакон қурсоғи бор.

Булутдан совут кийган оқ чўққи шафақда соз —
Кўринган янглиғ балқиб, елиб борар чавандоз,

Жангларда омади ёр, барқдан ҳам тез учган-чи,
Остида зар абзалли от ўйнатган ўша-чи,
Шижоатли отлични элда дерлар — Пишача.

Манови ким — ясанган кимхоб либос ичра гарқ,
Қўлида ўтмас найза, зарҳали қилар ярқ-ярқ,
Ой мугузли буқани миниб йўртгувчи тарақ?

Қўлдаги яроғ ила дунёни айлар безор,
Ҳар қайда уни дерлар, Тришира, ҳукмдор.

Энди ановга қара, қора танли, чорпахил,
Булутдай тунд башара, исми зоти Кумбҳа, бил.

Тенги йўқ мерган ўзи, олар душман жонини,
Туғига нишон қилмиш илонлар султонини.

Михлари чиқиб турган олмос нақшли чўқмор
Ўйнатиб бош устида, келмоқда-ку ғазабкор,

Бу — Никумбҳа, доврўғи тилларда дoston эрур,
Тутаб ёнар десанг-чи қўлда чўқмори тушкур!

Яроғлар кўплигидан қалқиган аробада,
Ола байроқлар осиб балқиган аробада

Минг қирра қоя тошни ўпирганча бесабр,
Елар кушандаи ёв Нарантака такабур!

Кўзлари ўтдай ёнган анови Ўнбош бўлса,
Худоларга беомон, рокшасларга бош бўлса,

Тахтиравон ичида ўлтираркан, бир қара,—
Атрофин ўраб олмиш не-не ҳайвон башара.

Ғаҳру ғазаб қоплабди *Виндҳё*дай чўнг юзини,
Нақ жинлар ўраб олган Рудра дейсан ўзини.

Харис рокшаслар аро у офтобдек балқибди,
Бошга кийиб олмос тож, олмос сирға тақибди.

Ланка шоҳин кўрарсан, беги шаҳар шул эрур,
Яма ила Раздворни эзган қайсар шул эрур!»

Раванага боқди-ю Рама, шарафи қутлуғ,
Вибҳишонага деди овоз қўйиб: «Шубҳа йўқ,

Тунги Парвозчиларнинг ҳукмдори муалло,
Ёритгичдек балқибдир, тик қараб бўлмас асло.

Ёғдуларга кўмилмиш, нурга ботмиш сиймоси,
Айни найзага келган офтоб эрур қиёси.

Инон, бундоғ шукуҳни кўролди на подшолар,
На девлар, на худолар, на Ёр ва на самолар!

Чопарлар турфа тусли дарғазаб жинлар саф-саф,
Йигирма қўл ҳукмдор орқасидан ҳарб тараф.

Адад йўқ бу қўшинга! Тоғлар қўпориб, дегин,
Тоғдай силжиб келмоқда не-не бад турқ деуу жин.

Қўлига сиртмоқ олган Ямадек соҳиболам,
Тирик жонни йўқ қилсам, дегувчи — Равана ҳам!»

Сўнг деди Хушфикрлик: «Қисматда бор — яъни, мен
Ўз кўзим-ла кўргумдур қаттол Раванани, мен!

Одил қаҳримга қолур, таъзирин ер уввало,
Ситани олиб қочган ўшал ножинс, ҳўл бало!»

Ушбу бемисол жангда энг яхши сараскарларининг ҳалок бўлганини кўрган Равана офтобдек балқиб турган аробага ўтириб, Ланка дарвозасидан чиқиб келди.

Боз қонли жанг бошланиб кетди. Мана, Равананинг шиддатига дош беролмай Ханумаън ҳам ер узра чўзилиб қолди, рокшаслар ҳукмдори отган маҳобатли найза маймунлар подшоси Сугриванинг кўксига санчилди, санчилди-ю, Сугрива гурсиллаб ерга қулади. Ланка ҳокимининг ўқидан ярадор бўлган қўли гул меъмор Наъла гандираклай-гандираклай, ўзини орқароққа олди. Лакшмана ваҳшатли душман устига ёмғирдай ўқ ёғдирди. Равана эса пайтини топиб туриб, қачонлардир, Бароҳим инъом айлаган ўқни отган эди, Сумитра ўғлининг бошига тегди. Қора қонига бўялган Лакшмана ерга юзтубан йиқилди. Лекин Лакшмананинг ҳам учта ўқи Равананинг кўкрагига теккан эди, оғриққа чидай олмаган рокшаслар подшоси бўкириб юборди ва алам ичида ҳаддан ташқари катта найзани Лакшманага отди. Айни шу вақтда ўзини озроқ ўнглаб олган Ханумаън ўрnidан турди, турди-ю, Ситанинг ўғрисини гурзидай мушти билан бир

уриб ерга қулатди ва Лакшманани маъракаи майдондан олиб чиқиб кетди.

Энди тангримонанд Раманинг ўзи жангга кирди.

Рама нишонга аниқ тегадиган ўқлари билан Равананинг карводини ва отларини ўлдирди, аввал ёвуз подшонинг аробасини, кейин қалқону камонини, тиру садоқларини парча-парча қилди, бир ўқ билан туғини уриб туширгач, Равананинг кўкрагига отди ва бошидан олийшон тожини учириб юборди. Бир ўқлик ҳоли қолган Равана энди ўлимини кутиб турар эди, аммо олийҳиммат Рама унга шафқат қилди: уни эсон-омон қўйиб юборди.

Равана энди ўзининг ишонгани ва охирги илинжи Кумбҳакорнани Ковшалаининг тангримонанд ўғли билан жанг қилгани чақиртирди.

КУМБҲАКОРНАНИНГ УЙҚУДАН УЙҒОНГАНИ

Девлар подшо фармонин кўнгилга хуш топдилар,
Кумбҳакорна уйига сўнгра тўп-тўп чопдилар.

Элтарлар хушбўй баргак, гулларки олиймақом,
Уйқусираб тамадди қилсин деб — мил-мил таом.

Бир жўжана келарли ғорнинг оғзи нақ ўпқон,
Ичкаридан бўйи хуш анқир эди ҳар томон.

Аммо дев нафас олиб, нафас чиқарган пайти,
Кирганлар ҳам нафас-ла келарди бориб-қайтиб.

Зар, ақиқ тошлар билан тўшалмиш ғорнинг ичи,
Ғорда Кумбҳакорна, ёвга даҳшат солгувчи,

Нураган тизма тоғдек донг қотиб ухлар эди,
Ҳайбатли ғор ҳам ажиб, турмиши зар, зар эди.

Нафас олганда тани билтанглар илон янглиғ,
Мўйлар жингалак тортиб жилпанглар илон янглиғ.

Чўнг бурнига қарашиб, *найритлар* ҳайрон эди,
Урдай оғиздан келар мой ҳиди ҳам қон ҳиди.

Зарфишон билакузук, нурли тож олар кўзни,
Чалқанча ёстанмиш дев уйқуга уриб ўзни.

Сонсиз ҳайвон ўлдириб ғамладилар ғор ичра,
Нақ Мерудек уюбон жамладилар ғор ичра.

Урмонларни тўлдирмиш йиртқич минг турфа ҳайвон:
Барисидан бунда бор — қўтосми, буғу, қобон.

Бирваракай уйдилар гурунчни ҳам бир хирмон,
Таом қўйдилар хил-хил, кўзаларда тўла қон.

Йотудҳонлар ғор ичра кирдилар тўда-тўда,
Девга сал ёқайлик деб тутатиб хушбўй модда.

Худолар ағёрига сандал сурдилар чаптаст.
Тўйиниб гул бўйина дев эди уйқуда маст.

Сўнг Тунги Парвозчилар ўтдилар шақилдоққа,
Қийқириб чалиб чапак зўр бердилар томоққа.

Жилода ойдек гўзал бурғуни чалдилар-да,
Девни боз уйғотолмай ҳайратда қолдилар-да.

Гўсноғора садоси, дўмбиралар товуши
Нақ учинчи осмондан қулатди бори қушни.

Аммо дев ухлар эди — тушарди қушлар тап-тап...
Ким чўқмор олди, кимдир тупчикли хода ушлаб,

Ким эса калтак тутиб ҳар ёқдан тура кетди,
Донг қотган Кумбҳакорна кўксига ура кетди.

Бирлари урар эди парча қсятош билан,
Бирлари болға тутиб дўппослар бардош билан...

Уймалашган бу жинлар гарчи ўн мингча бордир,
Барин улоқтирарди хуррак билан баҳодир.

Тўполон, қий-чув тутмиш ер-кўкни, ухлар аммо
Кумбҳакорна бир уюм ис боғлаган гўшнамо.

Суронлар солиб девни уйғотолмайин ҳалак
Энди қўлга олдилар сим чивиқ бирла чангак.

Отларга уриб қамчи, ҳайдабон туя, хачир,
Дев устига солдилар — уйғонса зора ахир!

Ухлаб ётганни жинлар болғалар бирлан урмиш,
Катта ғўлалар бирлан уриб ҳам туртиб кўрмиш.

•
Бурғулардан чиққан сас ўрмонларни тутди-ку,
Ноғоралар садоси тоғдан тоққа ўтди-ку,

Сурону қийқириқдан ларзада гўзал Ланка,
Бироқ дев таппа қотган, ҳеч таъсир қилмас анга.

Минг ноғора чалинур зар тўқмоқ билан алъон,
Аммо Кумбҳақорна парвосиз ухлар ҳамон.

Агарчи жин оғалар беқиёс ғазабланди,
Уйғонолмас ул нурпош, ахир сеҳрга банди!

Қулоғин тишладилар — уйғотиб бўлмади-я,
Чунонам қуйдилар сув — қимирлаб қўймади-я.

Болға-ла манглайига оғритиб сўқдилар-ей,
Сочларин юдилар-ей, ханжар ҳам суқдилар-ей!

«Шатагҳни»ни боғлабон ҳамла қилдилар ҳатто,
Ҳануз уйқуда полвон, сал-пал этса-чи парво.

Қорнидан босиб ўтди минг-минглаб фил қатма-қат...
Аммоки дев уйғонди очиб қурсоғи фақат.

Наки филлар подаси, на болға-ю, на ёғоч,
Девни очлик уйғотди, қурсоғи оч эди, оч.

Олмосдай қотиб қолган найза қўлин бу чоқда
Ёзмоққа дев чигилни узатарди эсноқда.

Карракдай очиқ эди девнинг оғзи, худди ўр,
Нақ тамуғ эшигидек қорайиб туришин кўр.

Эсноқ тортган тўққизил бу оғиз катта-ю кенг,
Меру чўққиси узра порлаган офтобга тенг.

Паҳлавоннинг оғзини ўпиргудек ҳар эсноқ
Тоғлардан водий сари елган шамол эди нақ.

Ғорликнинг турқи хунук, ваҳимали жуда ҳам,
Кўзлари чўғдек ёнар мисли қаҳқори олам.

Ойни ютган ул Роҳу, ёвузнинг боши мисол
Девнинг катта кўзлари чарақлаб балқир алҳол.

Ғолиб келди-ю очлик, ул очкўз, нафси ёмон
Пийпаб емоққа тушди не бўлса : қўтос, қобон...

Таом еб, чанқовига кўтарур қонли кўза,
Сўнг Соҳиболам ёви сипқарур майу бўза.

Ниҳоят тўйиб қорни бўккудай бўлди, қараб
Сўнг Тунги Парвозчини найритлар келди ўраб.

Гунгурсдай турар полвон, нақ буқа — пода олди.
Ланж, карахт, гарангнамо жинларга назар солди.

Уйқуси бузилгандан ҳам ранжда, ҳайратда ҳам;
«Сўйлангиз,— деди ювош,— қандайин ташвиш, не
гам?»

Ланка подшосининг элчилари Кумбҳақорнага жангнинг бориши ҳақида сўйлаб бердилар. Кумбҳақорна аҳволни билиб, тағин акасининг ақлсиз қилган ишидан ўкиниб қўйди ва албатта ёрдам беражанини билдирди.

КУМБҲАҚОРНАНИНГ ЖАНГГА ЖЎНАЕТГАНИ

Тунги Парвозчиларнинг ҳокими, соҳибтороғ,
Кумбҳақорна бошига кийгазди ўтфишон тоғ.

Сўнгра Кумбҳақорна бўйнига солди маржон,
Ушбу тақинчоқ инжу ялт-ялт қилар ойсимон.

Кўзадек қулоқларга санабон зийнат, безак,
Тақиб қўяди яна попукли олмос зирак.

Бўйи ажиб уфурган гуллардан ясаб чамбар,
Узуклар тақар бир-бир, узукмас нақдина зар,
Соҳибшукуҳ инисин шундоқ жангга кузатар.

Зарлибос Кумбҳақорна шуълалар сочар шу тоб,
Нақ қурбонлик мойидан балқиган нори меҳроб.

Белига заррин камар боғлаб олибдир, на соз!
Унга *Шеша* ўраган Мондара тоғи қиёс:

Мондара чилчўп бўлган худовашлар қўлида,
Шеша эса арқондек чирмалган тоғ белида.

Булутлар олтин зирҳин кийибон шафақ чоғи
Балқиган соҳибқор улкан Ҳимаван тоғи —

Янглиғ на найза тешар, на пўлат ханжар кесар
Зар совут кийиб яшнар Кумбҳақорна қайсар.

Ул дев, ки тутиб найза шиддат ила борадир,
Уч зафарнинг қошида Бирубордек баҳодир.

Тахтнинг рости чалидан бир айланиб ўтар ул,
Оға хайрбодига мамнун қулоқ тутар ул.

Бақувватқўл хўшлашар Ланка подшоси билан, \
Жўнаб ногора саси, бурғу садоси билан.

Аспу филга йўқ адад, қўшинга-ку йўқдир сон,
Баттол ортидан силжир қоришиқ бир оломон.

Қалдироқли булутлар гумбурлаган сингари
Аробалар боради сурон солиб жангари.

Бир чавандоз минибди — қоплонмисан, зўр қоплон,
Бири — буғу, бири — шер, ўзгаси — судроқ илон.

Қон ҳидидан бўлиб маст худолар ёви, қаттол,
Тиғи паррон найзасин ушлаб борарди алҳол,

Бошидан гуллар ёғар, малайлар чапдаст, чаққон
Тунги Парвозчи узра тутиб олмиш соябон.

Пиёдалар боради — бари хунук, бетаққос,
Кўзлари қонга тўлган, таъвия-ю тараққос.

Борар дарғазаб ғаним гуррос-гуррос, беқарор.
Ҳаддан ошиб, ўқталиб табар, гоҳ эса чўқмор!

Биров гурзи кўтармиш, бир боғлам хари биров,
Ёй отар карнай тутиб хезланар бири яёв.

Душманга таҳдид қилиб ўйнатиб бошда қилич,
Найзалик, палахмонлик боришар, йўл тиқилинч.

Ёвларни довдиратай, титратай деб расмана
Паҳлавон қиёфасин ўзгартиб олди мана.

Куч-қудратда тенги йўқ Кумбҳакорна энди
Мудҳишмақом, ундан ҳам балки баттар кўринди.

Кифтида бор юз камон, бутун бўйда — олти юз:
Олти марта юздадан осилмишдир устма-уст.

Кўзлари-чи баҳайбат ғилдиракдек ёв ёққа
Ғилдирарди, ўзи нақ ўхшарди ёнар тоққа.

«О, маймун сардорларин бериб қўяй адабин,
Улар — парвона, мен — ўт, кул айлагай ғазабим!

Ахир оддий маймуннинг бизга ҳеч ёвлиги йўқ,
Бари кетсин ўрмонга!— Кумбҳакорна айлар дўқ —

Ҳа-ҳа, низо бошлаган — Кўшала шаҳодаси!
Рама ўлгай, тинчигай Ланка — жанглар задаси!»

Уммон гирдоби янглиғ, мисли улкан шаршара
Сас бердилар рокшаслар тортиб қаҳрвор наъра.

Кумбҳақорна шошар жангга, йўлма-йўл аммо
Юз берган аломатлар хунук нақ бало-қазо.

Боши узра ҳурпайиб булутлар қораймишлар,
Гўё юксак-юксакка эшак тери ёймишлар.

Самовий тошлар ёғиб шуълалар қилур ярқ-ярқ,
Росту чапга айланиб йиртқич қушлар урар чарх.

Оғзидан пуркаб олов шақоллар увлар уст-уст,
Бу аломат нохушдан нохушдир алалхусус.

Шувиллаб келиб кўкдан қузғун бир силкинди-да,
Равананинг жангчиси найзасига қўнди-да!

*Кумбҳақорна сизди: учиб қолди чап қовоқ,
Ногоҳ қалтироқ билмас чап қўлга кирди титроқ.*

Ловиллаб куппа-кундуз самовий жисм учди,
Бош узра ўқдай ўтиб қарсиллаб ерга тушди.

Бул турфа аломатлар кўнгилга солур ваҳим,
Аммо дев вазмин борар, барига қилмас разм.

*Критаънта қувғини, шум қисматга ўйинчоқ,
Қаъла девори узра ҳаволи қўйди оёқ.*

Булутдан бад ёприлиб қуршаб олмиш маймунлар,
Аммо дев ёвга отди ўзин, истабон хунлар.

Маймунлар қочди ҳар ён ел қувган булутдаин,
Довқалб Кумбҳақорна босиб боргани сайин.

Кўрдик: саросима, ғафлатда қолмиш ағёр,
Шодликдан тортди наъра, титратди кўкни бадкор!

Ойболта тушган замон гурс қулар *ашвақорна*,
Евни шундоқ ағнатар наъраи Кумбҳақорна.

Маймунлар қочар, гўё туюлар: ушбу фурсат
Асои ажр ушлаб келмакда Соҳибқудрат.

АНГАДАНИНГ ҚОЧОҚЛАРНИ ИЗЗА ҚИЛГАНИ

Қумбҳақорнадан қўрқиб маймунлар қочар ҳамон,
Бир дам Ангада сасин тинглар қочоқ оломон:

«Нима жин урди сизни? Бўлманг элга шармисор,
Қочганга, юрт қаёқда, қаттоки кенг жаҳон тор.

Яроғни ташлаб, ёвга кўрсатурсиз елкани,
Ор қилинг, хотинларга кулгу, мазах бўлгани!

Қандоқ оиладир у, айтинг, унда не маъно,
Ки сиз эрми ёки йўқ — гумон айласа раъно?

Эр кишининг мардлигин унутиб, сертаҳлика
Одий маймундек қочмоқ қандай шармандлик-а!

Қайда қолди мақтаниб дам кўкракка уришлар?
Қайда сиз қийратган ёв, ёвга солган шўришлар?

Чинакам синов етса, сиз каби сўзга мардлар
Жуфтакни ростлаб қолур ёвга қолдириб гардлар.

Қайтингиз, ботир бўлинг! Бизларни кутар маъво,
Бароҳим маъвосида ўлимдан сўнгги сафо.

Борди-ю ёвни енгиб саломат қолсангиз баъд,
Билингким бешубҳа сиз, донгингиз достон абад!

Ушал дев мағлуб бўлур савашса Рама бирлан,
Меров-да, парвонадек ўйнашур ламъа бирлан.

Агар у битта бўлиб биз — мингни енга олса,
Ярашур, бизни хас деб дунёга жар ҳам солса!

Жонни-ку сақлармиз-а, шондан айрилажакмиз.
Бадном бўлурмиз тамом, агарчандки лак-лакмиз!»

Маймунлар жавоб қилар: «Насиҳат фурсатимас,
Бош узра ўлим турар қилич қайраб бу нафас!»

Беқиёс шукуҳ ичра асабий ва дарғазаб
Баттол девнинг ваҳмали қиёфасига қараб,
Маймунлар қочар эди қичқирибон ҳар тараф.

Қочоқлар хуш кўрмади Ангаданинг сўзини,
Лек бу сўз қизартолди сарлашқарлар юзини!

Сўнг маймун сардорлари айлаб дилдан ихтиёр,
Қўрқув билмай майдонга қадам қўйдилар такрор.

РАМАНИНГ КУМБҲАКОРНАНИ УЛДИРГАНИ

Ўлимга боқмоққа шай, жаҳду жасоратдан маст
Маймунлар бир жанг қилди, ки олам кўрган эмас.

Қояларни ушатиб, дарахтларни юлмиш дов.
Яшнаган бутазорлар ўрни қолди кундаков.

Девга ташланиб, шаҳдли туртишару, нуқишар,
Гоҳи қоятош, гоҳи дарахт билан сўқишар.

Дев чайир маймунларга ўхшатиб гурзи солар,
Ўттизтадан жангчини бир қучоқ қилиб олар,
Кафтида эзар, ямлар, ямлабон лабин ялар.

Жувонмарг бўлди жангда саккиз минг етмиш ботир,
Барчасин этди нобуд ул дев қаттолу қодир.

Бир пайт зар пат Супарна морларни қирган мисол
Тенгсиз жангда ютар дев маймунларни бемалол.

Бироқ дарахт юлиб боз маймунлар айлаб бардош,
Устига-устак тагин қўлларига олди тош.

Баҳайбат *Деввида* бир баланд тоғни қучиб,
Тоғмонанд тараф қараб қора булутдай кўчиб,

Маймунлар лашкарининг буқаси, жангчики зўр,
Кумбҳакорна сорига чўққини отди қурғур!

Паҳлавонга тегмасдан лашкарга тушди бориб,
Чўққи аспу филларни янчиб, тупроққа қориб.

Ўзга бир қоятошдан йўқ бўлди аробалар,
Ер тишлади не-не жин, вужуди харобалар.

Аспу фил лашкарига ёғилди парча тошлар.
Майдонда ютди қонлар не ёйчи азиз бошлар.

Ва лек қирон солдилар маймунларни йўқотиб,
Охир замон қилгувчи оловпар ўқлар отиб.

Маймунлар интиқом деб жон аччиғи ичра ғаш,
Қаттол девми, ароба, отми, туя — аралаш
Дарахтларни суғуриб пўпиллатишар саркаш.

Юқоридан Ҳанумаън шу он девни дувлатар,
Девнинг қоқ миясига дарахт, қоя қулатар.

Барига Кумбҳакорна парво қилмас, келса дуч
Найза билан парчинлар дарахт, қояни Пуркуч.

Тиғи паррон найзани қисганича шиддаткор,
Маймун қўшини сари дарғазаб юрди бадкор.

Ҳанумаън ҳам қўрқувни йиғиштириб қўйди-ку,
Девни хўп қулочкашлаб чўққи билан урди-ку!

Ёғ босган хўппа семиз, қонлар сачраган бадан
Қоим қаъладай улкан, ялтиллерди ҳаммадан.

Оғриқдан титраб-қақшаб, чайиру чаққон гарчи,
Ҳанумаънга тир отди пуркуч паҳлавонларча.

Ўтпуркар тоққа монанд Кўза Қулоқ ушбу тоб,
Найза отди ҳайқирган Ҳанумаън сари шитоб,
Краунча тоғин тешган Гуҳа янглиғ серитоб.

Охир замон келганин билдирган гулдурсимон
Чиқди наъра маймуннинг кўкрагидан, чиқди қон!

Қаттол рокшаслар шунда ҳайқирди хўп мамнунлар,
Кумбҳакорнадан қўрқиб тирқирар боз маймунлар.

Серқирра қоятошнинг синиғини шу асно
Нила девга отмишди, Пуластя насли аммо

Болғадай чўнг мушт билан ўхшатиб урган эди,
Қоятошдан ўт чиқиб, минг пора бўлиб кетди.

Гандҳамъадана, Нила, маймунлар аро шердек,
Шарабҳа-ю Ришабҳа, Гавакша — беши бирдек
Дев билан жангга кирди шижоати зўр эрдек.

Қоя бирла сўқишар, муштлашишлар, юлқишар,
Гоҳи ёвни тепишар, итоб ичра қалқишар.

Дев жони тошдан экан, темирдан экан тани,
Босиб бир эзиб қўйди баттол-ей, Ришабҳани.

Эсиз, қора қон бўлиб оғзи, бурни, ёқаси,
Қапишиб қолди ерда маймунларнинг буқаси.

Тизза билан бир уриб Нилани қилар гумдон,
Гавакшани буюмдай гижимлаб ташлар бир ён,

Шарабҳага мушт солар, бари бемадор беҳол,
Чўзилиб қолди ерда, либослари қизил, ол,
Бақувватқўл табар-ла кесган киншука мисол.

Шавкатли сардорларин кўриб ҳоли забунлар,
Пуластянинг ўғлига ёприлишди маймунлар.

Тоғ билан жангга кирган минг битта қоя каби
Оловланди ҳамлакор маймунларнинг газаби.

Тоғмонанднинг устига қўрқмай босиб келишар,
Тишлашару юлишар, найзабозлик қилишар.

Адади йўқ маймунлар ёпишиб олган полвон
Сердарахт чўққи мисол кўринар кўзга альшон.

Маймунларни ямлаган Кумбҳакорна паққос
Кушандаи мори марг Ҳарудага келар мос.

Девнинг ўпқондек оғзи маймунларга ушбу дам
Тубсиз кўринди, мисли дарвозаи жаҳаннам.

Дев бўғзига тиқилиб маймунлар хўп уринган:
Жон сақлаб қочиб чиқар қулоқлардан, бурундан.

Улим элчиси янглиғ дев йўлбарсдек муқтадир
Гўшт ва қондан ийиган замин узра ўтадир.

Борар мисли юҳо, ют, ламъаи охир замон,
Маймунларнинг қўшинин қийратарак беомон.

Раъдвор Индра ва ё Яма, илкида тузоқ —
Найзали Кумбҳакорна кўринар кўзга шундоқ!

Ёз фаслида ўрмонни мисли қул қилган ёнгин,
Маймун лашкарига, оҳ, даҳшатли ўт қўйди жин.

Сардорсиз қолиб бари маймунлар бирваракай
Бақриб фарёд қилиб қочарлар тумтарақай.

Нажот истаб ҳайқирган маймунларнинг фиғони
Ўртар Индра насли — Ангаданинг ёш жонин.

У нақ девнинг ўзидек қоя тошни олиб даст
Раъдвор янглиғ бир урди Кумбҳакорнани чаптаст.

Дев ўкириб юборди, сўнг найза отди қайсар,
Раъдвор набирасига теккизолмади магар.

Чаққон, эпчил Ангада найзадан қочиб қолди,
Қочаркан, дев юзига бошлаб шапалоқ солди.

Аламдан дев кўзига тор бўлди жаҳон шунда,
Лекин эс-ҳушин ўнглаб, кулди устомон шунда,

Ангада кўкрагига тушди-ю тошдай мушти,
Маймунлар буқаси ҳам шилқ этиб қулаб тушди.

Сўнг найза ўйнатиб дев куйиниб, куйдириб жон,
Чопар маймунлар шоҳи шаддод Сугрива томон.

Аммо шарт юлиб олди тоғни маймунлар шоҳи,
Шитоб югуриб қолди кесибон девнинг роҳин.

Дев кўриб тинди таққа, ҳайратдан ушлаб ёқа,
Ки тоғин қучиб чопар Сугрива ушбу ёққа.

Қотмиш девнинг танида маймуннинг қора қони,
Сугрива ҳайқириб дер: «Ҳей қародил, мўлтони!

Бутун қўшинни ямлаб, ботирларни йўқ қилдинг,
Пасткашлик ила такрор ўзингни улуғ қилдинг!

Куч-қувватга тўлибсан, муртингни болта кесмас,
Оддий бу маймун халқи қандай сенга келсин бас?

Қўлимда тоғни ушлаб отмоққа шайман алҳол,
Ботир бўлсанг, кучингни менга кўрсат-чи, баттол!»

Дев деди: «Пражопати набираси эрурсан,
Сурия — соҳиби нурга фарзанд эмас, ғурурсан.

Шундан-да сўзга ҳам нақ кийгазиб қўйдинг қалпоқ,
Чиндан-да инсонга хос шижоат сенга ўртоқ.

Инсоний бир жасорат бермиш Зарфишон сенга,
Бари ҳаво-ю димоғ бахш этмиш, ишон, сенга!»

Чўққини ирғитди Сугрива шу чоқ,
Нақ дев юрагига тегарди, бироқ
Кўкракка урилиб парчаланди тоғ,
Лак-лак рокшасларнинг кўнглин қилиб чоғ.

Рокшаслар оғасин қайнади қони,
Чамаси, келмишди интиқом они,
Шунда чирпиратиб зарҳал найзани
Мўлжалга олди-ку бахти қарони.

Сугрива ўлар эди Шамол ўғли бўлмаса,
Чўнг найзани ҳавода чаққон ушлаб олмаса.

Бу найзада бегумон минг *бҳара* жез бордир,
Ҳанумаънга куч берди аммо Анийла қодир.

Найзани парчин қилди тиззасига бир уриб,
Оғзин очганча қолди буни маймунлар кўриб.

Минг бҳара вазли қуролидан Мосуво,
Ўзга яроғ излайди Кумбҳакорна шу асно.

Каттакон болғани азот ушлар у,
Аммо очқаганин сега бошлар у,
Итобли, ўзини ёвга ташлар у,
Лашкарни бирма-бир ямлар, тишлар у.

Вайавя камонидан Рама ўқ отар дарҳол,
Таъзирини еб қўйсин Кумбҳакорна баттол!

Шаҳзода ҳам отишнинг келтирди дол-гулини:
Шартта кесворди девнинг болғали ўнг қўлини!

Болға билан баробар нақ тоғдай қўл шалвираб
Маймунлар аро тушди! Сурон ичра галдираб

Қочганлар қочиб қолди, кўпларга қирон бўлди,
Ўзгалар яра-чақа, майиб, ногирон бўлди.

Бари кўрди Раманинг қуроли жарангини,
Тунги Парвозчиларнинг беги билан жангини.

Қилич билан кесилган бир зирваи маҳобат
Янглиғ турар дев, бироқ қўли ҳали бақувват.

Соғ қўли билан азод суғуриб олди толни,
Тағин Рама илгида қурол ярақлаб қолди.

Ул отмиш заррин ўқли Индранинг камони
Толни ушлаган қўлни узиб ташлар шу они.

Дарахтлар, қояларга узик қўл тушар шитоб,
Не-не жинларни эзди, не-не маймунлар хароб.

Ёвузфеъл ўзин отар Рамага баайни шер,
Уқлар сақлаб қўймишди вале олижаноб эр.

Ярим ойдек қайрилмиш ул ўқларда учдонлар,
Қаттол ёв жонин тилар сербар тиғи парронлар.

Икки улкан ўқ олди шаҳзода чўнг содоқдан:
Жудо бўлди ёвуз дев энди икки оёқдан.
Дев аламу оғриқдан наъралар тортган чоқда,

Ларза тушди дунёнинг ҳар бурчак-бурчагига,
Заминнинг қат-қатига, уммоннинг таг-тагига.

Нурфишон ойни ямлар ёвуз Роҳу бамисол
Дарвозаи тамуғдек оғзин очмиш дев баттол.

Шаҳзодага қўрс рокшас юмалаб борган замон
Зар пат ўққа тўлдирди оғзин Рама паҳлавон.

Нақ Бирубор қиёмат кунни тутмиш зар асо
Уқ танлади! Ул ўққа ишлов берилмиш расо.

Офтобнинг нурида балқиб турар ўқ ярқ-ярқ,
Мисли Индра ушлаган заҳри қотил тири барқ.

Пориллаб ёнган қуёш жило айлаган сари,
Тип-тиниқ товланади ўқнинг нозик патлари.

Учқур ўққа йўқ таъриф, учса келмас садоси —
Тенг келгувчи Анийла, ёлғиз шамол худоси.

Қаён бўлса еларкан монанди тиғи паррон,
Бегутун оловланур, шуълалар айлар фишон.

Дилларга солиб ваҳшат мисли Агнидай бад турқ,
Соҳибўт худо янглиғ ул девга тегди-я ўқ!

Икки олмос исирға жингилларкан қулоқда,
Кўзадек икки қулоқ шалпайиб икки ёқда,

Тишлари туртиб чиққан чўнг оғизли ёвуз бош,
Танидан жудо бўлди, бўлди қабоҳат одош.

Шундоқ Индра башарни ташналикдан асрабон
Улдирганди аждаҳо Вритрани бир замон.

Ялт этар ботмаган ой саҳар кун чиққан палла,
Шундоқ бир шуъла берди сирғали улкан калла.

Қумбҳакорона ғазабин мужассам айлаб гўё
Калла гурсиллаб тушар қалъаю уйлар аро.

Қарсиллаб қулар тана кўтариб шовқин-сурон,
Лаҳзада ютди кетди туби йўқ, қаърсиз уммон.

Балиғу илонларни гум қилди улкан тана,
Наҳанглар бошига ҳам қора кун солди яна,
Қаър аро чўкди, айлаб мислсиз чўнг пўртана.

Маймунларнинг жасоратига жасорат қўшилиб, тунда Ланка шаҳ-
рига бостириб киришмоқчи бўлишди.

ЛАНКА ШАҲРИНИНГ ИККИНЧИ МАРТА ЕНГАНИ

Кундузги ёритгич хўб ёғдулар сочиб мўл-мўл
Кеч кириб, солганида *Асточал* ортига йўл,
Зимзиё қаро тунга бурканди олам буткул.

Мумли каноп лосини маймунлар ёндирган он
Мудҳиш шуълалар аро чопдилар шаҳар томон.

Ланка дарвозасини қўриқлаган полвонлар
Утли қўшинни кўриб тирқиради ҳар ёнлар.

Келгиндилар, қўлида машъала, қуйик хода,
Уй ҳам қасрлар томин тутдилар бир аснода.

Ёппасига қарамай қилди ўтга гирифтор
Дарвоза-ю минора, уйми, сарой — неки бор.

Аланга кўчар эди уйдан уйга боғланиб,
Емишин топиб доим, оз-оздан қурсоғланиб.

Олмосми ё марварид, сархил инжу, дур, ёқут,
Сабур, сандал — барини ямлаб борар эди ўт,

Аҳли Ланка маскани бурқсиб ёнар ростакам,
Бунда ишлов берилган қимматбаҳо тошлар жам,
Ёнар олтин қуроллар, нақшинкор идишлар ҳам.

Қуйиб кул бўлди тамом ипакли хил матолар,
Баҳоси йўқ гиламлар, жун кийимлар, қаболар.

Емакхона зийнати зар идишлар ёнар чўғ,
Ёнмакда майда-чуйда, тўқиму, эгар-жабдуқ,

Ёпинмоққа ясалган йўлбарс териси ва ё
Аробалар беагаи қўтоснинг думи, ҳатто —

Филларнинг маржони-ю, шақилдоғи, айили,
Совут, шамшир, камон-ёй, қиличларнинг минг хили.

Ёнмакда зар буюмлар усталарни куйдириб,
Зар ўпчинли эрларнинг юрак-бағрин ўйдириб,
Хонумонлар кул бўлди, жонидан ҳам тўйдириб.

Зеб-зийнатли, ясанган ўйнаш билан маст-аласт
Қутурган девлар уйи ёниб кетди басма-бас.

Қуролини ўйнатар баъзи бири итобли,
Ўзгаси-чи донг қотмиш қучганча моҳитобни.

Бирлари йиғлаб қолган чақалоқларни қучиб
Ўт тушган хоналардан югуриб чиқар қочиб.

Хонаи хос қасрлар таърифига йўқ калом,
Ҳайбатлики, ҳатто кўк эгилиб берур салом.

Сигирнинг кўзи монанд деразалар ёп-ёруғ,
Ромларида ёнади ақиқ тошлар мисли чўғ.

Юқорида шукуҳли балқиб турган хоналар,
Товуслар — сас, сирғалар жаранг берган хоналар,

Зарфишон ой мисоли монанд билмас не айвон,
Не-не уй, не-не қаср лаҳзада бўлди вайрон.

Пойтахт дарвозаси ёнар, равоқ бамисол
Чақмоқлар ўраб олган булутдек бўғриқар ол.

Қасрлар бурқсир экан сас келур ошёнлардан,
Борлиқ титрар аёллар чеккан оҳ-фиғонлардан,

Қуйибон нозик бадан, тутун ичра ботурлар,
Ўт илашган либосни ҳар қаёнга отурлар.

Олов ичра мустағриқ уй қулар поя-поя,
Индранинг ўқи нақ ўпирган асрий қоя.

Ловиллар зўр саройлар кўкка ўрлаб баҳайбат,
Баайни ўрмонлари тутаб ёнган Ҳимават.

Ланғиллаган ўт аро шаҳри Ланка қалқийди,
Мисли қийғос гуллаган киншукадай балқийди.

Ланка худди наҳанглар бижғиб ётган тубсиз қаър,
Гоҳ фил дайдиб юради, гоҳ салт от чопиб ўтар.

Бир-биридан ҳадикли не-не йил, бия, тойчоқ
Шаҳарнинг кўчаларин тутиб кетмиш бебошвоқ.

Тунда уммон долғали, пурмавждир, беҳазилдир,
Ланка шуъласи уриб қон мисли қип-қизилдир.

Ламъаи охир замон янглиғ ўт хароб этди,
Шаҳарни саҳро сифат хаёлий сароб этди!

Жангни бой беришаётганини кўрган Индражит тагин кўзга кўринмайдиган бўлиб олди. У ғойибдан туриб маймунлар устига беадад ўқлар отди ва ҳалокат оғзига келиб қолган рокшасларнинг жонига оро кирди.

Равананинг ўғли маккорлик йўлини тутди: у Ситанинг саробий бир тимсолини ясади-да, саҳар чоғи бутун маймун ва айиқ лашкарининг олдида зор-зор йиғлаб, шафқат қилишларини сўраётган муштипар сохта Ситанинг бошини шарт кесиб ташлади. Буни кўрган барно йигит Рама қайғу ғамдан ўзини йўқотиб қўйди, эс-ҳушидан бегона бўлди. Бир пайт ўзига келиб қараса, у ер бағирлаб қолган, кўзларидан бетиним ёшлар оқарди. Шунда оқил Вибҳишона йигитга бундай деди: «Ўрнингдан тур, эй Дашаратҳанинг фозилу доно фарзанди! Равана ҳеч қачон Митҳила маликасини ўлдиришга йўл қўймайди, ахир шунини деб буюк муҳорабага кириб ўтирибди-ку, у! Индражитнинг ўлдиригани бўлса зинҳор Сита эмас, йўқ, у бир саробий тимсолни ўлдирди, сеҳр билан бизнинг кўзимизни боғлади, холос! Энди бўлса, Индражит сендан енгилиб қолмай деб, муқаддас ўрмонда олов худосига қурбонлиқ қилмоқда ва худодан мадад тиламоқда. Тезроқ Индражитни гумдон қил, бўлмаса бошимизга турфа балолар ёғилади!»

Рама, Лакшмана ва Вибҳишонани Индражитни ўлдириб келишига юборди. Ўртада ҳаёт-мамот жанги бошланди. Равананинг маккор ва қув ўғли билан саваш қураётган Лакшмана худолар подшоси Индранинг заҳри қотил ўқини отиб, Индражитнинг бошини танидан жудо қилди.

Ўғлининг ўлганини эшитган Равананинг дунёси қоронғи бўлди, бу ўлим унинг кўнглига даҳшатлар солди. Ногоҳон подшони мислсиз қаҳру ғазаб чулғаб олди. У шу заҳотиёқ бориб, Ситани ўлдиргиси келди ва шу машъум ниятда йўлга чиқди, аммо подшонинг оқ кўнгил маслаҳатгўйи Супаршва, бу ишда подшонинг ноҳақлигини журъат қилиб айтиб, қайтариб қолди. «Бундан кўра,— деди у ' ўн бошли подшога.— Рамани жангда енгиб, Жонакнинг гул қизига уйланмоқ қандай яхши!»

Энди Равана энг садоқатли рокшасларини олиб жангга жўнади. Унинг сара аскарлари жангга кириб бирин-кетин ер тишлаб қолаверди. Аммо Равананинг ўзи ҳеч нарсани писанд қилмас эди. Ланка подшоси бир ёқдан, Рама билан Лакшмана иккинчи ёқдан, бир-бирларига ададсиз ўқлар ёғдирдилар. Шунда Равананинг найзаси тегиб, Сумитра ўғли гурсиллаб ерга қулади. Уни ўлди деб ўйладилар. Аммо айиқлар лашкарбошиси Жомбаван бўлса Ханумаънга қараб бундай деди: «Тездан Ҳимолай тоғига қараб уч, у ерда Маҳодая тоғида ўлганларга ҳаёт бағишлайдиган ўсимликлар бор, шулардан олиб кел!» Ханумаън шу ондаёқ Ҳимолай тоғига учиб кетди ва ўша Маҳодая тоғини қидириб топди, аммо шифобахш гиёҳлар уни кўришлари биланоқ яшириниб олдилар. Ханумаъннинг қидириб топишга сабри чидамас эди, шу ваядан бутун тоғни шарт қўпориб олди-да, орқалаб

Ланкага олиб келди. Жомбаван ҳалиги шифобахш гиёҳларни ўзи қидириб топди ва уларни нафаси ҳам чиқмай қолган Лакшмананинг бурнига тутди. Усимликларнинг шифобахш бўйи Лакшманани дарров ўзига келтирди.

Рама шундан кейин бутун қўшинни жамлаб, Ситанинг ўғриси билан тагин жангга кирди.

РАМАНИНГ ИНДРА АРОБАСИНИ ОЛГАНИ

Қўшин бошида турган ботир Рамага қараб
Аробасин бурди-ку ўн бошли дев жангталаб.

Гўё девмас, Суряни ютмоққа шул аснода
Сварбҳону очофат елар мовий самода!

Заҳри қотил ўқларни ёғдириб ёв устина,
Барқли булутдек елар, Рама — шер, дов устина,
Чақин бўлиб бостириб келар олов устина.

Аmmo Рама тек турмас, ул ҳам ёвни қақшатар,
Аланганинг тилидек зар учдонли ўқ отар.

Худолар дер: «Бадахлоқ аробали қилур жанг,
Рама эса пиёда! Кучлар тенг эмас, қаранг!»

«Мотали, бовурдошим! — дер Индра карвонга, —
Аробамни етказ тез ул шойиста ўғлонга!»

Тез учар аробани Мотали қилур тайёр,
Зумрад шотига боғлар икки ўтфишон тулпор.

Аробани безабдир зар нақшлар сержило,
Сон минг қўнғироқчалар жиринглаб бергай садо.

Отлар бўлса офтобдек ёғду сочиб олар кўз,
Абзали-чи бебаҳо, баҳосига қайда сўз?

Ароба узра балқир заррин тутқали ялов,
Мотали қамчин олди — заминга тушди дарров.

Отлар ҳарб майдонига етказдилар карвонни,
Кафтин кафтга қўйди ул, кўргач Рама полвонни:

«Эй, музаффар! Самони тарк айлабон, билиб қўй,
Келдим бу ён Индранинг фармонига суниб бўй.

Аробасин юбормиш сенга — кўмак тимсоли,
Чиқ, саваш қур майдонда барқдор худо мисоли!

Баҳайбат камон мана, дастаси тилло эрур,
Мангу руҳлар Ҳокимин найзасин бир ушлаб кўр.

Бу зарпош ўқларни ҳам сенга кўрмишдир раво,
Буюк Туҳфачи бермиш порлоқ совутин ҳатто!

Рағҳава, ҳаддан ошган жинларни бир тиндир-а!
Валади Дануларни гум қилгандек Индра!»

Раъдвор аробасини айланиб кўрди Рама,
Айланди-ю, завқ билан термилиб турди Рама.

Шаҳзода ва Мотали югани маҳкам ушлаб
Аробани елдирмиш. Равана ҳам шох ташлаб,
От қўйди, мисли бўлмас тарихда бир жанг бошлаб!

Аммо Рама ўйнатиб қўлда самовий қурол,
Девни ўхшатиб солар, қичқирар: «Насибанг ол!»

Уриб ёвнинг яроғин айлади парча-парча,
Рахшон суриб шаҳзода, жанг қилиб маъбудларча,
Тағин сеҳр ишлатар рокшас бесубутларча.

Кўзга яхши кўринар олтин ўқлар отар ул,
Ўқлар заҳарли морга айланарди йўлма-йўл.

Тиллари ялт-ялт ёнар, оғзидан пуркаб олов,
Босиб келмакда бари Рама сари беаёв.

Дунёни ўту дудга тўлдирмиш эди бари,
Сачрабон томиб борар *Васукидай* заҳари.

Билгандек Равананинг бу турфа «қийлу қол» ин,
Шаҳзода асраб қўймиш Супарнанинг қуролин.

Унинг зарпат ўқлари жилодор ўт сингари,
Бирдан олтин бургутга айланди қолди бари,
Товланиб зар парлари учдилар морлар сари!

Авжи баланд эди ул *Вайнатейа* сорларин:
Ўлиб кетди бесаноқ Равананинг морлари.

Шип-шийдам қилиб қўйди зар қанотли морхўрлар,
Ғазабдан кўпик сочиб дев оҳи кўкка ўрлар.

Рамага йўллайди сўнг чўнг ўқлар бўрониңи,
Ярадор этди баттол Индра карвонини.

Равана бир ўқ билан таъзирин бериб ёвин,
Қулатди зар тутқали *Шоткратав* яловин.

Ланка шоҳи Равана, беги шаҳар ўқ отмиш,
Раъдвор тулпорларига ул ўқ санчилиб ботмиш.

Жангда буюк Рамадан юз бурди омад, иқбол
Маъбудлару гандҳарвлар, ҳақ деганлар қолди лол.

Художўй умр ила қадри баланд не-не пир
Сугрива, Вибҳишона янглиғ чўнг ташвишдадир.

Кўкдаги Ангарака соясин тутиб қора
Олтин тоғ *Мойнакадай Равана турар*, қара.

Камонга ўқ солмоққа Рамага берур халал
Бу ўнбош, йигирмақўл қамраб бамисли ажал.

Дарғазаб бўлди энди Рамадай буюк қайсар,
Дев сари Қўрқинчжамол ташлади ўтли назар.

Рама қаҳрига чек йўқ, қоврилса мумкин олам,
Чўққидан токи қуйи титради дарахтлар ҳам.

Дарёлар ҳукмдори — уммонда ҳам пўртана,
Рама қаҳридан гўё тўлқинланар, ўртанар.

Мавжи уммон сингари арслон ғорли тоғлар ҳам
Ларза тушиб титради ўрмону ўтлоқлар ҳам.

Ўлим бўлар дегандек айланишиб ғалати
Гала қарға бош узра тинмай «қағ-қағ» қилади.
Рамага боқиб дев ҳам энди қўрқиб қолади.

Ўлмас худолар бўлса Рамага меҳрибонлар,
Охир замон жангидек бу жангдан бағри қонлар,

Учқур аробаларда майдон узра чарх урар,
Пастда икки баҳодир икки ёқдан от сурар.

Фалакда — ким енгар деб, изтиробда худолар,
Ким енгар деб, девлар ҳам ташвиш ичра адолар.

Бироқ, Рағҳу наслига зафар тилар худолар,
Девлар: «Енгар Равана!» дебон қилар садолар.

Рамани ўлдиргум деб, олмиш Равана қаттол
Нақ Индра ўқи, ё заранг олмосдек қурол.

Шундоқ қурол олдиким, қувватига йўқ тараф,
Ёвларин зир титратиб бир лаҳзада қилгай даф.

Қуролки ёғдувашдир, олмосдек заранг кескир,
Ут сочар, кўзни олар, тескари қилар эсни.

Нечоғлиқ тўсиқ бўлса уч тиши вайрон этар,
Қулоқни айлаб батанг лол этар, ҳайрон этар.

Кушандаи ёв, наъра чекиб боқмай ўнгу сўл,
Ўлимни ҳам тан олмас найза сари сунди қўл.

Ғолибона айқириб жангга шайланиб қолди,
Рокшасларга мақтаниб майдон айланиб қолди.

Қичқирди ул: «Утмагай вақт, кўз очиб юмгунча,
Олмос нечоғли тигли, қуролим кескир шунча,
О, Рама, уканг билан ўлгунг, керилма мунча.

Найзамда пинҳон эрур қудрати барқ пойидор,
Ўлган рокшаслар янглиғ, бошингда бир ўлим бор!»

Сеҳрли найзасини Қизилкўз бот отди-да!
Билтанг-билтанг чақмоқдек излар қолди ортида.

Шунда мис қўнғироқлар жаранглаб берди садо,
Найзага саккиз дона осилмиш эди аъло.

Фалакка учар найза бемисл олов пуркаб,
Сасли қўнғироқларни самолар аро сургаб.

Бироқ бу найза йўлин тўсолди Рама шунқор,
Моҳирлик ила ёйдан ўқ отиб ҳазор-ҳазор.

Мана шундоқ ўчмишди ламъаи охир замон
Кўкдан мингкўз Ваъсава сел ёғдиргач беомон.

Бироқ ўқлар ёғдуга интилгандек парвона,
Равана найзасига тегару лов-лов ёнар.

Кўрарки ўқлар ёнар, Рама дарғазаб бўлди,
Борлиғи журъатга-ю шаъну шиддатга тўлди.

Сержаҳл Тангримонанд олиб найзани Раъдвор —
Ки Мотали бермишди,— отди ёвга қаҳрвор!

Бир ажиб жаранг бериб, оловлар сочиб ҳар ён
Учаркан, Ланка шоҳин яроғин ушбу замон
Зарб ила парчинлади, кукунга тўлди осмон.

Дев кўрди: аробага қўшилган не учқур от
Раманинг ўқи тегиб, тўзғиб, топди фатарот.

Сўнг Рама дев кўксига зарбали найза урди,
Қоши узра уч зарпат ўқ ҳам жойлаб улгурди...

Гуллаган ашўкага мос қонга беланган дев
Сезди: қўпмиш қалбида ғалва, ғавғо-ю ғирев!

Раванани унинг карвони ўлимдан сақлаб қолди: у отлар бошини
буриб, аробасини жанг майдонидан олиб чиқиб кетди.

Ўзига келган Равана бисёр дарғазаб бўлди: нега карвон уни шар-
манда қилиб майдондан олиб чиқади? Ғанимлар буни кўриб, Равана
ўлгудай қўрқоқ экан, дейишмайдими? Карвон унга, бу ишни фақат
подшо нафини ўйлаб қилганини айтди: мана буюк муҳорабачи озроқ
нафасини ростлаб олди, энди аввалгидан ҳам зўрроқ саваш қурса
мумкин. Хулласи, Рама билан Равана ўртасида янгидан жанг бош-
ланди.

РАМА БИЛАН РАВАНА ЖАНГИ

Икки қўшин ногаҳон жангни тўхтатиб алҳол
Рокшас билан инсонга боқарди ҳайратда лол.

Жангчилар қалби — дук-дук, ғалат туғёнга ботмиш,
Аммо табар, найза-ёй тутган қўллар тек қотмиш.

Икки ботирга боқиб бемаврид тинган лашкар
Ажиб томоша эди, четдан қаралса агар.

Рама-ю Раванани кутарди ҳар хил қисмат:
Ўлимданмас, қўрқишар бадном бўлмоқдан фақат!

Икки рақиб ўзича тахмин айлар тақдирни.
Иккиси ўз кўнглида дерди икки таъбирни.

«Зафар менга ёр!» — дерди Рама, ишончга йўлдош.
«Ажал бошда бор!» — дерди ўзига ўзи Унбош.

Рама аробасининг устида балқийди туғ,
Туғни уриб туширсам, деб Равана отар ўқ.

Гарчи сонсиз ўқ отди, ғазабига йўқдир чек,
Барқдор худо туғини тушира олмади лек.

Хато кетибон ўқлар ерга ёғди, бироқ рост —
Туғнинг зар тутқасини ялаб ўтдилар холос,

Энди ёй тортди Рама — эй душман ажрингни ол!
Ўқ паррон учиб кетди ёғду тараб бемисол.

Баҳайбат илон янглиғ шуълалар фишон этди,
Равана туғин кесиб, ерга шарт кириб кетди!

Кўрса, туғи синибди, ётибди тупроқда хор,
Равана Рама сари тир отди ҳазор-ҳазор.

Шоткратав отлари, тегса ҳамки минг-минг ўқ,
Ёв билсинки, бари соғ, ҳеч нима бўлгани йўқ,

Нилуфар поя бирлан енгил урдилар гўё,
Бари Рама хизматин қилмакда майдон аро.

Чидамай сабру тоқат, туғи йўқ Худобезор
Сеҳрли қуролларин Рамага бурди ошкор:

Гурзи-ю таёқ, тўқмоқ, болға-ю табар бунда,
Қиррали қоя тош, қир, тоғ — зеру забар бунда,

Илдиз-ла қўпорилган дарахту ходалар ҳам —
Ёғилди бари бир-бир, суронга тўлди олам.

Бадахлоқнинг ўқлари қоплаб олди самони,
Лек Рама аробани елдирди шу замони.

Ҳазор ўқ отди-ю дев, теккизолмади аммо,
Индра инъом этган аробага салламно!

Чорпахил, чайир билак Равана тортиб камон,
Маймунлар қўшинини ўққа кўммакда ҳамон.

Ҳар бир ўқнинг учдони олтиндан, тигли, кескир,
Шу топда девнинг ақли ишларди тиниқ, тезгир!

Рама-чи? Ланка шоҳин ғайратин кўрди Рама,
Кўрди-ю минг битта ўқ мўлжалга урди Рама!

Жим қараб тургани йўқ Равана ҳам, тортиб ёй,
Кўкни тўлдирди ўққа, қолдирмай тангадай жой.

Бесаноқ икки жангчи отган ўқларнинг сони,—
Пайдо бўлмиш оқибат нурли осмони соний!

Келар кўкда тўқнашган сонсиз ўқлар жаранги,
Шундоқ кечди рокшаслар шоҳи-ла Рама жаңги!

РАВАНАНИНГ УЛИМИ ТАЪРИФИНДА

Баъдаз Мотали деди: «Дев билан қилганда жанг,
Унутдинг ҳарбий фанни, Бақувватқўл, э аттанг!

Бароҳимнинг яроғи енголур уни фақат,
Уч оламда йўқ бу ўқ, йўқ бундай шаҳду шиддат!

Худоларнинг сўзи бу,— деди карвон Мотали,—
Равана куни битган, ҳа-ҳа, етган ажали!»

Буюкшукуҳ баҳодир содоққа қўлни солур,
Вишиллаган илондай ёғдуваш ўқни олур.

Индра уч оламини олсин дебон Бароҳим
Яратмишдир бу кескир олов нусха яроғин.

Патларин орасига тангри тўлдирмиш шамол,
Топширгандир Рамага уни Агастя хушҳол.

Ўқ кенгликдан яралмиш, ваҳшатлидир, сербар, кенг,
Қўйса нақ Меру ила Мондарага келар тенг.

Боқса, кўз чидай олмас таратган ёғдусига,
Бор модда, ибтидолар кучин олмиш ўзига.

Қопламиш дуд, бамисли ламъаи охир замон
Жонзодларни титратар барқ уриб шуъла афшон.

Лашкару фил, отларга солар қўрқув, ғулу ўқ,
Қурбонлик мойи ила қонга тўйган ушбу ўқ.

Мисли Индра ўқими ва ё нақ заранг олмос,
Бароҳимнинг беаёв ўқи шундоқ беқиёс,
Асрий қоялар ҳатто тўса олмас уни, рост.

Ёғдаин кесиб ўтар жез найзалар келса дуч,
Қаср дарвозаларин ўпириб ташлар пуркуч.

Самовий карвон айтган илоҳий ўқ, зар, кумуш —
Патларин ялтиратиб қўр тўкар бамисли қуш.

Ажалга қўлдош бу ўқ ўт пуркаб елган онда,
Мурдалар билан боқар калхатларни майдонда.

Ўқ эмас дуоибад ул душман аскарига,
Роҳату фараҳ эрур Раманинг лашкарига.

Ул аввал ўқир афсун, сўнг зафар бўлгай деб ёр,
Ведалар буюргандек яроғин қилар тайёр.

Ёйга ўқ тортилган чоғ титрар тирик жон бори,
Заминга қутқу солар ул ёйнинг таранг тори.

Мана, ажал уфурган ёйни шаҳзода тортди:
Тунги Парвозчиларнинг ҳукмдорига отди!

Ва беомон ўқ тегиб Равана кўкрагига,
Индра ўқидек нақ санчилди юрагига,

Сўнг чиқиб ерга ботди, Равана қонидан ол,
Сўнгра қайтди содоққа, ер тишлаб қолди баттол!

Қўлидан тушиб кетди найза-ю камони ҳам,
Кўзлари дўлайди-ю айлади тарк жони ҳам.

Индранинг ўқидан ўлган Вритра мисол
Аробадан гурсиллаб юмалаб тушди қаттол

Илоҳий ноғоралар данғирлаб берди садо,
Учмоқ қишлоқларидан эсди руҳафзо сабо,
Рама кўмилиб кетди хуш ҳидли гуллар аро.

Кўкда гандҳарвлар сўйлар нашъу намога мойил,
Ўттиз мангу маъбудлар алқашар: «Қойил! Қойил!»

Сугрива, Вибҳишона, Ангада-ю Лакшмана
Ҳурматин бажо айлаб чопиб келдилар мана.

Саркардалар ичида Рама боқар пурвиқор,
Маъбудлар аро турган Индрадек улуғвор!

Рокшаслар буқасини заҳматлар чекиб бисёр
Ўлдирди Рағҳу насли, адолатлишаҳриёр!

Равана ҳалок бўлди, барча ёвузликлар барҳам топди, олам тинчлик ва фароғатга чўмди. Маймунлар Ланка шаҳрига тантана билан кириб келдилар. Рама Ланка тахтини садоқатли дўсти Вибҳишонага берди.

Раванани енган музаффар Рама Ҳанумаъндан Ситани излаб топишни илтимос қилди. Ҳанумаън Ситани излаб-излаб боғдан топди: ғамли-аламли Митҳила маликаси рокшасийлар қуршовида ўлтирарди. Равананинг ҳалок бўлганини эшитган Сита шундай қувондики, тили калимага келмай қолди. Бир оз фурсат ўтгач, Сита ўзига келди ва бундай хушхабар учун Ҳанумаънга шукрона айтди. Шамол ўғли Рокшасийларни ўлдириб юбормоқчи бўлган эди, Сита йўл қўймади: «Ахир у шўрликлар чўрилар-ку!— деди Сита.— Менинг балоларга гирифтор бўлишимда уларнинг ҳеч айби йўқ». Сита рокшасийларнинг

гуноҳларидан ўтди. У тезроқ валлакат ёрини кўрмак истарди... Ҳанумаън Рама боргоҳига қайтиб, унга Ситанинг интизорлик тўла сўзларини етказди.

Ниҳоят, Дашаратҳанинг буюк фарзанди севимли Сита билан дийдор кўришди. Сита Рамага яқинлашиб келар экан, кўзларида меҳр-Муҳаббат ёнар эди. Рама, иззат-нафси поймол этгани учун қасос олганини, Раванани у дунёга жўнатиб, Видеҳа маликасини банддан озод қилганини айтди. Аммо... Раманинг айтишига қараганда, бировнинг уйда узоқ вақт бўлган аслзода хотини шавҳари уйига қайтиши мумкин эмас: ахир Равана унга қўл сунган, ҳирс тўла назар билан неча бор қараган... Шундан кейин буюк Рама Ситани хотин қилмоқдан бош тортди.

Аслида эса гўзал Митҳила маликасининг вафодор ва покиза эканлигига Рама ҳеч ҳам шубҳа қилмас эди, бироқ унинг мишмишларга тоқати йўқ эди. У Ситанинг покиза эканлигини барчага билдириб қўйиш учун хотинини ошкора синовдан ўтказди.

Ғам-ғуссадан қадди букилган Сита ноҳақ балодан — туҳмат ва шармандалиқдан бош кўтара олмай қолди. У куйиб-ёниб гапирди, гап билан бир неча марта Рамани узиб-узиб олди. «Дафн гулханини ёқинглар!» — деди Сита охири.

Сита бурқсиб ёнаётган аланга ичига ўзини урди. Шу лаҳзадаёқ заррин безаклар таққан, олов либосли, сочлари қоп-қора бир улкан одам гулхан ичидан чиқиб келди. Бу олов маъбуди Агнининг ўзи эди. У Ситани қўлларидан тутиб турар, ўт Ситага тегмаган эди. Демак, Сита Раманинг олдида бегуноҳ ва покиза!

Рама вафодор хотинини оғушига олиб, опичлаб бир замонлар Равананики бўлган учқур ароба — Пушпакага чиқди. Унинг билан бирга Лакшмана ва бошқа дўстлар ҳам аробага миндилар. Пушпака жонажон Айўдҳя сари парвоз қилди.

Рама ўн тўрт йил ўтгач, яна Кўшала мамлакатига қадам қўйди. Бундан хабар топган айўдҳяликлар ўрмонлардан ўз уйларига қайтиб кела бошладилар. Оғасининг қайтганидан боши осмонга етган Бҳората подшоликни Рамага топширди. Дашаратҳанинг маъбудваш ўғлини бошига шоҳлик тожини кийди.

ЕТТИНЧИ КИТОБ

ОХИРГИ КИТОБ

Ой кетидан ойлар ўтди, йил кетидан йиллар ўтди. Фурсат етиб қариндош-уруғлар ва дўстлар Кўшаладан жўнаб кета бошладилар. Шавкатли маймунлар билан айиқларнинг ҳам кетар онлари келди. Қимматбаҳо туҳфа-ю, инъомлар олган маймун ва айиқлар худоваш валлакатнинг миннатдор бўлиб айтган сўзларидан ғурурланиб ўз юртига қайтдилар.

Адолатда тенги йўқ подшо мамлакатни донолик билан бошқарарди. Подшо фуқаролари бахтиёр ва мамнун яшар эдилар. Дашаратҳанинг фарзанди Жонакнинг гулдай қизини жон-дилидан севарди. Улар муҳаббатларининг адоси йўқ, меҳрибончиликларига эса таъриф! Ордан дориломон ўн минг йил ўтиб кетди...

Бироқ Сита ҳақидаги мишмишлар, гўё унинг Равана қўлида асира бўлиб ётгандаги бевафолиги ҳақида узунқулоқ гаплар яна Рама кўнглини хира қила бошлади. Фуқаронинг норизолиги кучайди: «Подшомиз Ситани пойтахтга олиб келмаслиги керак эди, чунки унга рокшаслар подшоси илик урган, у нопок! Подшо бўлса ҳануз шундоқ нопок хотинни севади! Подшонинг ўзи бизни ёмон йўлга бошламоқда!» Бундоқ ёлғон миш-мишларни қандай йўқотишни билмаган Рама, ҳеч кимга сездирмай Ситани ўрмон саҳроларига бадарга қилди.

Сита авваллари ҳам ўрмонда дарвишона ҳаёт кечираётган ришиларни зиёрат қилмоқчи бўлиб юрарди, чунки қалбининг тагида асраб юрган ҳомиласи бор эди, у Рамага интизорлик билан кутилган бир ўғил инъом қилмоқчиди. Чорасиз ғам-ғуссада қолган Лакшмана

Ситани авлиё Валмикининг сокин масканига олиб кетаётганда, Ситани шўрликнинг ҳеч нарсадан хабари йўқ эди...

Буюк жангчи Лакшмана Ситани бор гапдан огоҳ этганида, буни эшитиб шўрлик муштипарнинг дунёда тургиси келмай қолди, бироқ Раманинг насли тугаб кетмаслиги учунгина яшаши кераклигини тушунди...

Шундан кейин Рама Айўдҳяда кўп йиллар подшолик қилди, юр фаровон ва дориломон бўлди. Аммо Кўшала ҳукмдорининг хаёллари тинчимас, у ҳануз Ситани эслаб юраги эзилар, муҳаббати сўниш ўрнига, аксинча, тобора ловиллаб ёнар эди...

Сита бўлса донолар доноси Валмикининг масканида яшай бошлади. Валмики Ситанинг беғуноҳ эканига чин дилдан ишонарди. Ойкуни етиб Сита эгизак — Куша билан Лавани туғди. У художўйларча кун кечира бошлади. Ўғиллар ҳам ўсиб вояга етди. Раманинг шон-шавкати ҳақида «Рамайна» дostonини битган Валмики икки ўғлонга ушбу буюк қўшиқни меҳр билан яхшилаб ўргатди, сўнг Куша ва Лава билан биргаликда Айўдҳя подшоси ҳузурига борар пайтни кута бошлади.

Кутилган фурсатлар ҳам етиб келди. Дашаратҳанинг буюк ўғли куч-қудратнинг юксак нуқтасига кўтарилганлик белгиси сифатида бир отни қурбонликка бериб, маросим ўтказди. Қурбонлик маросимига бағишланган байрамга инсонларнинг сўзга чечан фасоҳатмандларидан бири Валмики, Куша ва Лавалар ҳам келишди. «Биз пири комил устозимиз билан бирга, Дашаратҳанинг маъбудваш ўғлига таъзим бажо этгали келдик, бу ерда подшонинг шон-шавкатга тўла ҳаётини қўшиқча солиб куйласак, деймиз!» — дейишди Куша билан Лава ва буюк дostonни айтиб беришди.

Шодликдан кўзларига ёш келиб кетган буюк паҳлавон ўғилларини бағрига маҳкам босди ва шитобан малика Ситани чақириб келишларини буюрди.

Раманинг вафодор рафиқаси қасрга кириб келганда унинг беқиёс кўрку жамолини ва ҳусну камолини кўрган одамлар ҳайратда «Воҳ!» деб юбордилар.

«Ришиларга хос сидқидилдан қилган тоат-ибодатимни ўртага қўйиб айтаманки, Сита ҳалол ва покиза, у сенинг олдинда ҳамиша покдомон бўлиб келган, билиб қўй, Рама!» — деди Валмики ўтинч билан.

«Мен ҳам унинг покизалигига гумон қилмас эдим. Фақат улуснинг айтганига қараб, ундан илик узгандим. Модомики шундоқ экан, майли, Сита улус олдида ўзининг покиза эканини исбот қилиб берсин!» — деди Рама донолар доноси Валмикига жавобан.

Митҳиланинг моҳпора маликаси бағри увалиб деди: «Мен ҳар қачон суюкли шавҳаримга садоқатли бўлиб яшадим. Ушбу сўзларимнинг исботи учун, майли Она-Ер бағрини очсин ва ўз жигарпорасини кўкрагидан итармай қабул этсин!»

Шу лаҳзада мўъжиза юз берди: ер ёрилди! Моҳипайкар Сита ер бағрига кирди ва Онаси билан бирга мангу ҳаёт кечирмоқ учун ернинг қат-қатига сингиб кетди.

Эл-улус шоду хуррам бўлди, барча Рама билан Ситани мақтаб кўкларга кўтарар эди.

Аммо Рамани яна ғамлар чулғаб олди, чунки у тагин жон-дилдан севгани Ситадан жудо бўлди. У моҳир ҳайкалтарошга Ситанинг олтин пайкарини буюртирди.

Замонлар ўтиб, Рама тахтни ўз ўғилларига берди ва ўзи ришилар монанд қаттиқ тоат-ибодатнинг йўлини тутди. Улим то уни жисмий шаклу шамоилдан айирмагунча, Рама шундоқ умр кечирди. Сўнг у фалакка кўтарилди. Фалакда Рама маъбудваш Сита билан дийдор кўришди, энди улар ҳеч қачон бир-биридан айрилмайдилар.

«Рамаяна» қадимги ҳинд адабиётининг нодир намунаси, ҳақли равишда жаҳон адабиётининг дурдона асарларидан саналади. Асар асрлар оша, тиллардан-тилларга кўчиб, фақат эрамизнинг бошларидагина қоғозга туширилган. Санскрит тилида ёзилган бу асарни Ҳиндистонда «адикавя», яъни «биринчи дoston» деб, уни ёзган деб саналгучи Валмикини эса «адикави» — «биринчи шоир» сифатида улуғлайдилар.

Олимларнинг кузатишларига қараганда «Рамаяна»да тасвир этилган воқеалар эрамиздан олдин XIV—XII асрларда бўлиб ўтган экан.

«Рамаяна» катта ҳажмга эга. У етти китобдан иборат бўлиб, йигирма тўрт минг шлокни (шлок бизнинг маснавийга тўғри келади, бироқ ўзаро қофияланмайди) ўз ичига олади. Асар жаҳоннинг кўп тилларига таржима қилинган. Жумладан Россияда XIX асрнинг бошларидаёқ бу дostonдан бир парча рус тилида босилган эди.

Машҳур дostonнинг ўзбекча таржимасига «Жаҳон адабиёти кутубхонаси» сериясида нашр қилинган вариант асос қилиб олинди. Ушбу вариантда дostonнинг бадий энг юксак нуқталари — Раманинг Ситага уйланиши, Раманинг Айўдҳядан қувилиши, Ситанинг ўғирланиши, Раманинг Равана билан жанги, ёмғирлар мавсумининг шоирона тасвирлари бор, қолган бобларнинг насрий баёни оралатиб берилган. Шу жиҳатдан дoston ўзбек халқ дostonларига ўхшаб кетади. «Рамаяна» — бу Рама ҳақида дoston, яъни «Раманома» демакдир. Таржима борасида туғилган баъзи бир муаммоларни ҳал этишда, диний-фалсафий терминларни тўғри таржима қилишда, айниқса, исмларни тўғри, аниқ ёзишда — бу нарса жуда мумкин бўлмаса ҳам, чунки ўзбек тилида исмларда кўпинча урғу охириги бўғинга тушади, санскритча дostonда эса улар кўчиб юрадидилар, — бизга ўз маслаҳатлари билан ёрдам берган ҳиндшунос Амир Файзуллаевга миннатдорчилик билдирамиз.

БИРИНЧИ КИТОБ

Болалик китоби

Дашаратҳа салтанати ва унинг пойтахти таърифиди

«*Шаҳар узунлиги ҳам ўн икки жўжана бор...*» — («жўжана»нинг асл маъноси «от қўшмоқ» дегани) ўлчов бирлиги; отни аробага қўшган ҳолда бориш мумкин бўлган масо-

¹ Изоҳларни таржимон тузган.

фа, тахминан ўн икки километрга тенг. «Ўн икки жўжана» деб, чамаси шаҳар кўчаларию ва қалъа деворининг узунлиги қўшиб айтилган бўлса керак.

Мингкўз барпо айлаган жаннатмакон мисоли... — Ҳинд афсоналари бўйича, маъбудларнинг ўз исмларидан ташқари, уларнинг қудратини, ажиб феъл-атворини, ноёб фазилатларини ифода этадиган сифат ва лақаблар анчагина. Масалан, яздонлар подшоси Индранинг (луғавий маъноси — «музаффар») Васави, («Васулар ҳокими») Шакра («Паҳлавон»), Раъдвор, Шоткратав («Юз бор қурбонлик қилган»), Мағҳаван («Саховатпеша»), Мингкўз каби лақабларга эга эди. «Мингкўз барпо айлаган жаннатмакон» — учинчи осмонда Индра барпо қилган Амроватий («Мангу руҳлар макони») шаҳри.

«Ошиқ ўйнар тахта бор», — Ошиқ ўйини азалдан мавжуд, ҳатто маъбудларнинг сеvimли ўйинларидан бири бўлиб келган экан. Қадимги ҳинд адабиётининг буюк ёдгорлиги «Ригведа» номли асардаёқ ошиқ ўйини ва гардкамчи қиморбозлар қисмати моҳирона тасвирланган.

«Сақланмишди ажойиб гурунч...», «Шоли» дерлар... — Ҳозирги ўзбек тилидаги «шоли» сўзи асли келиб чиқиши санскритча экан. Этимологиясини ўрганишни тилчиларимизга ҳавола қиламиз.

«Товушни ура билган моҳир камончи эрлар...» — Ҳали душманнинг ўзини кўрмай туриб, уни овозидан ура олмоқ ҳарб санъатининг юксак чўққиси ҳисобланарди.

«Ведабилгич коҳинлар» — (веда «билим» дегани) Ведалар қадимги ҳинд адабиётининг ёдгорликларидан бўлиб, улар тўрттадир: Ригведа — «Санолар билими», Самаведа — «Наволар билими», Ёжурведа — «Қурбонлик дуолари билими», Атхарваведа — «Афсунлар билими». Ҳар тўрттовини ҳам эраимздан олдинги иккинчи минг йиллик ўрталарида дунёга келган деб санашади. Ведалар дунё яралмасдан илгари пайдо бўлган экан, уларни фақат бир неча донишмандгина эшитиб, бу ҳақда дунёга маълум қилишибди. Шунинг учун ведаларни «эшитилган билимлар» ҳам дейишади. Ведалар муқаддас саналганликларидан уларни фақат олий табақа вакиллари — бараҳманлар, кшатрийлар, вайшёлар эшитиб, ўқиб-ўрганишлари мумкин, шудралар табақасига мансуб кишилар, шунингдек аёлларга ведаларни ўқиб-ўрганиш, эшитиш қатъиян ман қилинган.

«Бундадир бурчга содиқ, икки бор туғилганлар...» — Ҳиндлар тасаввурича, билимга эга бўлмаган одамнинг ҳайвондан фарқи йўқ. Шу вайдан ҳам билим олмоқ иккинчи бор туғилмоққа тенг. «Икки бор туғилганлар»га қушлар ҳам киради, зеро аввал тухум «туғилади», сўнг тухумдан — жўжа, дейди ҳиндлар.

«Қурбонликлар ўтига!.. «Зикр тушиб табаррук мой қуйганлар...» — Қурбонлик маросимини, одатда, коҳин-бараҳманлар бошқарарди. Улар ўт ёқиб, қурбонликни бажо келтиришади; ёнаётган оловга сут ёки ёғ қуйиб, зикр қилишади.

Айўдҳя шаҳри таърифиди

«Дҳармани деганлар бўлмаслар ҳеч мунофиқ...» — Ҳиндлар таъбирича инсоннинг камолатга эришуви уч нарса билан белгиланади: 1. «Дҳарма» — диний-ахлоқий бурчга

содиқ қолиш, пок бўлиш; 2. «Артҳа» — бойлигу сарватга интилиш, бино қўйиш; 3. «Кама — ҳиссий фароғатларга интилиш, туйғуга эрк бериш. Булар ичида дҳарма энг олий-сидир.

«*Таҳоратсиз, сандалсиз яшасин-чи бирор жон...*» — Сув, ҳиндлар назарида, инсонни ҳамма нарсадан поклайдиган илоҳий моддадир. Шу сабабли кунда уч марта таҳорат олмоқ, фақат тозалик учунгина бўлмай, балки диний таомил учун ҳам қилинади.

«*Тангрига қурбонликдан қочатурган эр борми?..*» — Қурбонлик қилиш натижасида дунё тартиботи бир меъёрда сақланиб туради. Унинг шарофати туфайли икки олам — яздонлар ва инсонлар оламида мувозанат бор. Қурбонлик қилган киши маъбудларга «таом» беради, эвазига эса самовий инъомлар — вақтида ёғилган ёмғир, мўл ҳосил ва ҳ. к. олади.

«*Табақа аро никоҳ учрамас қонунга зид...*» — Ҳинд жамиятида асосан тўрт табақа (варна) мавжуд: 1. бараҳманлар — руҳонийлар, дин пешволари; 2. кшатрийлар — ҳарбийлар; 3. вайшёлар — савдогарлар; 4. шудралар — ҳунармандлар, камбағаллар. Бу табақалар бир-бирига қиз олиб қиз бермас эди. Аммо юқори табақа вакиллари истасалар паст табақадан қиз олмоқлари мумкин бўлган. Бу ерда Айўдҳя аҳли ўртасида шундай никоҳлар ҳам бўлмаган, дейилмоқда.

«*Инъом олиб, зикр тушгай...*» — Ведаларни қироат қилиб, қурбонликлар маросимини бошқарган бараҳманлар — руҳонийлар шу тариқа гўё ҳамманинг роҳат-фароғати ҳақида қайғулар эдилар. Шу сабабдан ҳам уларга оддий халқ кўплаб инъомлар бериб туради.

«*Тафаккурнинг қўллабон оқил олти усулин...*» — Индуизмнинг ўша вақтда машҳур бўлган олти диний-фалсафий системаси — Синкҳя, Йога, Мийманса, Няйя, Вайшешика ва Веданталарга ишора қилинмоқда.

Балх отларин — Балх отлари ўша вақтдаёқ Айўдҳяда машҳур бўлган экан.

«*Икки бор ичгувчилар...*» филларнинг сифати, яъни фил бир сувни икки бор ичади, деган маънони беради: фил сувни аввал хартумига олади, сўнгра оғизга олади.

Шива камалаги таърифида

...*тор боғлаб мурвадан* — Наша ўсимлигининг бир хили бўлган мурва толасидан камон, тор, шунингдек олий табақалар тақиб юрадиган зуннор ясаларди.

Рағҳу авлоди — Бу ерда: Рама. Қуёш сулоласидан подшо бўлган Рағҳу («пуршиддат») Раманинг олис аждоди кўзда тугилади.

«*Ушаники онадан туғилмаган гул қизим...*» — Ривоятга кўра, Жонанк подшо ўзининг боқиб олган қизини пайқални шудгор қилаётганда қазилган эгат ичидан топиб олган экан. Шунинг учун қизга «Сита» (эгат) деб от қўйган экан.

ИККИНЧИ КИТОБ

Айўдҳя китоби

Раманинг эзгу амаллари таърифиди

Адити — ўн икки яздоннинг, жумладан, уммон маъбуди Варуна, раъду чақмоқ маъбуди Индра, қуёш маъбуди Суряларнинг (уни Вийвасват ҳам дейдилар) онаси. Раманинг онаси ўша Адитига тенглаштирилмоқда.

«Дилда қолгай, ҳаттоки кўрса ҳам ўн бор умр...» — Ҳиндлар тасаввурича, мутлақ «Мен» учун ўлиш ва туғилиш йўқ, «Мен» ҳар доим мавжуддир, у фақат жисмий тимсолни ўзгартириб, бир умрдан иккинчи умрга кўчиб юради.

«Идрок ила замону маконни қамрай олур...» — Раманинг йог усуллари яхши билишига ишора. Одатда йог усуллари пухта эгаллаган киши айрим муъжизавий салоҳиятга эга бўларди, масалан, у узоқдан туриб бировнинг хоҳиш-иродасини билади, истаса ўз ниятини бошқа бировга етказа олади, лаҳзадаёқ ўз тана шаклини ва вазнини ўзгартириб хаёлан замону маконнинг истаган нуқтасида ҳозир у нозир бўлади.

«Уч олам ҳам ундан мот...» — Ҳиндлар тасаввурича, уч олам мавжуддир: биринчиси, яздонлар олами — Осмонда; иккинчиси, инсонлар олами — Заминда; учинчиси, асурлар, наглар, девлар олами — Ернинг тагида жойлашган. Бу оламни Потала ҳам дейдилар, унда етти музофоот бор. Бу ерда ана шу уч оламда ҳам Раманинг нуфузи кучли эканлигига ишора қилинмоқда.

Монтҳранинг базму шодиёнани кўргани

Порлоқюз — подшо Дашаратҳа сифатларидан бири. Умуман, ҳиндларда подшолар, қаҳрамонлар шундай баландпарвоз ва жарангдор сифатлар билан улуғланади.

Пўшя буржи — («яшнаётган, энг аъло») «Ой уйлари»даги юлдузлардан бири. Юлдуз ва буржларга уйланган Ой навбати билан бу уйларда тунаб чиқади. Подшо мунажжимлари Ойнинг Пўшя буржида қўнар вақтини Раманинг тахтга чиқиши учун қулай фурсат деб топган эдилар. Бу вақт ой календари бўйича декабрь — январга тўғри келади.

Кекайя — Шимолий Ҳиндистонда яшаган, келиб чиқиши шакларга бориб тақаладиган (шундай деб тахмин қиладилар) жанговар қавм. Кайкейининг луғавий маъноси, кекайя миллатидан келиб чиққан демакдир. Кайкейи — ўша кекайялар подшосининг қизи.

Монтҳранинг фитна қилгани

«Лайли наҳор худоси — ашвинлардек...» — Ашвинлар (луғавий маъноси, отдан туғилганлар, дегани) Насатя ва Досра номли ака-уканинг умумий исми бўлиб, уларнинг ота-оналари Вийвасват ва Сораню отга айланиб қолганларида туғилган фарзандлар эдилар. Ашвинлар маъбудлар ичида шафқатли ва меҳрибонроқ бўлиб, инсонларга ҳар доим меҳр кўргизар эдилар.

Дашаратҳанинг ваъдаси таърифнда

«*Рамани ҳайдаб, ўғлинг манглайига суртсин ёғ...*» — Тахтга минган подшонинг манглайига муқаддас ёғ суртилишига ишора.

Кайкейининг икки гуҳфани талаб этгани

«*Ўттиз мангу руҳ...*» — Ҳинд афсоналарида аслида ўттиз учта маъбуд бор. Шу жиҳатдан «Ўттизу уч худо» ибораси машҳур. Уч тангри, яъни Тримурти — Бароҳим, Вишну ва Шива. Қолган ўттиз худо иккинчи даражали худолар саналади.

...*ҳар томони дунёнинг...* — Дунёнинг худолар томонидан муҳофаза қилиб турадиган томонлари. Ҳиндлар тасаввурида бундай томонлар саккизтадир.

Айўдҳя ғуссаси таърифнда

Могали — Яздонлар султони Индранинг карвони.

«*Ҳийлагар иблис Роҳу ютган ой...*» — Қуёш ва ой тутилиши борасида ҳиндлар тасавури бундай: эмишки маъбудлар осмони фалакда жам бўлиб, обиҳаёт — амритани навбат-банавбат ичишаётган пайтда, (амритадан тотганлар мангуга ўлмас эканлар) самовий иблис Роҳу ҳам мангуга барҳаёт бўлиб қолиш умидида ҳаммадан бекитиқча ўттиз биринчи маъбуд сифатида қаторга кириб навбат кутиб турибди. Ва ниҳоят ўттизинчи маъбуд амритадан тотиб унга узатибди, Роҳу сипқораётган пайтда Қуёш ва Ой буни кўриб қолиб, сирни ошкор қилишибди. Дарғазаб Вишну қилич билан Роҳу бошини танасидан жудо қилибди. Амрита энди иблиснинг бўғзига бориб, нарига ўтмаган экан. Тана ломаконга қулабди, бош эса ўлмас бўлиб фалакда қолибди. Шушу Роҳунинг қуёш билан ойга хусумати бормиш, уларни мунтазам таъқиб қилармиш, қувармиш, етиб олган жойда қай бирини бўлмасин, ютиб юборармиш, лекин салдан кейин қуёшу ой иблиснинг бўғзидан зиён-заҳматсиз чиқиб кетар экан. «Роҳу» сўзининг луғавий маъноси тутиб олгучи демакдир.

Рамани кузатгани ҳақида Сумангр ҳикояси

«*Эй, бани Ману аро буқа...*» — Санскритча «ришабҳа» сўзи (буқа, қўтос дегани) ижобий маънода бўлиб, гапирилаётган кишига нисбатан катта ҳурмат ва эъзозни билдирарди, у «жасоратли», «ботир», «валламат» каби сифатларга мос келадиган сўздир. Ману, инсон дегани, ҳиндларда Одаматоларнинг еттинчиси Ману Вайвасватадир. Ривоятларга қараганда ҳиндларда ўн тўртта Одамато бўлган. Бу ерда: Дашаратҳа инсонларнинг ичида энг жангари, валламат, деб улуғланмоқда.

Кайкейи-чи — байтал бет, дарвозаи тамуғдир...» — Жаҳоний Уммон тагида жойлашган, баҳайбат от калласига ўхшаш «сув ости олови» назарда тутилмоқда. «Сув ости олови» Уммон сувини ямлаб ютар эмиш. Бу ерда: Кайкейини ўша бешафқат оловга нисбат берилмоқда, яъни у ҳам Дашаратҳани бор будидан айирмоқда.

Бҳоратанинг туш кўргани

«Қора либосли аёл жанубга томон элтмиш...», «Қўшилмиш аробага гулпормас, ҳангироқ хар...» — Жануб томонда ўлим маъбуди Яма истиқомат қилади. Аробага эшак қўшилиши, унинг жануб сари йўналиши, аробадаги аёлнинг қора либос кийиши, ҳиндлар тасавурида, ўлимнинг аломатлари саналади. Бу ерда буларнинг бари Дашаратҳа ўлимидан хабар беради.

...қизил кийимлик рокшасий... — қизил ранг ҳиндларда ўлимни билдиради. Рокшасий, рокшас («ундан ҳазир бўл!» маъносида) — одамхўр девлар. Хотинлар жинсидан бўлганини рокшасий, эр жинсидан бўлганини рокшас дейдилар.

Бҳоратанинг сафар қилгани

Нур Ҳадячи — етти от қўшилган (ҳафтанинг етти кунидан олинган) олтин аробада осмонни айланиб юргувчи қуёш.

«Самовий манзилларда сувларга сероб бўлгай...» — Ҳиндлар тасавурича, замин ўғиллари ўтиб кетган ота-боболарини қурбонликлар йўли билан доим тўйдириб турадилар. Насаб тугаса (ўғил бўлмаса насаб тугайди) марҳумларни тўйдирмоққа ҳеч ким қолмай, оч-наҳор юришга маҳкум бўладилар, сувсизликдан томоқлари қақрайди, охир оқибат Ер қаърига қулаб тушишади ёки арвоҳга айланиб одамлар орасида дайдиб юришади. Бу ерда Бҳората отаси Дашаратҳани «сувларга сероб» қилиш ҳақида сўзламоқда.

Хушманзара Читракута ҳақида Раманинг айтганлари

Анкўл — ўткир бўйли ўсимлик, ундан олинадиган заҳарли шира табобатда ишлатилади.

Кадҳил — нон дарахти.

Ворна — муқаддас дарахтлардан бири. Пўстлоғи ва япроғи дардга дармон, ҳатто сеҳру афсунга эга дейдилар.

Кимнаралар — («қанақа одам» маъносида) осмони фалакда яшовчи ярим одам-ярим от афсонавий махлуқлар.

Видя-дҳарлар — («Афсунлар билимини элтувчи» маъносида) афсонавий жодугарлар, тангри Шива хизматкорлари. Видя-дҳарлар энг хушманзара жойларда ўз маҳбубалари билан ишқий эрмакларга берилишни яхши кўрадилар, биров кўриши лозим бўлмаган ички кийимларини ошкора шохларга илиб қўядилар, гоҳи эса бундай кийимларни унутиб қолдирадилар.

«Шифоси ғоят ўткир, фусункор ўтли гийҳ...» — Читракута тоғидаги кечалари ой нурида ялтираб, ёниб кўринадиган сеҳрли ва доривор ўтларга ишора.

Пуннога — мускат ёнғоғи.

Куберанинг шаҳри — Ҳимолайнинг энг баланд чўққиси Кайлос ён бағрида жойлашган Алока деган сеҳрли шаҳар, Шива билан бойлик маъбуди Куберанинг макони.

Ҳувиллаган Айўдҳя таърифиди

«Роҳини... зулматга буркангуеси...» (Роҳини — «қизил» маъносида) юлдуз номи, Ойнинг суюкли рафиқаси саналади. Самовий иблис Роҳу Ойни ютганда Роҳини қаттиқ изтиробга тушар эмиш.

«Езуқ дебон самодан қулатилиб оқибат» // «Софлигу ёғ-
дусидан айрилган юлдуз сифат»...— Ҳиндлар тасаввурича,
юлдуз бирон бир айб ишга йўл қўйса қопқора жисмга айла-
нармиш-да, ерга қулармиш.

Лиана — чирмовиқ номи.

УЧИНЧИ КИТОБ

Ўрмон китоби

Шурпанокҳа билан учрашув таърифиди.

«Порлоқ Читра ёнида ойдек ярқираб ял-ял...» — Читра юлдуз номи, Ойнинг рафиқаларидан бири. Бу ерда Рама Ойга, Сита Читрага қиёс қилинмоқда.

Кама — («хоҳиш» маъносиди келади, аввалига барча нарсага билдирилган хоҳиш, истак, кейинчалик эса фақат ишқий хоҳишни ифодалайдиган бўлди) ишқ эҳтироси маъбудиди, тўтиқушни миниб олган жонон йигит тимсолида тасвирланади, қўлида шакарқамишдан ясалган камон, камоннинг тори асаларидан, ўқи эса гуллардан бўлади. Кама шу ўқ билан ўз «қурбон»ларини яралар эди. Унинг «Бежисм» деган лақаби ҳам бор.

Шурпанокҳанинг қочиб қолгани

«Ўлим тўрига, чоғи, Ситани олди Яма...» — Ҳиндларнинг тасаввур қилишларича, ўлим маъбудиди Яма бировнинг жонини олмоқчи бўлса, аввал жонни тандан суғуриб олар экан, сўнг тани чилвир билан маҳкам ўраб-чирмаб ташларкан. Шунинг учун ҳам киши танаси ҳаракат қилолмай қотиб қолар экан.

«Кесар ҳайбатли қизнинг бурун ҳам қулогини...» Ҳиндларда бурун билан қулоқни кесиш энг оғир жазолардан саналади. Шурпанокҳа («тирноқлари галвирак хотин» дегани) қилмишига ана шундай жазо олади.

Моричанинг буғуга айлангани

...рокшасларнинг султони. Унбош.— Ланка мамлакатининг подшоси Равана, у ўн бошли бўлиб йигирмата қўли бор эди. Бадахлоқ. Ёвузайёр, Тунги Парвозчилар Ҳукмдори, Худобезор — булар бари Равана сифатларидир.

«Раъдвор камони янглиғ...» — Момақалдироғу ёмғирлар ҳокими, яздонлар султони Индрага етти рангли камалак камон ўрнида ўтар эди.

Раманинг Моричани ўлдиргани

Тунги Парвозчи — рокшаслар лақаби.

«Рағҳу наслин саси-ла қаттиқ қичқириб қолди...» — яъни Морича Рама овозига ўхшатиб қичқирган эди.

Равананинг Сита билан суҳбат қургани

...балқир Читрадай дилдор, «Оловли сайёрадир ёнида Ёвузайёр...» — Равананинг Ситага очиқиб, термулиб турган қонга тўлган кўзларига ишора.

«Наҳ устин майса босган ботқоқнинг ўзи ўнбош...» — Ҳинд шеъриятида кўп учрайдиган образ, хатарликлар ва айёрликлар тимсоли.

Апсара — (луғавий маъноси «сувдан чиққанлар») самовий ҳурлар.

Равананинг Ситани аврагани

Урваший — апсаралардан бири.

Амрита — умрни боқий этадиган ичимлик.

Равананинг Ситани олиб қочгани

«Самовий Ганга мисол сачрар қиз таққан маржон...» — Ривоятларга кўра дарё-маъбуда Ганга уч оламни ҳам ора-лаб оқар экан. Самовий Гангани Сомон йўлига қиёс қилади-лар. Бу ерда Ситанинг маржонлари Сомон йўлидаги сочилиб ётган юлдузларга ўхшатилмоқда.

ТЎРТИНЧИ КИТОБ

Кишкиндҳа китоби

Пампа кўли таърифиди

«Тинглаб Кама элчиси каккунинг хуш навосин...» — Какку ҳиндлар учун булбул ўрнида кўриладиган қушдир. Булбул Ҳиндистонда учрамайди.

Мадҳу ойи — Ой календари бўйича биринчи ой бўлиб, март-апрелга тўғри келади. Уни бошқача қилиб «чайтра» (чипор ёки чиройли, маъносида) ойи ҳам дейдилар. Бу ном Читра юлдузи номидан олинган.

Ёмғирлар мавсуми ҳақида Раманинг айтганлари

«Қора кийик терисин бошга ёпиб қотмишлар...» — Йог суулларини мукаммал эгаллашга киришган зоҳидлар риёзату машаққатлар тортиб, яланғоч баданга дағал қора кийик терисидан қилинган жанда киярдилар.

Кутोजа — шифобахш ўсимлик.

Соржа — танасидан ўткир ҳидли оқиш шира томиб турадиган дарахт.

...*худованд Вишну*. «Ҳориб, кўзларига илинар уйқу...» — Айтишларича, Жаҳоний Уммонда юзиб юрган тангри Вишну («Нарояна» лақаби — «сувда юзиб юргувчи» шундан) ёмғирлар мавсуми бошланиши билан уйқуга киради ва фақат баҳордагина уйғонади.

Кетана — сариқ гулли хушбўй дарахт.

Куз фасли ҳақида Раманинг айтганлари

Прияка — («суюмли») бир қанча дарахтларнинг, жумладан, кадамбанинг умумий номи.

«Шавқдан қон кўпирмиш — қош ила қулоқ» // «Орасидан оқар мушк...» — Филлар куйикиш пайтида жуда маст бўладилар, шунинг белгиси сифатида фил чаккасидан мушкнамо суюқлик оқа бошлайди ва жуфтини қидириб қолади.

«Қодир ишқ тангриси...» — муҳаббат маъбуди Кама.

БЕШИНЧИ КИТОБ

Соҳибжамол китоби

Ҳанумаъннинг Ланка шаҳрига кириб олгани

«*Етти қават қасрлар...*» — Қадимги Ҳиндистонда биноларнинг энг юксаги етти қават эди.

Ҳанумаъннинг Ланка шаҳрини томоша қилгани

Вийна — уд, етти торли чолғу асбоби.

Ҳанумаъннинг Ланка шаҳрини кезиб чиққани

«*Ой алмашар, шу сабаб тутар қасрда меҳроб...*» — Бу ерда Равана қасрининг ибодатхона сифатида ҳам эл тарафидан эъзозланишига ишора қилинмоқда. Қасрда расм-русумлар ўрнига қўйилиб, ойнанинг алмашишига, яъни янги-ланишига қурбонликлар қилиниб турилган.

Учар ароба таърифинда

Пушпака — («гулдор» маъносида) сеҳрли учар аробанинг номи. Бундоқ аробалар фақат яздонларда бўларди, жумладан. Пушпака бойлик маъбуди Кубераники эди. Уни Равана укасидан ўғирлаб, Ланкага олиб кетганди. Рама Раванани енггач, Пушпака унинг қўлига ўтади.

Равана маҳбубалари таърифинда

«*Комдҳену — сеҳрли сигир...*» — («истаклар ила соғдир-гувчи» маъносида) ҳиндлар тасавурида, не хоҳиш бўлса муҳайё қила оладиган сеҳрли сигир, тўкинлик сигири. Уни афсонавий донишманд Васиштҳанинг сигири дер эдилар.

Тийлак — аёллар манглайига қўйиладиган хол.

Ҳанумаъннинг Равана қасрига кириб олгани

«*Раздвор аломатларин илғар Ҳанумаън...*» — Бир замонлар Равана яздонлар султони Индра билан жанг қилган эди. Шу жангда Индранинг «важра» деб аталган чақиндай ўқи Равана қўлига тегиб из қолдирган эди. Ҳанумаън ўша изни илғаб қолган эди.

Манкука — («тебрангувчи» маъносида) торли чолғу асбоби.

Равана емакдониси таърифинда

Мадҳвижа — хурмо ширасига бол қўшиб тайёрланган шароб.

Ҳанумаъннинг ўрмонзорга киргани

Чампака — муаттар бўй таратадиган сариқ гулли дарахт; чампаканинг гулчанги упу тайёрлашда ишлатилади.
Удалак — гиёҳ номи.

Морутлар насли — Ҳанумаъннинг шамоллардан («морут» — шамол) бирининг, Ваъюннинг ўғли эканлигига ишора.
Порна — («барг маъносида) муқаддас саналадиган, барглари катта-катта дарахт номи.

Ҳанумаъннинг Ситани топиб боргани

Гандҳамъадана — («маст қилгувчи, хушбўй» маъносида) гулларга бой тоғнинг номи. Ҳимолай тизмаларидан бири.

Кету — («шуъла») иблис Роҳу танаси. Ҳиндлар тасавурида, бошсиз тана комета ва метеорлардан иборат сайёрага айланади.

Бимба — (вимба ёки вимва ҳам дейдилар) пушти ранг мевали дарахт, мевасини шеъриятда доимо қизлар лабига ўхшатишади.

«*Ки, мен фақат бул санам таърифин эшитмишмен!*...» — Ҳанумаън ҳали ҳануз Ситани бир марта ҳам кўрмаган эди, шунга ишора қилинмоқда.

«*Кўзга яқин баайни Каманинг гулузори...*» — Каманинг маъшуқаси Ратий («эҳтирос» маъносида) назарда тутилмоқда. У ишқий роҳатлар маъбудаси эди.

Швадамштра, исурга... — Швадамштра («ит тиши» маъносида) гуллари безак сифатида ишлатиладиган ўсимлик номи; шунингдек, ит тишига ўхшаш нақшлар солинган кумуш билакузук ва халхолларни ҳам шундай атайдилар.

Тўрт азобга қолгай ул... — Бу ерда ачиниш, қайғу, ҳасрат, соғинч азоблари кўзда тутилмоқда.

Ҳанумаъннинг Ситани рокшасийлар ўртасида кўргани

Павана ўғли — Ҳанумаън; Павана, («поклагувчи» маъносида) шамол худоси Ваъю лақабларидан бири эди.

Равананинг Ситага сўз очгани

«*Ҳиранякашипу гарчи, куйди, тек қолмади-ку*», // «*Индрадан ёрини қайтиб ололмади-ку...*» — Асурлар подшоси Ҳиранякашипу («олтин ўриндиқли ёки зар либосли») маъшуқасини яздонлар султони Индра тортиб олиб, қайтиб бермагач, маъбудлар ва иблислар ўртасида душманлик бошланган эди.

«*Супарна илон олди, сен эса — қалбим...*» — Супарна («зебойи болупар») қушлар подшоси Ҳаруданинг исмларидан бири.

Ҳанумаъннинг Ланка шаҳрига ўт қўйгани

«*...Шерик бўлмай нетгамен*» // «*Худоларга қурбонлик келтиргувчи ўтга мен!*...» — Ҳиндлар тасавурида, олов муқаддас саналади. Шунинг учун одам ўлгандан кейин уни оловда куйдирадилар, қурбонлик қилмоқчи бўлсалар ўтда ёндирадилар ва ҳ. к. Бу билан улар оловга «таом» бермоқда, деб ўйлайдилар. Қурбонлик қилган, оловга «таом» бера олган киши эса катта руҳий мадор олади, таскин топади. Бу ерда Ҳанумаън ҳам Ланка шаҳрига ўт қўйиб, ўша оловга «таом» бераётганини ғурурланиб айтмоқда.

Бароҳимшоғрав — иблис-рокшаслардан бири, «Бароҳим душмани» дегани.

Рудра — тангри Шиванинг сифатларидан бири, «бақи-роқ, йиғлоқ» дегани.

«*Икки қат оламни Бароҳим сарвар...*» // «*Тухум пўчоғидан этмиш сарбасар...*» — Ҳиндларда оламни «Бароҳим тухуми» деб айтишади. Уларнинг тасаввур этишларича, гўё даставвал ҳеч нарса бўлмаган — қуёш ҳам, ой ҳам, юлдуз ҳам. Итирқин зулумот аро бир пайт сув пайдо бўлган. Сувлар ўтни келтириб чиқарганлар. Ҳароратнинг бемисл қудрати билан Олтин Тухум яралган. У пайтлар йил деган ибора бўлмаган, вақт ҳам ўлчанмаган, зеро вақт ўлчашга ҳеч ким ҳам йўқ эди... Аммо йил қанча чўзилса шунча вақт Олтин Тухум сувда юзиб юрган. Бир йилдан кейин тухумдаги Олтин Ҳомиладан («Ҳиранягарбҳа» дейдилар санскритчада) Одамато Бароҳим туғилган. У Тухумни ёриб чиққан. Тухумнинг бир палласи осмон, бир палласи ер бўлган, уларнинг ўртасига эса ҳаво жойлашган... Олам ана шундоқ яралган экан.

ОЛТИНЧИ КИТОВ

Жанг китоби

Рама саркардалари таърифинда

Саҳя, Кришна — тоғларнинг номи.

Тунгги жанг таърифинда

«*Лак-лак рокшаслар ўлди, борлари ҳам йўқлари...*» — Рокшас девлар сеҳр билан кўзга кўринмас бўлиб олар эдилар. Бу ерда Рама ва Лакшмана ўқлари ҳатто ўша кўзга кўринмас рокшасларни ҳам топиб борар эди, дейилмоқчи.

Абжир қўл Маҳоратҳа — Рама. Маҳоратҳа — катта ароба эгаси, дегани.

Гўвлангуллар — («сигирдумли» маъносида) бир хил маймунлар номи.

Индражит ўқлари таърифинда

«*Нароча*», «*Нимнароча*» — учига жез қопланган найза, ўқ, нимнароча, «ардҳанарача» дейишади ҳиндлар, найзаси ёғочдан, учдони темирдан қилинади.

«*Рама шон тўшагида мағлуб ётар ушбу чоғ...*» — Майдонда найза санчилавериш бошдан оёқ бўш жой қолмагунча жанг қилмоқ, баайни найзалар тўшагида ётмоқ, аскар учун энг зўр шон-шавкат саналган. Бундоқ жангчи борди-ю ҳалок бўлса, ўлимидан кейиноқ учинчи осмонга Индранинг жаннатий боғларига киради.

Равана саркардалари таърифинда

Виндҳё — тоғ номи.

«*Яма ила Рағдворни эзган қайсар...*» — Равананинг ўлим маъбуди Яма билан яздонлар султони Индрани бир замонлар жангга енгганлигига ишора.

«*Қўлга сиртмоқ олган Ямадек...*» — Эмишки, ўлим маъбуди Яма ажали етганининг бўйнига сиртмоқ солиб, ўликлар салтанати томон судраб кетар экан.

Кумбҳакорнанинг уйқудан уйғонгани

Найритлар — рокшасларнинг бир тоифаси бўлиб, келиб чиқиши Ниррити («харобот») яздониға бориб тақалади.

Йотудҳонлар — («афсунгарлар» маъносида) одамзоднинг душмани жин-алвастиларнинг муштарак номи.

«Нақ учинчи осмондан қулатди бори қушни...» — Ҳинд афсоналари бўйича, етти қатли осмоннинг учинчисида Индра боғи жойлашган. Қушлар (санскритча «виҳага» — осмонда юргувчи) шу боғда яшар эди. Бу ерда Кумбҳакорнани уйғотмоқ учун кўтарилган шовқин шу қадар кучли эдики, ҳатто учинчи осмондаги қушлар ҳам чидолмай ерга қулади, дейилмоқда.

Шагаҳни — («юзтани бирдан ўлдирадиган» маъносида) жанг қуроли. Манжаниққа ўхшаб кетади.

Қаҳҳори олам — Шива лақаби.

Кумбҳакорнанинг жангга жўнаётгани

Шеша — минг бошли аждаҳо, уни Ананта («сўнгсиз») ҳам дейдилар.

«Уч зафарнинг қошида Бирубордек баҳодир...» — Дев ва асурлар Осмонда олтиндан, Ҳавода кумушдан, Ерда темирдан уч қалъа қурдирган эдилар, уччови «Трипура», яъни «Уч қалъа» деб аталарди. Ҳар уччовини ҳам дев ва асурларга оғиз очирмайдиган Бирубор — Шива вайрон қилган экан. Бу ерда Рама билан жанг қилишга отланган Кумбҳакорна Трипурани қулатмоққа чоғланган Шивага ўхшатишмоқда.

«Кумбҳакорна сезди: учиб қолди чап қовоқ...» — Ҳиндлар чап қовоқнинг учиши билан чап қўлнинг титрашини эркаклар учун нохушликнинг аломати, хотинлар учун эса яхшиликнинг белгиси, деб биладилар. Унг қўл билан ўнг қовоқда эса бу ҳолнинг акси бўлади.

Критаънта қувғини... — Критаънта («тугатувчи» маъносида) ўлим маъбуди Яма лақаби. Бу ерда Кумбҳакорнани ажал қувиб юрибди, дейилмоқда.

Ашвакорна — дарахт.

«Асойи ажр ушлаб келмоқда Соҳибқудрат...» — Ўлим маъбуди Яма бўлса керак.

Раманинг Кумбҳакорнани ўлдиргани

Девивида — («иккиланган» маъносида) эгизак маъбудлар — Ашвинларнинг ердаги тажассуми.

«Краунча тоғин тешиган Гуҳа...» — Гуҳа уруш худоси Скандҳа (бошқа номлари Карттикея, Кумара) лақаби.

Охирзамон келганин билдирган гулдурсимон... — Ҳиндлар тасаввурида Оламнинг ривожи тугаб битгач, қаттиқ чақин чақиб, борлиқни қалдироқ садоси босиб кетади. Қайдандир уч-кети йўқ баҳайбат бир олов чиқиб келади ва бор жонзодни куйдириб кул қилади. Маълум муддатлардан сўнг Олам қайта бошдан яралар эмиш.

Бҳара — («юк» маъносида) оғирлик ўлчови, бир киши кўтара оладиган олтин оғирлигига тенг (тахминан 120—130 кг).

«Вағъая камонидан Рама ўқ отар дарҳол...» — Вағъа-

вя (Ваёюга қарашли); Раманинг Равана устидан ғолиб чиқишини истаган маъбудларнинг барчаси унга ўз яроғларини инъом қилган эдилар.

«Нақ Бирубор қиёмат кунни тутмиш зар асо» // «Уқ танлади!..» — Бирубор лақаби Бароҳимга, гоҳи Шивага нисбат бериларди. Бу ерда эса ўлим маъбуди Яма назарда тутилмоқда.

«Шундоқ Индра башарни ташналикдан асрабон» // «Ўлдириганди аждаҳо Вритрани бир замон...» — Ҳинд афсоналарида айтилишича, қурғоқчилик келтириб чиқарадиган иблис, фазовий аждаҳо Вритра, қўлсиз-оёқсиз, тўқсон тўққиз ҳалқа бўлиб тоғда ётиб олиб бутун дарёлар сувини ҳўппа симириб ташлар эмиш. Ҳар кунни тўрт тарафга қараб каттариб борармиш, каттарганда ҳам бир ўқ учиб борганчалик масофага каттарар эмиш. Вритра бутун оламни ютиб юборишга уриниб қолибди. Шунда яздонлар султони Индра Вритрани ҳалок қилибди. Вритра ўлган заҳотиёқ осмондан ёмғир шаррос ёғилган экан.

Ланка шаҳрининг иккинчи марта ёнгани

Асточал — тоғ номи.

Раманинг Индра аробасини олгани

Сварбҳону — иблис Роҳу лақабларидан бири.

Рагҳава — Рагҳу насли, яъни Рама.

Валади Дану — худолар душмани, иблислар, Дану фарзандлари.

Васуки — баҳайбат илон, уч аждаҳо подшоларидан бири.

Вайнатейя — Вината насли, яъни Ҳаруда қуши.

«Кўкдаги Ангарака соясин тутиб қора» // «Монакадай Равана турар...» — Ангарака (куйик ўтин, кўмир маъносида) мудҳиш Миррих сайёраси. Бу ерда Миррих соясида турган Равана ниҳоятда қўрқинчли эканига ишора қилинмоқда.

МУНДАРИЖА

Воҳид Зоҳидов. Ҳиндиёна мўъжпза	3
---	---

БИРИНЧИ КИТОБ

Болалик китоби

Дашаратҳа салтанати ва унинг пойтахти таърифинда	10
Айўдҳя шаҳри таърифинда	12
Шива камалаги таърифинда	15

ИККИНЧИ КИТОБ

Айўдҳя китоби

Раманинг эзгу амаллари таърифинда	18
Монтҳранинг базму шодиёнани кўргани	21
Монтҳранинг фитна қилгани	23
Дашаратҳанинг ваъдаси таърифинда	24
Кайкейининг Байтулғазабга чекилгани	25
Дашаратҳанинг Кайкейини излаб топгани	26
Кайкейининг икки туҳфани талаб этгани	27
Подшо Дашаратҳанинг Кайкейига жавоби таърифинда	29
Дашаратҳанинг илтижоси таърифинда	30
Сумантринг Рама қасрига киргани	31
Раманинг уйқудан уйғонгани	32
Раманинг Дашаратҳа қошига жўнагани	32
Айўдҳя ғуссаси таърифинда	34
Рамани кузатгани ҳақида Сумантр ҳикояси	37
Бҳоратанинг туш кўргани	38
Бҳоратанинг сафар қилгани	40
Хушманзара Читракута ҳақида Раманинг айтганлари	43
Ҳувиллаган Айўдҳя таърифинда	45

УЧИНЧИ КИТОБ

Урмон китоби

Шурпанокҳа билан учрашув таърифинда	47
Шурпанокҳанинг қочиб қолгани	49
Моричанинг буғуга айлангани	51
Ситанинг буғуга мафтун бўлгани	52
Раманинг Моричани ўлдиргани	53
Сита Лакшманани Рама сари жўнатгани	55
Равананинг Сита билан суҳбат қургани	56
Равананинг Ситага кўнгил изҳори	59
Равананинг Ситани аврагани	61
Равананинг Ситани олиб қочгани	62

ТҲРТИНЧИ КИТОБ

Кишкиндҳа китоби

Пампа кўли таърифинда	66
Ёмғирлар мавсуми ҳақида Раманинг айтганлари	73
Куз фасли ҳақида Раманинг айтганлари	77

БЕШИНЧИ КИТОБ

Соҳибжамол китоби

Ҳанумаъннинг Ланка шаҳрига кириб олгани	84
Ҳанумаъннинг Ланка шаҳрини томоша қилгани	84
Ҳанумаъннинг Ланка шаҳрини айланиб чиққани	85
Ҳанумаъннинг Ситани топа олмагани	87
Ҳанумаъннинг Ланка шаҳрини кезиб чиққани	90
Учар ароба таърифиди	91
Яна учар ароба таърифиди	92
Равана маҳбубалари таърифиди	92
Ҳанумаъннинг Равана қасрига кириб олгани	96
Равана емакхонаси таърифиди	99
Ҳанумаъннинг ўрмонзорга киргани	101
Ҳанумаъннинг Ситани топиб боргани	103
Ҳанумаъннинг Ситани рокшасийлар ўртасида кўргани	107
Равананинг Ситага сўз очгани	109
Ҳанумаъннинг Ланка шаҳрига ўт қўйгани	113

ОЛТИНЧИ КИТОБ

Жанг китоби

Рама саркардалари таърифиди	118
Тунги жанг таърифиди	122
Индражит ўқлари таърифиди	124
Ҳаруданинг Рамага шифо топгани	125
Равана саркардалари таърифиди	127
Кумбҳакорнанинг уйқудан уйғонгани	130
Кумбҳакорнанинг жангга жўнаётгани	133
Ангаданинг қочоқларни изза қилгани	136
Раманинг Кумбҳакорнани ўлдиргани	137
Ланка шаҳрининг иккинчи марта ёнгани	143
Раманинг Индра аробасини олгани	146
Рама билан Равана жанги	150
Равананинг ўлими таърифиди	152

ЕТТИНЧИ КИТОБ

Охирги китоб

«Ой кетидан ойлар ўтади...»	155
Изоҳлар	157

РАМАЯНА

На узбекском языке

ДРЕВНЕ ИНДИЙСКИЙ ЭПОС

Перевод с издания издательства
«Художественная литература»
Москва, 1974.

Редактор *А. Қосимов*
Расмлар редактори *И. Кириакиди*
Техн. редактор *Т. Смирнова*
Корректор *Ш. Собирова*

ИБ № 346

Босмахонага берилди 04.05.78. Босишга рухсат этилди 12.12.78. Формати 70X108^{1/16} Босма л 10.75. Шартли босма л. 15,5. Нашр л. 9,25. + 1.1 вкл. Тиражи 20000. P-18501 Гафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти. Тошкент, Навоий кўчаси, 30. Шартнома № 116-74

Ўзбекистон ССР Нашриётлар, полиграфия ва китоб савдоси ишлари Давлат комитетининг Тошкент «Матбуот» полиграфия ишлаб чиқариш бирлашмаси 1-босмахонасида 1-қоғозга босилди. Тошкент, Навоий кўчаси, 30. 1978 йил Заказ № 490 Баҳоси 1 с. 10 т. Мелований қоғозда баҳоси 1 с. 70 т.

Қадимги ҳинд эпоси (М. Али таржимаси.—Т.: «Адабиёт ва санъат нашриёти, 1978 С.— 172 б.

«Рамаяна» — ҳинд маданияти тарихида энг кўхна ва шу билан бирга энг нодир илк бадий адабиёт намунаси сифатида ҳамон инсоният қалбидан жой олиб келмоқда.

«Рамаяна» етти китобдан иборат бўлибгина қолмай, етти иқлим, етти осмон, етти найкамалақдан иборат. Камалақнинг етти хил товланиши киши кўнглига қанчалик фараҳ берса «Рамаяна»нинг товланиши ҳам китобхон кўнглига шунчалик фараҳ беради.

Древнеиндийский эпос.

И(инд)